

საერთაშორისო
საგაზაფხულო სკოლა

**აფხაზეთი: შუა
საუკუნეებიდან დღემდე**
(ისტორიულ-კულტუროლოგიური
ასპექტები)

INTERNATIONAL
SPRING SCHOOL

**ABKHAZIA: FROM THE
MIDDLE AGES TO THE
PRESENT**
(HISTORICAL-CULTUROLOGICAL
ASPECTS)

სკოლის მასალების
კრებული
COLLECTION OF SCHOOL
MATERIALS

თბილისი
TBILISI

2021

მაისი 25-31 MAY

**საერთაშორისო საგაზაფხულო სკოლა
აფხაზეთი: შუა საუკუნეებიდან დღემდე
(ისტორიულ-კულტუროლოგიური ასპექტები)**

სკოლის მასალების კრებული

**International Spring School
"Abkhazia: From the Middle Ages to the Present
(Historical-Culturological Aspects)"**

Collection of School Materials

Tbilisi . 25-31 May 2021

სამეცნიერო კომიტეტი

თეა ქართველიშვილი

ირინა გოგონაია

შალვა გლოველი

თეიმურაზ ჯოჯუა

ზურაბ პაპასჭირი

ლია ახალაძე

კახა კვაშილავა

თამარ ქორიძე

ოლივერ რაისნერი

The Scientific Committee

Tea Kartvelishvili

Irina Gogonaia

Shalva Gloveli

Teimuraz Jojua

Zurab Papaskiri

Lia Akhaladze

Kakha Kvashilava

Tamar Koridze

Oliver Reisner

მოდული 1. ტერმინები „აფხაზი“ და „აფხაზეთი“

ზურაბ პაპასძირი

აფხაზეთის ისტორიულ-გეოგრაფიული მიმოხილვა

თეიმურაზ გვანცელაძე

აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის (საქართველო) ისტორიის ენობრივი ასპექტები

გიორგი ანაბაძე

ქართულ-აფხაზური ურთიერთობები

მოდული 2. აფხაზეთი: „აფხაზთა სამეფოდან“ ოკუპირებულ ტერიტორიამდე

შალვა გლოველი

„აფხაზთა“ სამეფოს ისტორია

ბეჟან ხორავა

*ცხუმის სავრისთავო და აფხაზეთის სამთავრო
რუსეთის იმპერიული პოლიტიკა აფხაზეთში (მე-19 საუკუნე)*

კახა კვაშილავა

სამურხაყანო XVIII-XIX საუკუნეებში

ზურაბ პაპასძირი

რუსეთის იმპერიული პოლიტიკა აფხაზეთში (მე-20 საუკუნე)

ოლივერ რაისნარი

სადავო მომონებებისა და ისტორიოგრაფიის დეტერმინანტები მე-20 საუკუნის აფხაზეთში

დიმოთი ბლაუველთი

აფხაზეთი საბჭოთა პერიოდში: კატრონები და კლიენტები

მოდული 3. საეკლესიო პროცესები აფხაზეთში

თამარ ეორიძე

*აფხაზეთის საკათალიკოსოს დაარსება და მისი სტატუსი ერთიან საქართველოში -
აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველო) საკათალიკოსო (IX-XVIII სს.)*

თეა ქართველიშვილი

აფხაზეთის საკათალიკოსო XV საუკუნიდან 1814 წლამდე

თეიმურაზ ჯოჯუა

აფხაზეთში მოღვაწე სასულიერო პირთა ურთიერთობები საქართველოსა და უცხოეთის სამკლესიო ცენტრებთან

ქეთევან პავლიაშვილი

ე.წ. აფხაზეთის ეკლესიის თანამედროვე პრობლემები და მათი დაძლევის გზები

მანანა ქვაჩახია

ენობრივი კოლიტიკა საგანმანათლებლო სისტემაში ოკუპაციის პირობებში (აფხაზეთის მაგალითი)

ირაკლი ბელენავა

კულტურული მემკვიდრეობა ოკუპაციის პირობებში (აფხაზეთის მაგალითზე)

გიორგი პატაშური

აფხაზეთის ოკუპირებულ ტერიტორიაზე არსებული ისტორიულ-არქიტექტურული ნაგებობებისათვის კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსის მინიჭების პროცესი და მისი მნიშვნელობა

მანანა თევზაძე

საქართველოს ოკუპირებულ ტერიტორიებზე კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის საკითხები ჰაბის კონვენსიის შესრულების ჟრილში

მოდული 4. აფხაზეთი: კულტურული მემკვიდრეობა

ლია ახალაძე

*„აფხაზეთა სამეფოს“ კულტურა და წერილობითი ძეგლები
აფხაზეთის ეპიგრაფიკული ძეგლები
მულტიკულტურული აფხაზეთი*

თეა ქართველიშვილი

სამნიშნობრო კულტურა აფხაზეთში

ნინო ქავთარია

ხელოვნება შუა საუკუნეების აფხაზეთში (აფხაზეთის რეგიონის ართეფაქტების ხელოვნებათმცოდნეობითი ანალიზი)

მოდული 5. აფხაზეთი ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის კოლექციებში

თამარ აბულაძე

ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის კოლექციები

ესმა მანია, ირინა გოგონაია

აფხაზეთი ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის საარქივო ფონდებში
ნაწული თარგამაძე

აფხაზეთი და ქართული ძველნაბეჭდი წიგნი (XVII-XVIII სს.)

ლიეტონიის შესახებ

Module 1. Terms “Abkhazian” and “Abkhazia”

Zurab Papaskiri

The Historical-Geographical Overview of Abkhazia

Teimuraz Gvantseladze

Linguistic Aspects of the Autonomous Republic of Abkhazia (Georgia)

Giorgi Anchabadze

Georgian-Abkhazian Relations from Ancient Times to the End of the 19th Century

Module 2. Abkhazia: From “The Kingdom of Abkhazians” to the Occupied Territory

Shalva Gloveli

The History of “The Kingdom of Abkhazians”

Bezhan Khorava

*From the Princedom of Tskhumi to the Principality of Abkhazia
Russia’s Imperial Policy in Abkhazia (19th century)*

Kakha Kvashilava

Samurzakano in the XVIII-XIX cc.

Zurab Papaskiri

Russian Imperial Policy in Abkhazia (20th century)

Oliver Reisner

Determinants of Contested Memories and Historiography over Abkhazia in the 20th Century

Timothy Blauvelt

Abkhazia in the Soviet period: Patrons and Clients

Module 3. Ecclesiastical Processes in Abkhazia

Tamar Koridze

Origin of the Catholicosate of Abkhazia and its status question within unified Georgia - Catholicosate of Abkhazia (West Georgia) (IX – XVIII cc.)

Tea Kartvelishvili

Catholicosate of Abkhazia from the XV century to 1814

Teimuraz Jojua

Association of the Abkhazian Clergy with the Georgian and Foreign Ecclesiastical centers

Ketevan Pavliashvili

Present Day Problems and the Question of Autocephaly of the So Called Church of Abkhazia

Manana Kvachakhia

Linguistic Policy in the Education System under Occupation (Case of Abkhazia)

Irakli Gelenava

Cultural Heritage under the Occupation (Case of Abkhazia)

Giorgi Patashuri

Attribution of the Cultural Heritage Status to the Historical-Architectural Buildings on the Occupied Territory of Abkhazia and its Significance

Manana Tevzadze

Protection of Cultural Heritage on the Occupied Territory of Abkhazia in Light of Implementation of the Hague Convention

Module 4. Abkhazia: Cultural Heritage

Lia Akhaladze

Epigraphic monuments of Abkhazia

Culture and Literary Works of the “Kingdom of Abkhazia”

Multicultural Abkhazia

Tea Kartvelishvili

Literary Culture in Abkhazia

Nino Kavtaria

Art in Medieval Abkhazia (The art history perspective on the analysis of the artifacts found in the Abkhazian region)

Module 5. Abkhazia in the Collections of the National Centre of Manuscripts

Tamar Abuladze

Collections of the Georgian National Centre of Manuscripts

Esma Mania, Irina Gogonaia

Abkhazia in the Archival Funds of the National Centre of Manuscripts

Nanuli Targamadze

Abkhazia and the Georgian Old-Printed books (XVII-XVIII cc.)

Who is who

About the Lecturers

მოდული 1.

ზურაბ პაპასქირო

აფხაზეთის ისტორიულ-გეოგრაფიული მიმოხილვა

აფხაზეთი (აფხაზურად – Аҧсны/აფსნი) – საქართველოს სახელმწიფოებრივი მოწყობით – აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკა – საქართველოს ისტორიულ-გეოგრაფიული კუთხეა. მდებარეობს საქართველოს სახელმწიფოს ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში მდ. ფსოუსა, რომელზეც გადის საქართველო-რუსეთის სახელმწიფო საზღვარი ამ მიმართულებით, და მდ. ენგურს (ადმინისტრაციული საზღვარი სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარესთან) შორის სამხრეთ-აღმოსავლეთით. დასავლეთით აფხაზეთს ეკვრის შავი ზღვა, ჩრდილოეთით შემოსაზღვრულია კავკასიონის წყალგამყოფი ქედით.

აფხაზეთის ტერიტორიის ამგვარი კონფიგურაცია შეიქმნა XVII-XVIII საუკუნეების მიჯნაზე. ძველი ქართული საისტორიო ტრადიციის თანახმად თავდაპირველად აფხაზეთად იწოდებოდა მდ. ეგრისწყლის (დღევანდელი მდ. ლალიძგა – ოჩამჩირესთან) ჩრდილოეთით მდებარე მხარე, მოგვიანებით (V-VIII ს. I ნახევარი) აფხაზეთი იწებოდა მდ. კელასურიდან (სოხუმთან) და მოიცავდა ტერიტორიას ნიკოფსიამდე (თანამედროვე ტუაფსეს მიდამოები). დაახლოებით VIII ს. 70-80-იანი წლებიდან, მას მერე რაც აფხაზეთის ერისთავმა, ჯერ მთავრის, ხოლო შემდეგ „აფხაზთა“ მეფის სტატუსით თავისი ძალაუფლება განავრცო ისტორიულ ეგრისზე, ცნება „აფხაზეთის“ მნიშვნელობა არსებითად შეიცვალა და მის ქვეშ უკვე მთელი დასავლეთი საქართველო – „ვიდრე ლიხამდე“ იგულისხმებოდა.

XI ს. დამდეგიდან – „აფხაზთა“ მეფის ბაგრატ III ბაგრატიონის სკიპტრის ქვეშ დანარჩენი საქართველოს გაერთიანებისა და ერთიანი ქართული სახელმწიფოს წარმოქმნის შემდეგ – ტერმინ „აფხაზეთის“ მნიშვნელობა კიდევ უფრო გაფართოვდა და ამ დროიდან ის სრულიად საქართველოსაც აღნიშნავდა. ამასთან, ჯერ კიდევ „აფხაზთა“ სამეფოდ წოდებულ დასავლურ-ქართულ (IX-X სს.) სახელმწიფოში, ხოლო შემდეგ დიდ „აფხაზეთში“ ანუ ერთიან საქართველოში – (XI-XV სს.) აფხაზეთი ერქვა ცალკე ადმინისტრაციულ ერთეულსაც – საერისთავოს, რომელიც მოქცეული იყო ანაკოფიასა (თანამედროვე ახალი ათონი) და ნიკოფსიას (თანამედროვე ტუაფსესთან – რუსეთის ფედერაცია) შორის. ამჟამინდელი აფხაზეთის დანარჩენი ტერიტორია კი გადანაწილებული იყო ცხუმისა (სოხუმისა და გულრიფშის რ-ნები, ოჩამჩირის რ-ნის ნაწილი) და ბედიის (ოჩამჩირის რ-ნის ნაწილი და გალის რ-ნი) საერისთავოებს შორის, რომელიც სამეგრელო-ოდისის მმართველ დადიანთა სახლს ეკუთვნოდა.

XVI-XVII საუკუნეებში აფხაზეთის ერისთავ შარვაშიძეთა საგვარეულოს ძალისხმევით, აფხაზეთის საერისთავო სამეგრელო-ოდის მმართველი დადიანთა სამთავრო სახლის უზენაესობიდან გამოვიდა და თანდათან ცალკე სამთავროდ (იურიდიულად იმერეთის სამეფოს შემადგენლობაში) გაფორმდა. ამავე პერიოდში. შარვაშიძეებმა მეზობელი ჯიქების მოშველიებით ჯერ გაარღვიეს სამეგრელოს მთავრის ლევან II დადიანის (1611-1657) მიერ „აფხაზთა გამოუსვლელობისათვის“ აგებული საფორტიფიკაციო ნაგებობა – ე.წ. „კელასურის კედელი“, დაიკავეს დადიანთა კუთვნილი ტერიტორია „ვიდრე ეგრისის მდინარემდე“ და დაიწყეს აქ აფხაზთა ჩასახლება. XVIII ს. დამდეგისათვის შარვაშიძეებმა უკვე ეგრისწყალსა და ენგურს შორის ტერიტორიაც მიიტაცეს. სწორედ ამ დროიდან მოექცა აფხაზეთი თანამედროვე საზღვრებში.

XVIII საუკუნის განმავლობაში მდ. ეგრისწყალსა და ენგურს შორის ტერიტორია ცალკე ფეოდალურ სამფლობელოდ – სამურზაყანოდ – ჩამოყალიბდა, რომლის მმართველი შარვაშიძეები (მურზაყან შარვაშიძის შთამომავლები) უმეტესწილად დადიანთა სამთავრო სახლის უზენაესობას აღიარებდნენ. ასევე ცალკე განიხილებოდა წებელდის მხარეც, რომლის მფლობელი მარშანიები არ ცნობდნენ აფხაზეთის მთავარ შარვაშიძეთა უფლებებს მათ მამულზე. ყოველივე ამის გამო XIX საუკუნეში ოფიციალურ დოკუმენტებში დღევანდელი აფხაზეთის ტერიტორია ძირითადად მოიხსენიებოდა არა აფხაზეთად ზოგადად, არამედ აფხაზეთად, წებელდად და სამურზაყანოდ.

აფხაზეთის სამთავროს გაუქმებისა (1864 წ.) და იქ რუსული მმართველობის შემოღების შემდეგ, იმპერიის ხელისუფლებამ პოლიტიკური მოსაზრებით ტერმინი აფხაზეთი საერთოდ ამოიღო ხმარებიდან და აფხაზეთი, წებელდა და სამურზაყანო ერთიან ადმინისტრაციულ ერთეულში – სოხუმის სამხედრო განყოფილებაში (მოგვიანებით – სოხუმის ოკრუგი/ოლქი/) მოაქცია, რომელიც ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორს დაუქვემდებარა.

ტერმინმა „აფხაზეთი“ პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული მნიშვნელობა კვლავ შეიძინა საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის (1918 წ. 26 მაისი) შემდეგ, როდესაც საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ ცნო აფხაზეთი წებელდის მხარისა და სამურზაყანოს ჩათვლით ერთიან ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულად და მიანიჭა მას ავტონომიის სტატუსი.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამხობისა და აქ საბჭოურ-ბოლშევიკური რეჟიმის დამყარების შემდეგ აფხაზეთი 1921 წ. მაისში ფორმალურად გამოცხადდა „დამოუკიდებელ“ საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკად, რომელიც იმავე

წლის დეკემბერში ე.წ. „ხელშეკრულებითი რესპუბლიკის“ სტატუსით შევიდა საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის შემადგენლობაში. 1931 წელს ე.წ. „ხელშეკრულებით“ აფხაზეთის სსრ გარდაიქმნა აფხაზეთის ავტონომიურ საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკად საქართველოს სსრ-ის შემადგენლობაში.

1991 წ. დეკემბერში სსრ კავშირის დაშლის შემდეგ აფხაზეთი ავტონომიური რესპუბლიკის სტატუსით რჩებოდა დამოუკიდებელი ქართული სახელმწიფოს – საქართველოს რესპუბლიკის შემადგენლობაში. 1992-1993 წლების სამხედრო კონფლიქტის შემდეგ, სეპარატისტულმა რეჟიმმა აფხაზეთი დამოუკიდებელ რესპუბლიკად გამოაცხადა. 2008 წლის აგვისტოში რუსეთის ფედერაციის მიერ საქართველოს მიმართ განხორციელებული ღია სამხედრო აგრესიისა და მისი სეპარატისტული რეგიონების, „დამოუკიდებელ სახელმწიფოებად“ ცნობის მიუხედავად, მსოფლიო თანამეგობრობა (თითო-ოროლა ჯუჯა-სახელმწიფოსა და კვაზიდიქტატორული რეჟიმის გამოკლებით) უპირობოდ აღიარებს საქართველოს სახელმწიფოს იურისდიქციას აფხაზეთზე, ხოლო საქართველოს კონსტიტუციით აფხაზეთი კვლავაც ითვლება ავტონომიურ რესპუბლიკად.

ძირითადი ბიბლიოგრაფია

1. მარიამ ლორთქიფანიძე. აფხაზები და აფხაზეთი. თბილისი, 1990 (<http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/3489/1/AbxazetiDaAfxazebi.pdf>).
2. Avtandil Menteshashvili. Trouble in the Caucasus. New York, 1995.
3. Zurab Papaskiri. Abkhazia and the Abkhazians in the common Georgian ethno-cultural, political, and state expanse. Part I. – *The Caucasus & Globalization*. Journal of Social, Political and Economic Studies. Institute of studies of the Caucasus. Vol. 2. Issue 2, 2008, CA&CC Press®. Sweden; Part II. – *The Caucasus & Globalization*. Journal of Social, Political and Economic Studies. Institute of studies of the Caucasus. Vol. 2. Issue 4, 2008, CA&CC Press®. Sweden.
4. Дж.Гамахория, Б. Гогия. Абхазия – историческая область Грузии. Тбилиси, 1997.
5. ზურაბ პაპასკირი. ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის ისტორიული წარსულიდან, ნაკვ. I. უძველესი დროიდან 1917 წლამდე. თბილისი, 2004 (http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/29913/1/Narkvevebi_I.pdf); ნაკვ. II. 1917-1993. თბილისი, 2007 (http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/29915/1/Nakveti_II.pdf).
6. ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან – აფხაზეთი. უძველესი დროიდან დღემდე. მთავარი რედაქტორი: ჯემალ გამახარია. გამომცემლობა „ინტელექტი“. თბილისი, 2007 (http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/292145/1/Narkvevebi_Saqartvelos_Istoriidan_Afxazeti.pdf).
7. Зураб Папаскири. Абхазия. История без фальсификации. Издание второе, исправленное и дополненное. Тбилиси, 2010.

თეიზურაზ გვანცელაძე

აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის (საქართველო) ისტორიის ენობრივი ასპექტები

აფხაზეთის რეალური ისტორიის ობიექტური მეცნიერული კვლევა შეუძლებელია იმ ენობრივი მასალების სწორი მეთოდოლოგიური ანალიზის გარეშე, რომლებიც მჭიდროდაა დაკავშირებული მხარის შორეული და ახლო ისტორიული წარსულის ეთნოლოგიურ, კულტუროლოგიურ და პოლიტიკურ პრობლემებთან. ლინგვისტური საკითხები იმით უფროა აქტუალური, რომ ენობრივი მასალის (გეოგრაფიული სახელების, პიროვნებათა სახელების, გვარების, სოციალურ და სხვა სემანტიკის მქონე ტერმინთა...) არასწორი ინტერპრეტაციები ხშირად საფუძვლად უდევს „სამეცნიერო მითებს“ კონკრეტულ ისტორიულ პერიოდებში ამ პროვინციასა და მის მეზობელ მხარეებში წარმოდგენილი მოსახლეობის ეთნიკური ვინაობის შესახებ. ასეთ მცდარ ინტერპრეტაციებზე, ან გაყალბების საფუძველზე დამყარებულ ფსევდოთეორიებს კი, თავის მხრივ, ამჟამინდელი პოლიტიკური მიზნების გასამართლებლად იყენებენ.

მაგალითად, აკად. ნ. მარის დაუსაბუთებელ ჰიპოთეზას დასავლეთ საქართველოში აფხაზთა და ჩერქეზთა წინაპრების ქართველებამდე ცხოვრების შესახებ ეფუძნება აფხაზ ავტორთა პუბლიკაციები **აფხაზეთის ტოპონიმთა წარმომავლობისა და ეტიმოლოგიის შესახებ**. მაგალითად, აფხაზი ენათმეცნიერი, აფხაზეთის ე.წ. პარლამენტის სპიკერი **ვალერი კვარჭია** ავტორია აფხაზეთის ტოპონიმთა შესახებ გამოცემული წიგნებისა, რომელთაც რამდენიმე ზოგადი ნაკლი აქვთ, კერძოდ:

- **მთავარი დასკვნები** ეფუძნება ნ. მარის დაუსაბუთებელ მოსაზრებას, რომ აფხაზეთში თავიდან ქართველები არ ცხოვრობდნენ და კოლხები აფხაზები იყვნენ;
- ავტორი თვითონ ქმნის „არქეტიპულ“ ფორმებს, ან უტყუარი არგუმენტის სახით იმონებს ხალხურ ეტიმოლოგიებს კონკრეტულ ტოპონიმთა შესახებ;
- ავტორი **თავს ვალდებულად არ მიიჩნევს**, გამოიკვლიოს მრავალსაუკუნოვან ქართულ ისტორიულ წყაროებში ფიქსირებული ტოპონიმები და მათი წარმომავლობა.
- ვ. კვარჭია **შერჩევით** იყენებს სხვა წყაროებს, როცა მათში ხედავს სეპარატიზმისათვის სასარგებლო ინფორმაციას, მაგრამ არც კი ახსენებს გამჭვირვალე ქართული ეტიმოლოგიის მქონე ტოპონიმებს. სამაგიეროდ, მისი **ფავორიტული წყაროებია** მე-19 საუკუნის რუსული მასალები, რომელთა უდიდესი ნაწილი ტენდენციური და/ან უზუსტოა;
- ობიექტური წყაროებისადმი ეს დამოკიდებულება კომპენსირდება იმ **ფოლკლორული** მასალის სიუხვით, რომლების სანდოობის ხარისხის შემოწმება შეუძლებელია (პრინციპი: „**ასე ამბობენ ჩვენი მოხუცები**“);
- იმ იშვიათ შემთხვევებში, როცა ავტორს მოჰყავს რუსულის გარდა სხვა ენებზე არსებული მონაცემები, იგი ცდილობს, აფხაზური წარმომავლობის სახელებად გამოაცხადოს აშკარად ქართული ტოპონიმები.

ამგვარი პრაქტიკა ავტორისათვის სასურველ შედეგებს იძლევა: საქმეში ჩაუხედვე მკითხველს ექმნება შთაბეჭდილება, თითქოს აფხაზეთის მიწაზე ქართული ტოპონიმები აფხაზურზე გვიან წარმოქმნილა. ასე ინერგება აზრი „ქართველთა ოკუპანტობის“ შესახებ.

ტენდენციურობას იჩენს ვ. კვარჭია მაშინაც, როცა განიხილავს ისეთ თემას, როგორცაა **ტოპონიმთა ნაწილის გაქართულება აფხაზეთში XX საუკუნის 30-40-იან წლებში.**

სეპარატიზმის იდეოლოგიები განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებენ იმ მოსაზრების მსოფლიოში გავრცელებას, თითქოს **1938-1953 წლებში აფხაზეთში ხორციელდებოდა აფხაზი ხალხის გაქართველების პროცესი, იკრძალებოდა აფხაზური ენის სწავლება სკოლებში, ამ ენაზე პრესისა და წიგნების ბეჭდვა და ა.შ.** ეს მოსაზრება ამჟამად მოსწავლეთა შორის მასობრივად ვრცელდება **სტანისლავ ლაკობასა და ოლეგ ბლაჟას** მიერ შედგენილი აფხაზეთის ისტორიის რუსულენოვანი სასკოლო სახელმძღვანელოთი. ამ ბრალდებათაგან არცერთი არ მტკიცდება სანდო წყაროების მონაცემებით.

ბიოგრაფიული ანგაზაძე

ქართულ-აფხაზური ურთიერთობები უძველესი ხანიდან XIX საუკუნის ბოლომდე

ქართველი და აფხაზი ხალხების წინაპრები უძველესი დროიდან ცხოვრობენ აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის რეგიონში. მეცნიერებაში მიღებული აზრით, სწორედ მათი შექმნილია აქ არსებული პრეისტორიული ხანის არქეოლოგიური კულტურები და მათ შორის მაღალგანვითარებული კოლხური ბრინჯაოს კულტურა. კოლხეთის ისტორიულ-კულტურულ რეგიონში უძველესი სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნები ჩნდება ძვ.წ. VI საუკუნის ახლოს. ახ.წ. I ათასწლეულში აღნიშნულ ტერიტორიას მთლიანად მოიცავდნენ ეგრისის (ლაზთა) (III-VII სს.) და აფხაზთა სამეფოები (VIII-X სს.).

აფხაზთა სამეფომ დიდი როლი შეასრულა XI–XV საუკუნეების ერთიანი ქართული სახელმწიფოს შექმნაში, რაზეც მიუთითებს თუნდაც ის ფაქტი, რომ ამ პერიოდის უცხოურ (ბერძნულ, სპარსულ, არაბულ, სომხურ, რუსულ) წერილობით წყაროებში ტერმინები „საქართველო“ და „აფხაზეთი“, „ქართველები“ და „აფხაზები“ – სინონიმურ მნიშვნელობას იძენენ, ასე იწოდებოდა მთლიანად საქართველოს სამეფო და მის მოსახლეობა. ამასთან

ერთად ტერმინები „აფხაზეთი“ და „აფხაზები“ ინარჩუნებენ პირვანდელ მნიშვნელობასაც, რჩებიან საკუთრივ აფხაზეთისა და ეთნიკური აფხაზების აღმნიშვნელ სახელებად.

ერთიანი ქართული სახელმწიფოს პერიოდში აფხაზეთის კულტურული ცხოვრება სულ უფრო მეტად იძენს სრულიად საქართველოსათვის დამახასიათებელ იერსახეს, რაც იმით აიხსნება, რომ აფხაზეთი ამ დროს განსაკუთრებით მჭიდროდ უკავშირდება საქართველოს წამყვან ცენტრალურ რეგიონებს. ბერძნული ენა, რომელიც ადრე აფხაზეთში ძირითადი სამწერლობო ენა იყო, იცვლება ქართული ენით. დღემდე შემორჩენილი უძველესი დათარიღებული ქართული წარწერა აფხაზეთის ტერიტორიაზე შესრულებულია 1066 წელს. აფხაზები აქტიურად იყვნენ ჩართულები საქართველოს სამეფოს პოლიტიკურ ცხოვრებაშიც. მათი ლაშქარი ქვეყნის ყველა უმნიშვნელოვანეს ომში მონაწილეობს. გარდა ამისა, როგორც ჩანს, აფხაზთა რჩეული რაზმები მუდმივად იმყოფებოდნენ სამეფო კარზე.

XVI საუკუნეში აფხაზეთი ცალკე სამთავროდ ყალიბდება. ეს ხანა ემთხვევა ოსმალთა გაბატონებას შავი ზღვის აუზში. აფხაზები ხშირად ჯანყდებოდნენ ოსმალთა წინააღმდეგ. ასეთი გამოსვლების დროს აფხაზები ხშირად ქართველებთან ერთად მოქმედებდნენ. XVI-XVIII საუკუნეებში აფხაზეთის სამთავრო აქტიურად მონაწილეობს აგრეთვე დასავლეთ საქართველოს შინაომებში. ამ ომების პროცესში აფხაზეთის მთავრებმა თავისი სამფლობელოები მდინარე ენგურამდე გააფართოვეს.

1810 წელს აფხაზეთის სამთავრო რუსეთის იმპერიის პროტექტორატად იქცა, მაგრამ რეალურად რუსული ადმინისტრაციის გავლენა აფხაზეთში მინიმალური იყო 1864 წლამდე, როდესაც სამთავრო გაუქმდა აქ შემოღებული იყო რუსეთის უშუალო მმართველობა. მაგრამ რუსული მმართველობის საბოლოო განმტკიცება აფხაზეთში 1870-იანი წლების ბოლოს ხდება, ორი მასშტაბური აჯანყების (1866 და 1877 წწ.) ჩახშობისა და აფხაზური მოსახლეობის დიდი ნაწილის სამშობლოდან განდევნის შემდეგ.

ძირითადი ბიბლიოგრაფია

წყაროები:

1. არქანჯელო ლამბერტი. "სამეგრელოს აღწერა" / თარგმანი იტალიურიდან ალ. ჭყონიასი. ლ. ასათიანის წინასიტყვაობით, რედაქციით და შენიშვნებით. თბილისი, 1938.
2. გეორგიკა: ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. ტ. I / ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცეს და განმარტებები დაურთეს ა. გამყრელიძემ და ს. ყაუხჩიშვილმა. თბილისი, 1961.

3. გეორგიკა: ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. ტ. IV. ნაკვ. II / ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო ს. ყაუხჩიშვილმა. თბილისი, 1952.
4. გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში. ტ. 1-2 / გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გ. გელაშვილმა. თბილისი, 1962.
5. ევლია ჩელების "მოგზაურობის წიგნი", ნაკვ. II / თურქულიდან თარგმნა, კომენტარები და გამოკვლევა დაურთო გ. ფუთურიძემ. თბილისი, 1973.
6. ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა / ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. თბილისი, 1973.
7. ოსმალური დოკუმენტური წყაროები ანაკლიისა და რუხის ციხეების შესახებ (XVII-XVIII სს.) / თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავლით, ტერმინოლოგიური ლექსიკონით, ფაქსიმილეებითა და საძიებლებით გამოსაცემად მოამზადა ნ. შენგელიამ. თბილისი, 1982.
8. ჟაკ ფრანსუა გამბა. მოგზაურობა ამიერკავკასიაში. ტ. I / ფრანგულიდან თარგმნა, კომენტარები დაურთო მ. მაგალობლიშვილმა. თბილისი, 1987.
9. ჟან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში (ცნობები საქართველოს შესახებ) / ფრანგულიდან თარგმნა, გამოკვლევები და კომენტარები დაურთო მზია მაგალობლიშვილმა. თბილისი, 1975.
10. სულხან-საბა ორბელიანი. მოგზაურობა ევროპაში / ს. იორდანიშვილის რედაქციით, წინასიტყვაობით, შენიშვნებით და ლექსიკონით. ტფილისი, 1940.
11. ფლავიუს არიანე. მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო / თარგმანი, გამოკვლევა, კომენტარები და რუკა ნ. კეჭალმაძისა. თბილისი, 1961.
12. ქართლის ცხოვრება / ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბილისი, 1955.
13. ქართლის ცხოვრება / ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959.
14. ნიკო დადიანი. ქართველთ ცხოვრება / ტექსტი გამოსცა, წინასიტყვაობა, გამოკვლევა, კომენტარები, საძიებლები და ლექსიკონი დაურთო შ. ბურჯანაძემ. თბილისი, 1962.

ლიტერატურა:

15. ანჩაბაძე გ. ქართულ-აფხაზური ურთიერთობის საკითხები, I (სტატიები, მიმართვები, ინტერვიუები) / Вопросы грузино-абхазских взаимоотношений, I. თბილისი, 2006.
16. ანჩაბაძე გ. ქართულ-აფხაზური ურთიერთობის საკითხები, II / Вопросы грузино-абхазских взаимоотношений, II. თბილისი, 2011.
17. ბერძენიშვილი ნ. პ. ინგოროყვას წიგნის – "გიორგი მერჩულეს" გამო/ / "მნათობი", №12'1956.
18. ბერძენიშვილი ნ. საქართველოს ისტორიის საკითხები. წიგნი III. თბილისი, 1966.
19. ლომთათიძე ქ. აფხაზთა ვინაობისა და განლაგების ზოგიერთი საკითხის შესახებ (პ. ინგოროყვას ნაშრომის "გიორგი მერჩულეს" გამო/ / "მნათობი. №12'1956.

20. ლომოური ნ. ეგრისის სამეფოს ისტორია (წარმოქმნიდან ახ. წ. V ს-ის ბოლომდე). თბილისი, 1968.
21. მელიქიშვილი გ. ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება და საქართველოში ფეოდალურ ურთიერთობათა განვითარების ზოგიერთი საკითხი. თბილისი, 1973.
22. ჯანაშია ს. შრომები, II. თბილისი, 1952.
23. ჯანაშია ს. შრომები, III. თბილისი, 1959.
24. ჯანაშია ს. გიორგი შარვაშიძე. კულტურულ-ისტორიული ნარკვევი/ /ს. ჯანაშია. შრომები, VI. თბილისი, 1988.
25. ჯაფარიძე ო. ქართველ ტომთა ეთნიკური ისტორიის საკითხისათვის. თბილისი, 1976.
26. Антелава И.Г. Очерки по истории Абхазии XVII–XVIII веков. Сухуми, 1949.
27. Анчабадзе З.В. Из истории средневековой Абхазии (VI-XVII вв.). Сухуми, 1959.
28. Анчабадзе З.В. История и культура древней Абхазии. Москва, 1964.
29. Анчабадзе З. Дзидзария Г. Дружба извечная, нерушимая: очерки из истории грузино-абхазских отношений. Сухуми, 1972.
30. Берадзе Т.Н. Мореплавание и морская торговля в средневековой Грузии. Тбилиси, 1989.
31. Дзидзария Г.А. Махаджирство и проблемы истории Абхазии XIX столетия. Сухуми, 1982.
32. Дзидзария Г.А. Народное хозяйство и социальные отношения в Абхазии XIX веке. Сухуми, 1958.

მოდული 2.

შალვა ბლოველი

„აფხაზთა სამეფოს“ ისტორია

VIII-IX სს. მიჯნაზე საქართველოს ტერიტორიაზე მიმდინარეობს ახალი სამეფო-სამთავროების ჩამოყალიბების პროცესი. მათგან ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი იყო „აფხაზთა სამეფო“. ეს სახელმწიფო წყაროებში „აფხაზთა“, ან კიდევ „ეგრისის“ სამეფოდ იხსენიება, რადგანაც სამეფო დინასტიის დამაარსებელი – ლეონ II იყო აფხაზეთის ერისთავი, თვით სახელმწიფოს ტერიტორია კი ისტორიული ეგრისის მიწა-წყალს მოიცავდა. აქედან გამომდინარე, ამ სამეფოს ზოგიერთი მკვლევარი „ეგრის-აფხაზეთის სამეფოს“ უწოდებს, ზოგიც - „აფხაზთა“ ან „ლიხსიქეთის“ სამეფოს სახელწოდებით მოიხსენიებს მას. მნიშვნელოვანია, რომ ამ სამეფოს სახელწოდება გულისხმობდა დასავლეთ საქართველოს.

საინტერესოა ამ სამეფოს ჩამოყალიბების განმაპირობებელი ფაქტორები. ჯერ კიდევ VI საუკუნეში ეგრისის ტერიტორიაზე მიმდინარეობდა სპარსეთსა (ირანი) და ბიზანტიას შორის ხანგრძლივი ომები. იმდროინდელი ორი უდიდესი იმპერიის ომების პოლიგონად ქცეული ეგრისის სამეფო, ბუნებრივია, დასუსტდა. მოგვიანებით, ამას დამატა არაბთა თავდასხმები, რამაც საგრძნობლად იმოქმედა ეგრისის მდგომარეობაზე. „არაბობის“ ხანაში ეგრისს გამოეყო აფხაზეთი და ის უშუალოდ ბიზანტიის იმპერიას დაექვემდებარა. ამიერიდან აფხაზეთის ერისთავები იმპერატორის ვასალები ხდებიან. VII-VIII საუკუნეებში, ეგრისის დასუსტების პარალელურად, თანდათან ძლიერდება აფხაზეთის საერისთავო/სამთავრო (საკუთრივ აფხაზეთი (ბერნული წყაროების აბაზგია) აერთიანებს აბაზგებს, აფშილებს, სანიგებს, მისიმიელებს... განსახილველ პერიოდში სწორედ ტომთა ამ ერთობლიობას უწოდებენ ქართული წყაროები აფხაზებს, შესაბამისად - აბაზგიის მთავარს უწოდებენ - აფხაზთა მთავარს/აფხაზთა ერისთავს).

VI საუკუნის პირველ ნახევარში ქართლში ირანის მიერ მეფის ხელისუფლების გაუქმების შემდეგ, თანდათან მაინც გაძლიერდნენ ადგილობრივი აზნაურები. მათ მოახერხეს და VI საუკუნეშივე სახელმწიფოს სათავეში დააყენეს - ერისმთავარი (ერისთავთა თავი). ეს ტერმინი VI-IX საუკუნეების ქართულ საისტორიო მწერლობაში ქართლის ფეოდალური სახელმწიფოს მეთაურის აღმნიშვნელი ტერმინია. აქ ისმის კითხვა, ვინ იყო ტრადიციულად ქართლის სამეფოში ერისთავთა თავი? ეს იყო - მეფე. მაშასადამე, ქართლში ირანელი მარზპანის მმართველობის პარალელურად ირჩევენ ერისთავთა თავს - იგივე მეფეს, რომელსაც ერისმთავარი უწოდეს. მაშასადამე, შეიძლება ითქვას, რომ ერისმთავრის ინსტიტუტის შექმნით და პირველი ერისმთავრის არჩევით, ქართლის სამეფოში ფაქტობრივად მეფე აირჩიეს. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოში სპარსეთ-ბიზანტიის ინტერესები ერთმანეთს უპირისპირდებოდა, მთავარ საკითხში - ყოფილიყო თუ არა ამ ტერიტორიაზე ქართული სახელმწიფო მეფის ხელისუფლებით სათავეში - მათი ინტერესები თანხვედრილი იყო, არც ერთს არ სურდა ქართველი მეფე და დამოუკიდებელი ქართული სახელმწიფო. ამ ყველაფრის გათვალისწინებით მართლაც ძალიან დიდი მნიშვნელობის ფაქტია ქართლის ერისმთავრის არჩევა, რაც სახელმწიფოებრიობისათვის ქართველების ბრძოლის დიდ ძალისხმევაზე მიუთითებს. თუმცა, აღსანიშნავია, რომ ქართლის ერისმთავრის ხელისუფლება მაინც განსხვავდებოდა ადრინდელი ქართლის მეფის შეუზღუდავი ხელისუფლებისაგან. აფხაზთა სამეფოს ჩამოყალიბებაც, სწორედ, აფხაზეთის

ერისთავისა და ქართლის ერისმთავრების ქართული სახელმწიფოებრიობისათვის ერთობლივი ბრძოლის წარმატებული მაგალითია.

VIII საუკუნის II ნახევარში, როდესაც არაბებმა თბილისში ამირა დასვეს და ქართლის ერისმთავართა ხელისუფლება საგრძნობლად შეავიწროვეს, პერიფერიებში, სადაც ნაკლებად იყო არაბთა გავლენა, იქმნება ახალი ქართული სამეფო-სამთავროები. მათ შორისაა აფხაზთა სამეფოც; სავარაუდოდ, დასავლეთ საქართველოში გადასულ ერისმთავრებთან (არჩილი და მირი) შეთანხმებით, ჯერ გაერთიანდა ეგრის-აფხაზეთი. ერისმთავარმა არჩილმა თავისი გარდაცვლილი ძმის მირის ასული გურანდუხტი ცოლად შერთო აფხაზეთის ერისთავს - ლეონ I-ს. ფაქტობრივად ლეონი ქართლის ერისმთავრის ვასალი გახდა და ამგვარი დინასტიური ქორწინებით მიიღო ეგრისი. არჩილმა მას გადასცა ბიზანტიის იმპერატორისაგან მირისთვის გამოგზავნილი გვირგვინი, რაც ფაქტობრივად ეგრის-აფხაზეთის გაერთიანებას ნიშნავდა. ამ ეტაპზე ეგრის-აფხაზეთის გაერთიანებას არ ეწინააღმდეგება ბიზანტიის იმპერია, პირიქით, როგორც ჩანს, ის მხარს უჭერს ამ პროცესს, რადგანაც, ჯერ ერთი, გაძლიერებული აფხაზთა სამთავრო არაბთა წინააღმდეგ მნიშვნელოვანი ძალაა, გარდა ამისა, ეგრის-აფხაზეთის გაერთიანებას ბიზანტია საკუთარი გავლენის სფეროს გაფართოებად აღიქვამდა. ამის მიუხედავად, მოგვიანებით ლეონ I-ის ძმისშვილმა - ლეონ II-მ ისარგებლა ბიზანტიის იმპერიის დასუსტებით, ხაზართა დახმარებით განუდგა იმპერიას, გააერთიანა მთელი დასავლეთ საქართველო ლიხის ქედამდე და მიიღო „აფხაზთა მეფის“ ტიტული (ლეონ II იწოდა „აფხაზთა მეფედ“, რადგანაც დინასტია იყო სწორედ აფხაზეთიდან გამოსული). მართალია, არ არის ცნობილი კონკრეტულად რომელი დინასტიის წარმომადგენლები იყვნენ აფხაზთა მეფეები, მაგრამ ცალსახად შეიძლება ითქვას, რომ მათი სახელმწიფოებრივი პოლიტიკა მთლიანად ქართულია.

აფხაზთა სამეფოს დედაქალაქი გახდა ქუთაისი, ძველი ქართული სახელმწიფოებრიობისა და კულტურის უმნიშვნელოვანესი ცენტრი. აფხაზთა სამეფოს სახელმწიფო ენა იყო ქართული. აფხაზთა მეფეები იბრძვიან დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის ბიზანტიის იმპერიისაგან დამოუკიდებლობისათვის და აქაც ბერძნულ ენას ეტაპობრივად ანაცვლებს ქართული. დასავლეთ საქართველოზე პოლიტიკური გავლენის დაკარგვის შემდეგ ბიზანტიის იმპერია დასაყრდენს დასავლეთ საქართველოს ბერძნულ საეპისკოპოსოებში ხედავდა. ამიტომაც, აფხაზთა მეფეები აქტიურად აუქმებენ ბიზანტიურ კათედრებს და მათ ნაცვლად ქართული საეპისკოპოსოები იქმნება. ამ ახალ საეპისკოპოსოებში წირვა-ლოცვა უკვე ქართულ ენაზე სრულდებოდა. IX საუკუნეში დასავლეთ საქართველოს ეკლესია საბოლოოდ მცხეთის ტახტს დაექვემდებარა.

ქართულმა ფეოდალურმა კულტურამ მაღალი განვითარების დონეს მიაღწია აფხაზთა სამეფოში. ამის დამადასტურებელია ქართული ხუროთმოძღვრების იმდროინდელი უნიკალური ძეგლები. ქართული კულტურის კერებად იქცა ახალი ქართული საეპისკოპოსო კათედრები; აფხაზთა სამეფოში მოღვაწეობდნენ იოანე მინჩხი და სტეფანე სანანოის ძე ჭყონდიდელი, აქ შეიქმნა ქართული ჰაგიოგრაფიისა და ჰიმნოგრაფიის უნიკალური ძეგლები; აფხაზთა მეფეების კარზე დაინერა „აფხაზთა მეფეების დივანი“. მრავლადაა შემორჩენილი იმდროინდელი ეპიგრაფიკული ქართული წარწერები. დასავლეთ საქართველოს ეკლესიამ მნიშვნელოვანი გავლენა მოიპოვა რეგიონში. X საუკუნეში აფხაზთა მეფე გიორგი II აქტიურად მონაწილეობდა ჩრდილოეთ კავკასიაში ქრისტიანობის გავრცელების პროცესში.

უმნიშვნელოვანესია აფხაზთა სამეფოს სახელმწიფოებრივი, რელიგიურ-კულტურული პოლიტიკა; მისი სახელმწიფო სისტემა, აფხაზთა მეფეების საგარეო და საშინაო პოლიტიკა. მიუხედავად ბიზანტიის არაერთი მცდელობისა მოეხდინა სამეფოს შიგნით არეულობა, ტახტის პრეტენდენტთა ურთიერთდაპირისპირება, იმ დროს არსებული სხვა ქართული სამეფო-სამთავროების აფხაზთა სამეფოსთან დაპირისპირება, აფხაზთა სამეფო მაინც არ

თმობდა პოზიციებს; აქ მოღვაწე იმდროინდელმა პოლიტიკურმა დასმა ერთიანი ქართული სახელმწიფოს ჩამოყალიბებაშიც აქტიური როლი შეასრულა. IX საუკუნის დასაწყისიდან აფხაზთა სამეფო აქტიური მონაწილეა ქართულ სამეფო-სამთავროებში მიმდინარე იმ ბრძოლის რომლის მიზანიც ქართული ქვეყნების ერთ ეროვნულ სახელმწიფოდ გაერთიანება იყო. სათავე დაედო ერთიანი ქართული ფეოდალური სახელმწიფოს შექმნას და მისი პირველი მეფე აფხაზთა სამეფოს კანონიერი მემკვიდრე ბაგრატ ბაგრატიონი გახდა. გაერთიანებული საქართველოს მეფეთა ტიტულატურაში პირველ ადგილზე „აფხაზთა მეფის“ ტიტულია, რადგანაც ერთიანი საქართველოს პირველმა მეფემ - ბაგრატ ბაგრატიონმა ყველაზე ადრე სწორედ „აფხაზთა მეფის“ ტიტული მიიღო.

აფხაზთა სამეფოს პერიოდში გაფართოვდა ტერმინების „აფხაზისა“ და „აფხაზეთის“ მნიშვნელობა. ახლა უკვე ტერმინი „აფხაზი“ დასავლელ ქართველს, „აფხაზეთი“ კი დასავლეთ საქართველოს აღნიშნავდა. აფხაზთა სამეფო იყო დასავლურ-ქართული სახელმწიფო. ქართული სამეფო-სამთავროების გაერთიანების შემდეგ, მეფეთა ტიტულატურაში „აფხაზთა მეფის“ ტიტულის პირველობის გამო ერთიანი საქართველოს მეფეებს ხშირად კვლავ „აფხაზთა მეფეებს“, ხოლო ერთიან საქართველოს - „აფხაზთა სამეფოს“ უწოდებდნენ.

ძირითადი ბიბლიოგრაფია:

წყაროები:

1. **ბასილი სოფენელი.** [ნოტიციები]. წგ.: გეორგიკა. IV, ნაკვ. II. ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო სიმონ ყაუხჩიშვილმა. თბ. 1952;
2. **ვახუშტი ბატონიშვილი.** აღწერა სამეფოსა საქართველოსა. წგ.: ქართლის ცხოვრება. IV. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. თბ. 1973.
3. ექვთიმე **თაყაიშვილი.** რას შეიცავდა ე.წ. აფხაზეთის ისტორია ბაგრატ მეფისა, რომლითაც უსარგებლია იერუსალიმის პატრიარხს დოსითეოსს თავის იერუსალიმის პატრიარხთა ისტორიაში. კრ. „ძველი საქართველო“. საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების კრებული. II. ტფ. 1913.
4. **იოანე საბანისძე.** წამებაა წმიდისა და ნეტარისა მონამისა ქრისტესისა ჰაბოასი, რომელი იწამა ქართლს შინა, ქალაქსა ტფილისს, ჯელითა სარკინოზთაათა, გამოთქმული იოვანე ძისა საბანისი ბრძანებითა ქრისტეს მიერ სამოელ ქართლისა კათალიკოზისაათა. წგ.: ადრინდელი ფეოდალური ქართული ლიტერატურა. რედ. კ. კეკელიძე. ტფ. 1935.
5. **მატიანე ქართლისა.** წგ.: ქართლის ცხოვრება. I. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. თბ. 1955.
6. ვალერი **სილოგავა.** სამეგრელო-აფხაზეთის ქართული ეპიგრაფიკა. თბ. 2004.
7. **სუმბატ დავითის ძე.** ცხოვრებაა და უწყებაა ბაგრატიონიანთა, ჩუენ ქართველთა მეფეთასა, თუ სადათ მოიწივნეს ამას ქუეყანასა იგინი, ანუ რომლით ჟამითგან უპყრიეს მათ მეფობა ქართლისა, რომელი აღწერა სუმბატ ძემან დავითისმან. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო გონელი არახამიამ. თბ. 1990.
8. **Darrouzès J.** Listes Épiscopales du Concile de Nicée (787). „Revue des Etudes Byzantines“. 33. Paris. 1975.

ლიტერატურა:

1. შოთა **ბადრიძე**. აფხაზთა სამეფოს წარმოშობის დროისა და პირობების შესახებ. თსუ შრომები. 4 (143). თბ. 1972.
2. პავლე **ინგოროყვა**. გიორგი მერჩულე. ქართველი მწერალი მეათე საუკუნისა. ნარკვევი ძველი საქართველოს ლიტერატურის, კულტურის და სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ისტორიიდან. თბ. 1954.
3. მარიამ **ლორთქიფანიძე**. ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება (IX-X სს.). თბ. 1963.
4. დავით **მუსხელიშვილი**. საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ძირითადი საკითხები. II. თბ. 1980.
5. ზურაბ **პაპასქირი**. „აფხაზთა“ სამეფოს საგარეო პოლიტიკური ორიენტაციის დაზუსტების საკითხისათვის. ქართული დიპლომატია. წელიწდეული. თბ. 1999.
6. **Анчабадзе З.В.** Из истории средневековой Абхазии (VI-XVII вв.). Сухуми. 1959.
7. **Джанашиа С.** О времени и условиях возникновения Абхазского царства. Sromebi. II. Tb. 1952.
8. **Лордкипанидзе М. Д.** Абхазское царство. В кн.: Очерки истории Абхазской АССР. 1961.
9. **Успенский Ф.** История Византийской империи. II. Ленинград. 1927.

ბიშან ხორავა

აფხაზთა საერისთავო და აფხაზთა სამთავრო

საქართველოს სამეფოს (XI-XV სს.) შემადგენლობაში აფხაზეთი საერისთავოს სახით შედიოდა, უფრო ზუსტად, წყაროებში იხსენიება აფხაზთა საერისთავო. საქართველოს შავიზღვისპირეთში შემდეგი საერისთავოები არსებობდა: აფხაზთა საერისთავო, რომელიც მოიცავდა ტერიტორიას მდ. ნიკოფსიიდან ანაკოფიის მდინარემდე და შავი ზღვიდან კავკასიონის ქედამდე; ცხუმის საერისთავო – ანაკოფიის მდინარიდან მდ. კოდორამდე; ოდიშის საერისთავო – მდ. კოდორიდან მდ. რიონამდე და შავი ზღვიდან მდ. ცხენისწყლამდე და კავკასიონის მთავარ ქედამდე.

საერისთავოებს საქართველოს მეფის დანიშნული მოხელეები, ერისთავები განაგებდნენ. ისინი, ჩვეულებრივ, იმავე საერისთავოს ერთიდაიგივე საგვარეულოდან ინიშნებოდნენ. აფხაზთა ერისთავები შარვაშიძეების საგვარეულოდან იყვნენ.

XIV საუკუნის დასაწყისში ოდიშის ერისთავმა ცხუმის საერისთავო შეიერთა. ამ დროიდან აფხაზთა საერისთავოს სამხრეთ-აღმოსავლეთით, ანაკოფიის მდინარეზე ოდიშის საერისთავო გაუმეზობლდა.

XV საუკუნის მეორე ნახევარში საქართველოს სამეფო დაიშალა. ამ დროიდან, აფხაზთა საერისთავო იმერეთის სამეფოს შემადგენლობაში შედიოდა. მას სამხრეთ-

აღმოსავლეთით კვლავინდებურად ოდიშის საერისთავო ესაზღვრებოდა. აფხაზთა საერისთავოს საზღვარი ჩრდილო-დასავლეთით გაგრის ვიწროებზე გადიოდა, სადაც ჯიქეთი ესაზღვრებოდა. ჯიქეთი, რომელიც ადრე აფხაზთა საერისთავოს შემადგენლობაში შედიოდა, უკვე გამოსული იყო აფხაზთა ერისთავისა და, შესაბამისად, იმერეთის მეფის მორჩილებიდან. ასეთი პოლიტიკური ცვლილებების მიზეზი დასავლეთ კავკასიის მთის ტომების ჩამოსახლება გახდა. XV საუკუნის მეორე ნახევარში ეს პროცესი აფხაზეთში შორს იყო წასული, რისი ამკარა მოწმობაა ამ მხარეში ქრისტიანობის დაცემა და წარმართობის აღორძინება.

როდესაც დასავლეთ კავკასიის მთიელთა, ჯიქებისა და აფსუების, ჩამოსახლებამ აფხაზეთში ინტენსიური ხასიათი მიიღო, ამ მხარის მკვიდრმა მოსახლეობამ ვერ შეძლო მისი სათანადო სოციალურ-რელიგიური ათვისება. ჩამოსახლებულ მთიელთა ადგილობრივ მოსახლეობასთან შერწყმის შედეგად თანამედროვე აფხაზური (აფსუა) ეთნოსი ჩამოყალიბდა.

XVI საუკუნის შუა ხანებში ოდიშის საერისთავო გამოეყო იმერეთის სამეფოს და სამთავროდ ჩამოყალიბდა. აფხაზთა საერისთავო ოდიშის მთავრის ვასალურ დამოკიდებულებაში იმყოფებოდა. XVII საუკუნის დასაწყისში აფხაზებმა ისარგებლეს ოდიშის სამთავროს რთული საგარეო-პოლიტიკური მდგომარეობით, გათავისუფლდნენ ვასალური დამოკიდებულებისაგან და აფხაზთა სამთავრო ჩამოაყალიბეს.

XVII საუკუნის 20-30-იან წლებში აფხაზებმა ოდიშის სამთავროზე თავდასხმები დაიწყეს. ოდიშის მთავარმა ლევან II დადიანმა (1611-1657) რამდენჯერმე წარმატებით ილაშქრა აფხაზეთში, მაგრამ მათი თავდასხმების აღკვეთას ვერ მიაღწია. 40-იან წლებში აფხაზთა სამთავროს საზღვარმა ოდიშთან მდ. კელასურზე გადმოინაცვლა. აფხაზთა თავდასხმების აღსაკვეთად ლევან II დადიანი იძულებული გახდა საზღვარზე საფორტიფიკაციო სისტემა აეგო და მკაცრად დაეცვა. გატარებულ ღონისძიებათა შედეგად ოდიშზე აფხაზთა თავდასხმები დროებით შეწყდა.

1681 წელს აფხაზებმა ოდიშის სამთავროს ჩრდილო-დასავლეთი ნაწილი მდ. კელასურიდან მდ. ეგრისწყლამდე (ღალიძგა) მიიტაცეს. აფხაზთა მიერ მიტაცებულ ტერიტორიაზე შეუძლებელი შეიქნა ქრისტიანული ეკლესიის ფუნქციონირება, რის გამოც დრანდისა და მოქვის საეპისკოპოსოები გაუქმდა. მალე, აფხაზებმა, მდ. ეგრისწყლიდან მდ. ენგურამდე ტერიტორია მიიტაცეს. დაპყრობილი მხარის მოსახლეობის ნაწილი გადაიხვეწა, დაცარიელებულ ადგილებზე აფხაზები სახლდებოდნენ; ვინც ადგილზე დარჩა, თანდათან გააფხაზდა.

აფხაზთა სამთავრო მთლიან პოლიტიკურ ერთეულს არ წარმოადგენდა და ცალკეულ მხარეებად იყოფოდა. აფხაზთა მთავარი ამ მხარეთა მფლობელების სიუზერენად ნომინალურად ითვლებოდა. 1810 წელს აფხაზთა სამთავრო რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში ავტონომიის უფლებით შევიდა. რუსეთის ხელისუფლების მხარდაჭერით, აფხაზთა მთავარი, თანდათან მთელი აფხაზეთის მფლობელი რეალურად გახდა. რუსეთის ხელისუფლების მხარდაჭერით აფხაზთა სამთავრო აფხაზეთის სამთავროდ ჩამოყალიბდა.

ძირითადი ბიბლიოგრაფია:

1. აფხაზეთის საკათალიკოზო გამოსავალი მოსაკრებლობის დავთარი, — ქართული სამართლის ძეგლები. ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, ტ. III, თბ., 1970.
2. აფხაზეთის (საქართველო) ისტორიის საკითხები (საკითხავი წიგნი), თბ., 2018.
3. ილ. ანთელავა, ლევან II დადიანი, თბ., 1990.
4. გ. არახამია, „ბიჭვინტის იადგარი“ (წყაროთმცოდნეობითი გამოკვლევა), თბ., 2009.
5. ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, „ქართლის ცხოვრება“, ტ. IV, თბ., 1973.
6. თ. ბერაძე, კ. თოფურია, მ. სანაძე, ბ. ხორავა, საქართველოს ისტორიული ატლასი, I, აფხაზეთი, თბ., 2013.
7. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, თბ., 1990.
8. კ. გრიგოლია, ილორის წმინდა გიორგის ხატის წარწერა, ენიშკის მოამბე, XIII, თბ., 1942.
9. ნ. დადიანი, ქართველთ ცხოვრება. ტექსტი გამოსცა, წინასიტყვაობა, გამოკვლევა, კომენტარები, საძიებლები დაურთო შ. ბურჯანაძემ, თბ., 1962.
10. ს. კაკაბაძე, აფხაზეთის საკათალიკოზო დიდი იადგარი, „საისტორიო მოამბე“, ნ. II, ტფ., 1925.
11. კ. კვაშილავა, სამურზაყანოს ისტორიული წარსულიდან, თბ., 2012.
12. დონ კრისტოფორო დე კასტელი, ცნობები და აღბოძი საქართველოს შესახებ. ტექსტი გაშიფრა, თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ბეჟან გიორგაძემ, თბ., 1976.
13. ა. ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა. თარგმანი იტალიურიდან აღ. ჭყონიასი, მე-2 გამოცემა, ლ. ასათიანის წინასიტყვაობით, რედაქციითა და შენიშვნებით, თბ., 1938.
14. ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან. აფხაზეთი უძველესი დროიდან დღემდე, თბ., 2007.
15. პ. ცხადაია, ბ. ხორავა, აფხაზეთის გეოგრაფიული სახელწოდებანი, თბ., 2016.
16. ფეშანგი, შაჰნავაზიანი, გიორგი ლეონიძის და სოლ. იორდანიშვილის რედაქციით, თბ., 1935.
17. ჟან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში. ფრანგულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო მზია მაგლობლიშვილმა, თბ., 1975.
18. ზ. პაპასქირი, აფხაზეთი საქართველოა, თბ., 1998.
19. ზ. პაპასქირი, ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის ისტორიული წარსულიდან, ნაკვ. I, თბ., 2004.
20. ბ. ხორავა, ოდიშ-აფხაზეთის ურთიერთობა XV- XVIII სს., თბ., 1996.
21. И. Г. Антелава, Очерки по истории Абхазии XVII-XVIII веков, Сухуми, 1951.
22. З. В. Анчабадзе, Из истории средневековой Абхазии (VI-XVII вв.), Сухуми, 1959.
23. Очерки из истории Грузии. Абхазия с древнейших времен до наших дней, Тб., 2009.
24. Очерки истории Абхазской АССР, ч. I, Сухуми, 1960.

25. Разыскания по истории Абхазии/Грузия, Тб., 1999.
26. Assays from the History of Georgia. Abkhazia from ancient times till the present days, Tb. 2011.

ბიშპან ხორავა

რუსეთის იმპერიული პოლიტიკა აფხაზეთში XIX საუკუნეში

1810 წელს აფხაზეთი რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში ავტონომიის უფლებით შევიდა. რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში შესვლის დროისათვის აფხაზეთის საზღვარი ჩრდილო-დასავლეთით მდ. ბზიფზე გადიოდა, სადაც მას ჯიქეთი ესაზღვრებოდა; სამხრეთ-აღმოსავლეთით, საზღვარი მდ. ლალიძგაზე გადიოდა, სადაც მას სამეგრელოს (ოდიშის) სამთავრო ესაზღვრებოდა; დასავლეთით - შავი ზღვა ეკვროდა, ხოლო ჩრდილოეთით საზღვარი კავკასიონის ქედს მიუყვებოდა.

აფხაზთა სამთავრო ერთიან პოლიტიკურ ერთეულს არ წარმოადგენდა, ის ცალკეულ მხარეებად იყოფოდა. აფხაზთა მთავრის ხელისუფლება მხოლოდ ბზიფის ოლქზე ვრცელდებოდა, გუმის და აბჟუას ოლქებს შარვაშიძეთა სამთავრო სახლის წევრები ფლობდნენ, ხოლო მთის თემებს - ფსხუს, ნებელს და დალს მარშანიები განაგებდნენ. ისინი არ ცნობდნენ მთავრის ხელისუფლებას და არც რუსეთის მფარველობაში შესულან.

რუსეთის ხელისუფლება აფხაზეთში სოხუმის ციხეს არ სცდებოდა, სადაც რუსების გარნიზონი იდგა. აფხაზები გამუდმებით თავს ესხმოდნენ რუსეთის ჯარის ნაწილებს. 1821 და 1824 წლებში აფხაზეთში ანტირუსული აჯანყებები მოხდა.

კავკასიის რუსულმა ადმინისტრაციამ აფხაზეთის საბოლოოდ დამორჩილების მიზნით 1830 წელს შავი ზღვის მნიშვნელოვანი პუნქტები - გაგრა, ბიჭვინთა, ბამბორა დაიკავა. რუსებმა აქ ციხესიმაგრეები ააგეს და გარნიზონები ჩააყენეს. იმავე ხანებში, რუსეთის ხელისუფლებამ აფხაზეთის მთავარს აბჟუასა და გუმას მფლობელები დაუმორჩილა. ამდენად, აფხაზეთის სამთავრო მხოლოდ XIX საუკუნის 30-იან წლებში რუსეთის სამხედრო ძალით შეიქმნა. 1837 წელს რუსებმა იარაღის ძალით კოდორის ხეობის თემები ნებელი და დალი დაიკავეს და აქ უშუალო რუსული მმართველობა შემოიღეს. მიუხედავად ამისა, რუსული მმართველობა ამ მხარეში მტკიცე არ იყო. 1840-1841 წლებში ნებელი და დალი ანტირუსულმა აჯანყებამ მოიცვა, რომელიც ხელისუფლებამ სასტიკად ჩაახშო.

1864 წლის ივლისში რუსეთის ხელისუფლებამ აფხაზეთის სამთავრო გააუქმა და უშუალო რუსული მმართველობა შემოიღო. აფხაზეთის უკანასკნელი მთავარი მიხეილ შარვაშიძე (1823-1864) რუსეთში გადაასახლეს, სადაც 1866 წელს გარდაიცვალა. იმავე 1866 წელს აფხაზეთს სოხუმის სამხედრო განყოფილება ეწოდა.

1866 წელს აფხაზეთი ანტირუსულმა აჯანყებამ მოიცვა. აჯანყების ჩახშობის შემდეგ მეფის ხელისუფლებამ 1867 წელს აფხაზთა ერთი ნაწილი ოსმალეთში იძულებით გაასახლა. ეს პროცესი ცნობილია მუჰაჯირობის სახელით. 1877 წელს აფხაზეთი ახალმა ანტირუსულმა აჯანყებამ მოიცვა. აჯანყების ჩახშობას მუჰაჯირობის ახალი ტალღა მოჰყვა. აფხაზთა მუჰაჯირობის შედეგად კოდორის ხეობა და აფხაზეთის სანაპირო ზოლი მოსახლეობისაგან მთლიანად დაიცალა.

აფხაზეთის სამთავროს გაუქმებისა და აფხაზთა მუჰაჯირობის შედეგად რუსეთის ხელისუფლებამ საკოლონიზაციოდ ვრცელი ტერიტორია მიიღო. ხელისუფლებამ ვრცელი მიწა-წყალი უბოძა რუს ჩინოვნიკებს – სამხედრო და სამოქალაქო პირებს. იმავდროულად,

70-იანი წლებიდან აფხაზეთში მიმდინარეობდა „საკურორტო კოლონიზაცია“, მიწის ნაკვეთები სოხუმსა და მის შემოგარენში შეღავათიანი პირობებით გადაეცა რუს ჩინოვნიკებსა და ოფიცრებს; იმავე ხანებიდან მიმდინარეობდა სამონასტრო კოლონიზაცია. ბიჭვინთაში და ფსირცხაში დაფუძნდა რუსული მონასტრები, რომელთაც ვრცელი მიწის ნაკვეთები გადაეცათ.

რუსეთის ხელისუფლება აფხაზეთის ქართული სამყაროსაგან ჩამოშორებასა და რუსული აფხაზეთის შექმნას მიზანმიმართულად ცდილობდა.

ძირითადი ბიბლიოგრაფია:

1. აფხაზეთის (საქართველო) ისტორიის საკითხები (საკითხავი წიგნი), თბ., 2018.
2. **თ. ბერაძე, კ. თოფურია, მ. სანაძე, ბ. ხორავა**, საქართველოს ისტორიული ატლასი, I, აფხაზეთი, თბ., 2013.
3. **ნ. დადიანი**, ქართველთა ცხოვრება. ტექსტი გამოსცა, წინასიტყვაობა, გამოკვლევა, კომენტარები, საძიებლები დაურთო შ. ბურჯანაძემ, თბ., 1962.
4. **კ. კვაშილავა**, სამურზაყანოს ისტორიული წარსულიდან, თბ., 2012.
5. ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან. აფხაზეთი უძველესი დროიდან დღემდე, თბ., 2007.
6. **პ. ცხადაია, ბ. ხორავა**, აფხაზეთის გეოგრაფიული სახელწოდებანი, თბ., 2016.
7. **ზ. პაპასქირი**, ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის ისტორიული წარსულიდან, ნაკვ. I, თბ., 2004.
8. **ბ. ხორავა**, აფხაზეთის სამთავროს გაუქმება და მიხეილ შარვაშიძე, თბ., 2011.
9. **ბ. ხორავა**, აფხაზთა 1867 წლის მუჰაჯირობა, თბ., 2014.
10. **Г. А. Дзидзария**, Махаджирство и проблемы истории Абхазии XIX столетия, Сухуми, 1982.
11. **Г. А. Дзидзария**, Присоединение Абхазии к России, - Труды, I, Сухуми, 1988.
12. Очерки из истории Грузии. Абхазия с древнейших времен до наших дней, Тб., 2009.
13. Очерки истории Абхазской АССР, ч. I, Сухуми, 1960.
14. **З. В. Папаскири**, Абхазия. История без фальсификации, Тб., 2010.
15. Разыскания по истории Абхазии/Грузия, Тб., 1999.
16. **Б. К. Хорава**, Мухаджирство абхазов 1867 года, Тб., 2013.
17. Assays from the History of Georgia. Abkhazia from ancient times till the present days, Tb. 2011.

კახა კვაშილავა

სამურზაყანო XVIII-XIX საუკუნეებში

გვიან შუა საუკუნეებში, შინაომებითა და გარე აგრესიით დასუსტებული ოდიშის შეჭირვებული მდგომარეობით წარმატებით ისარგებლა აფხაზეთის სამთავრომ და შარვაშიძეებმა ყოფილ სიუზერენს მნიშვნელოვანი ტერიტორია ჩამოაჭრეს მდინარე ენგურამდე. XVII-XVIII საუკუნეების მიჯნაზე, აფხაზეთის სამთავროს ფარგლებში, ლალიძგა-ენგურის შუამდინარეთში, ჩამოყალიბდა სამურზაყანოს საუფლისწულო სამფლობელო, შარვაშიძეთა გვერდითი შტოს ხელმძღვანელობით. ამ პოლიტიკურმა ერთეულმა საკუთრივ აფხაზეთის სამთავროს საზღვრებში მხოლოდ რამოდენიმე წელი იარსება. მალე, 1702 წელს სამეგრელომ მდ. ლალიძგამდე ნაწილობრივ აღადგინა თავისი პოლიტიკური გავლენა და რეგიონი დადიანებისა და აფხაზეთის მთავრის ორმაგი გავლენის ქვეშ მოექცა. თუმცა, აქ ოდიშართა უპირატესობა აშკარა იყო, რადგან ადგილობრივ შარვაშიძეთა ხელისუფლება დადიანთა „მხლედ“ ანუ ვასალად დადგა. მათ ევალებოდათ, სამეგრელოს მთავრის დაძახებაზე, ლაშქრად გამოსვლა და გარკვეული გადასახადები. მაგრამ დადიანის ხელისუფლება სამურზაყანოელ შარვაშიძეთა მიმართ, ერთგვარი „კონდომინიუმის“ პრინციპიდან გამომდინარე, შეზღუდული იყო. მას არ შეეძლო სამურზაყანოს საშინაო საქმეებში ჩარევა, მათ შორის, ხელისუფლების შეცვლა. ამ ვითარებამ განაპირობა სამურზაყანოში გვიან შუა საუკუნეების აფხაზეთისთვის დამახასიათებელი მინათმფლობელობის სისტემისა და მასთან დაკავშირებული სოციალური წყობის დამკვიდრება, თუმცა, სამეგრელოს გავლენის გამო, აქ, აფხაზეთის სამთავროსაგან განსხვავებით, გარკვეული თავისებურებებიც შეინიშნებოდა.

ბუნებრივია, შარვაშიძეთა სახლი არ ურიგდებოდა სამურზაყანოში შექმნილ ორჭოფულ ვითარებას და მუდმივად ცდილობდნენ იქ ერთპიროვნულად გაბატონებას. ამ მისწრაფების ნაწილი იყო 1780 წლის რუხის ომიც, რომელმაც წერტილი დაუსვა აფხაზთან ექსპანსიას ენგურს გამოღმა. XVIII ს. მიწურულს სამეგრელოს სამთავროს შიდაარეულობით ისარგებლა აფხაზეთის მთავარმა ქელეშ-ბეიმ, რომელმაც შეძლო სამურზაყანოს გარკვეულ ნაწილის მიმხრობა, მაგრამ ამას არ მოჰყოლია ამ მხარეზე სამეგრელოს კონტროლის სრული დაკარგვა. ამ დროსაც სამურზაყანოელები მათზე დაკისრებულ სადადიანო გადასახადს მაინც იხდიდნენ, რითაც სამეგრელოს მთავრის სიუზერენიტეტს აღიარებდნენ.

სამურზაყანოს ეს ორმაგი დამოკიდებულება 1805 წელს ფაქტობრივად მოიშალა, როდესაც მხარე რუსეთის „მფარველობის“ ქვეშ შევიდა, ხოლო იმპერატორმა ოფიციალურად დაადასტურა ამ ერთეულის სამეგრელოს სამთავროსადმი კუთვნილება. ამ ფაქტის სამართლებრივი გაფორმება 1810 წელს შედგა, როცა დადიანებმა ისარგებლეს აფხაზეთის სამთავროში არეულობებით და სამურზაყანოს ხელისუფლად, მოურავის სტატუსით, ოფიციალურად დაამტკიცეს მანუჩარ შარვაშიძე, რომელიც მხარეს მართავდა 1790 წლიდან. მისთვის სამეგრელოს ადმინისტრაციული მოხელის თანამდებობის მიცემა ოდიშისადმი სამურზაყანოს მიერთებას ნიშნავდა.

სამურზაყანოს ადგილობრივი ელიტა ვერ ურიგდებოდა მხარის მართველის სტატუსის დამცრობას. ისინი მუდმივად ეურჩებოდნენ სამეგრელოს მთავრის ხელისუფლებას, რომელიც მანუჩარ შარვაშიძის დაღუპვის შემდეგ, ლალიძგა-ენგურის შუამდინარეთს ერთპიროვნულად მართავდა. მიუხედავად იმისა, რომ დადიანმა არაერთხელ დააფიცა სამურ-

ზაყანოელი დიდებულები მის ერთგულებაზე და აფხაზეთის მთავრებისგანაც არაერთხელ მიიღო ამ მხარეზე მისი მფლობელობის ოფიციალური დადასტურება, ვითარება მაინც უცვლელი იყო. სამურზაყანოს არისტოკრატია აფხაზეთის მთავრების ფარული თუ აშკარა მხარდაჭერით დადიანის ხელისუფლებას ეწინააღმდეგებოდა.

სწორედ ამ ვითარებაში, სამურზაყანოს დიდებულთა ერთ ნაწილში, რომელსაც თავადი თემურყვა ანჩაბაძე თავობდა, მომნიშვნელოვანი აზრი სამურზაყანოზე რუსეთის იმპერატორის პირდაპირი ხელისუფლების დამყარების შესახებ. რუსეთის საოკუპაციო და კოლონიალური რეჟიმი, რომელიც სამეგრელოს და აფხაზეთის სამთავროების ავტონომიურ არსებობას მხოლოდ დროებით მოვლენად განიხილავდა და პერსპექტივაში მათ გაუქმებას გეგმავდა, ბუნებრივია, იგივეს უპირებდა სამურზაყანოსაც, რომლის გარშემო დადიანებისა და შარვაშიძეების მუდმივი დავა ხელს უშლიდა დასავლეთ საქართველოში რუსეთის კოლონიალური სისტემის დამკვიდრებას. სანამ სანკტ-პეტერბურგის პოზიციები აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში მყიფე იყო, მას სჭირდებოდა ძლიერი მოკავშირე დადიანის სახით, ამიტომ დროებით ადასტურებდა სამეგრელოს მთავრის იურისდიქციას სამურზაყანოზე. 1840 წლისთვის რუსეთმა საკმაოდ განიმტკიცა პოზიციები რეგიონში, საბაბად გამოიყენა სამურზაყანოზე აფხაზეთისა და ოდიშის სამთავროების დავა და ლალიძგა-ენგურის შუამდინარეთში თავისი პირდაპირი მმართველობა შემოიღო. ამასთან, რუსეთმა აქტიურად დაიწყო სამურზაყანოელთა წარმოშობის „მეცნიერული შესწავლა“, რასაც მათი აფხაზობა უნდა დაემტკიცებინა. ეს იყო პირველი ნაბიჯი იმ გრძელვადიანი კოლონიური პოლიტიკისა, რომელსაც მომავალში ქართველთა და აფხაზთა ისტორიული თანაცხოვრება უნდა მოეშალა, რათა ორი მოძმე ერი მოსისხლე მტრად ექცია. აღსანიშნავია, რომ უკვე 1843 წელს მთავარმათებლის აპარატში ოფიციალურად აღიარეს ამ აქტის უკანონობა და მცდარობა, თუმცა იმპერიის პოლიტიკური და სამხედრო ინტერესები ამ რეგიონში ამ შეცდომის გამოსწორებას უკვე აღარ ითვალისწინებდა.

ამასთანავე, საუბარი შეეხება სამურზაყანოს წარსულთან დაკავშირებულ იმ მნიშვნელოვან ისტორიულ საბუთებს, რომლებიც დაცულია ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში და, რომელიც ასევე, ჩვენს მიერ პირველად იქნა შემოტანილი სამეცნიერო მიმოქცევაში.

ბიბლიოგრაფია:

1. **კ. კვაშილავა.** ისტორიული სამურზაყანოს წარსულიდან. XVII-XVIII საუკუნეების მიჯნა – 1840 წელი. თბ., 2011;
2. **კ. კვაშილავა.** სამურზაყანოელ შარვაშიძეთა პოლიტიკური ორიენტაციის საკითხისათვის, – ილია ჭავჭავაძის სახელობის ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკის წელიწადი. ტ. II. ქუთაისი, 2010;

3. **კ. კვაშილავა.** სამურზაყანოელთა „ეთნიკური ვინაობის“ პრობლემა რუსულ ისტორიოგრაფიაში და იაკობ გოგებაშვილის შეხედულებები, – *საერთაშორისო პერიოდული ჟურნალი „განათლება“*. #3, 2011;
4. **კ. კვაშილავა.** ოდიშ-აფხაზეთის ურთიერთობათა ისტორიისათვის (ერთი ახლად აღმოჩენილი საარქივო დოკუმენტის ანალიზი), – *„ქართველოლოგიის აქტუალური პრობლემები“*. ტ. I. თბ., 2012;
5. **კ. კვაშილავა.** ოსმალთა ბატონობისაგან ბათუმის განთავისუფლების ერთი გეგმის შესახებ – სამურზაყანოელ შარვაშიძეთა იდეა, – *„ბათუმი. წარსული და თანამედროვეობა“*. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები. ტ. VI. თბ., 2015;
6. **კ. კვაშილავა.** გალის რაიონში ქართველთა დეეთნიზაციის პრობლემისათვის (2008-2018წწ.), – *„ჰუმანიტარული მეცნიერებები ინფორმაციულ საზოგადოებაში-III“*. საერთაშორისო კონფერენციის მასალები. ბათუმი, 2018;
7. **კ. კვაშილავა, თ. ქართველიშვილი.** ლევან შარვაშიძის ახლადმიკვლეული საბუთი, – *„ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის შრომები“*. ტ. XIX-XX. თბ., 2020;
8. **К. Квашилава.** Ещё раз о том, когда стала река Энгури «пограничной» рекой, – *„საისტორიო ძიებანი“*. ტ. 12. თბ., 2013-2015;
9. **К. Kvaşilava.** Kafkasya Arkeografik Cemiyeti Kayıtlarında Muhafaza Edilen Birkaç belgeye Göre 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşında Samurzakano-Abhazya Meselesi, – *Türk-Gürcü İlişkilerinin kaynakları*. Trabzon, 2018;
10. **К. Kvaşilava.** Abhazya Beyliği'nin Ruslar Tarafından İlhaki Ve "Kafkasya Arkeografik Komisyon'un Akitlarına" Göre Osmanlı Devleti'nin Tutumu, – *Yeni ve Yakın Çağda Türk-Gürcü İlişkileri*. Trabzon, 2018.

ფურაბ კაკასიძე

რუსეთის იმპერიული პოლიტიკა აფხაზეთში (XX საუკუნე)

XX ს. დამდეგიდან რუსეთის იმპერია თანმიმდევრულად აგრძელებდა აფხაზეთში რუსი კოლონისტების ჩასახლებისა და აქ ე.წ. „რუსული მოქალაქეობრივი შეგნების“ დამკვიდრების კოლონიზატორულ პოლიტიკას. ამ მიმართულებით მთავარ სტრატეგიულ ამოცანად (ჯერ კიდევ მუჰაჯირობის შემდგომი პერიოდიდან) დასახულ იქნა დარჩენილი „აფხაზობის იმპერიის მოსახლეობასთან მთლიანად შერწყმას“. ამ მიზნის მისაღწევად კი აუცილებელი იყო მათი მოწყვეტა საერთო ქართული ისტორიულ-კულტურული ორგანიზმისაგან. სწორედ აქეთკენ იყო მიმართული სლავურ-რუსული გრაფიკის საფუძველზე აფხაზური ანბანის შექმნა, რომელიც იმპერიას სჭირდებოდა არა იმდენად საკუთრივ აფხაზთა განათლებისათვის, არამედ მათი ქართული კულტურული სამყაროსაგან ჩამოსაცილებლად და რუსულ წიგნიერებასთან ინტეგრირებისათვის.

ანალოგიური მიზნები ამოძრავებდა რუსეთის ხელისუფლებას საეკლესიო სფეროშიც. მიღებულ იქნა გადაწყვეტილება (1898 წ. 3 სექტემბერს), რომლის თანახმადაც აფხაზეთით დასახლებულ რაიონებში ღვთისმსახურება აღსრულებულიყო მხოლოდ ძველ სლავურ ენაზე. თუმცა ესეც არასაკმარისად იქნა მიჩნეული და ხელისუფლებამ აფხაზეთის საერთოდ ქართული ქრისტიანული ორგანიზმისაგან მოწყვეტისა და რეგიონის ეკლესიურად ყუბანის მხარესთან მიერთების საკითხი დასვა (1902 წ.). პარალელურად, იყო აფხაზეთის დანარჩენი საქართველოსაგან ადმინისტრაციულად ჩამოცილების მცდელობაც. 1904 წელს პრინც ალექსანდრე ოლდენბურგის შუამდგომლობის საფუძველზე მთავრობამ გადაწყვიტა გაგრისა და მისი შემოგარენის შავიზღვისპირა გუბერნიისათვის მიერთება, ხოლო 1914 წელს – პირველი მსოფლიოს ომის დაწყების წინ კავკასიის მეფისნაცვალმა სოხუმის ოკრუგის დამოუკიდებელ გუბერნიად გარდაქმნის საკითხი დააყენა. ამ ღონიძიებებით იმპერიის ხელისუფლება ცდილობდა აფხაზეთის დანარჩენი საქართველოსაგან მოწყვეტას და რეგიონის ტიპიურ რუსულ პროვინციად გადაქცევის პროცესის დასრულებას.

რუსეთის ხელისუფლების მიერ ათეული წლების მანძილზე აფხაზეთში გატარებულმა თანმიმდევრულმა იმპერიულმა (თავისი არსით ანტიქართულმა) პოლიტიკამ ოდესღაც რუსეთისა და ყოველივე რუსულის მოძულე აფხაზობა იმპერიის ყველაზე ლოიალურ და ერთგულ ხალხად აქცია. ამიერიდან აფხაზობა, რომლის სათავეში რუსულ

საგანმანათლებლო სივრცეში „დაფრთიანებული“ და ანტიქართული სულისკვეთებით გაჟღენთილი აფხაზური „სახალხო“ ინტელიგენცია აღმოჩნდა, მთლიანად რუსული იმპერიული პოლიტიკის იარაღად იქცა.

სწორედ ამ ანტიქართულად განწყობილ აფხაზ ლიდერებს იყენებდნენ რუსეთის იმპერიული ძალები (ცალკე ბოლშევიკური რეჟიმი, ცალკე კი ე.წ. „თეთრი“ გენერალიტეტი) 1917-1920 წლებში საქართველოს წინააღმდეგ და ცდილობდნენ აფხაზეთის ჩამოცილებას დანარჩენი საქართველოსაგან. მაგრამ იმ ეტაპზე რუსული იმპერიული ავანტიურა ჩაიფუშა და აფხაზური საზოგადოების პროგრესული ნაწილის ბრძნული სახელმწიფოებრივი პოზიციის წყალობით ქართულ-აფხაზური ისტორიული ერთობა შენარჩუნებულ იქნა – აფხაზეთი ოფიციალურად გახდა ერთიანი ქართული სახელმწიფოს (საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის) ავტონომიური ნაწილი.

ასევე უშედეგოდ დამთავრდა რუსი, აგრეთვე რენეგატი ქართველი ბოლშევიკებისა და მათ მიერ დამუშავებული სეპარატისტულად განწყობილი აფხაზი კომუნისტების მცდელობა აფხაზეთის დანარჩენი საქართველოსაგან ჩამოცილებისა 1921 წ. გაზაფხულზე. შედეგად, აფხაზეთი ჯერ ე.წ. „ხელშეკრულებითი რესპუბლიკის“, ხოლო 1931 წლიდან უკვე ავტონომიური რესპუბლიკის სტატუსით გახდა საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის ნაწილი.

XX ს. 50-იან წლებში საბჭოთა რეჟიმმა კვლავ გააქტიურა ძირგამომთხრელი წამქეზებლური საქმიანობა აფხაზეთში, რომლის მიზანი იყო საქართველოს „მოთოკვა“. უშუალოდ კრემლი იდგა 1957, 1967 და 1977-1978 წლებში აფხაზეთა სეპარატისტული ამბოხებების უკან აფხაზეთის ასსრ-ის საქართველოს სსრ-ის შემადგენლობიდან გამოყვანისა და მისი სსრ კავშირის დამოუკიდებელ სუბიექტად გამოცხადების (ან რსფსრ-ის შემადგენლობაში შეყვანის) მოთხოვნით. მოსკოვი იყო მთავარი შემოქმედი 1989 წ. 18 მარტს ლიხნის თავყრილობისა, რომელმაც სათავე დაუდო უმწვავეს პოლიტიკურ კრიზისს აფხაზეთში და რომელიც 1992 წ. 14 აგვისტოს შეიარაღებულ დაპირისპირებაში გადაიზარდა.

ძირითადი ბიბლიოგრაფია

1. **მარიამ ლორთქიფანიძე.** აფხაზები და აფხაზეთი. თბილისი, 1990
(<http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/3489/1/AbxazetiDaAfxazebi.pdf>).

2. ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან – აფხაზეთი. უძველესი დროიდან დღემდე. მთავარი რედაქტორი: **ჯემალ გამახარია**. გამომცემლობა „ინტელექტი“. თბილისი, 2007
(http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/292145/1/Narkvevebi_Saqartvelos_Istoriidan_Afxazeti.pdf).
3. **ზურაბ პაპასკირი**. ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის ისტორიული წარსულიდან, ნაკვ. I. უძველესი დროიდან 1917 წლამდე. თბილისი, 2004
(http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/29913/1/Narkvevebi_I.pdf); ნაკვ. II. 1917-1993. თბილისი, 2007
(http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/29915/1/Nakveti_II.pdf).
4. **Avtandil Menteshashvili**. Trouble in the Caucasus. New York, 1995.
5. **Zurab Papaskiri**. Abkhazia and the Abkhazians in the common Georgian ethno-cultural, political, and state expanse. Part I. – *The Caucasus & Globalization*. Journal of Social, Political and Economic Studies. Institute of studies of the Caucasus. Vol. 2. Issue 2, 2008, CA&CC Press®. Sweden; Part II. – *The Caucasus & Globalization*. Journal of Social, Political and Economic Studies. Institute of studies of the Caucasus. Vol. 2. Issue 4, 2008, CA&CC Press®. Sweden.
6. **Дж.Гамахария, Б. Гогия**. Абхазия – историческая область Грузии. Тбилиси, 1997.
7. **Зураб Папаскири**. Абхазия. *История без фальсификации*. Издание второе, исправленное и дополненное. Тбилиси, 2010.

თიშოთი ბლაჟელთი

„აფხაზეთი საბჭოთა პერიოდში: პატრონები და კლიენტები“

აფხაზეთის საბჭოთა რესპუბლიკა, პატარა, სუბტროპიკული ზოლი შავი ზღვის სანაპიროსა და კავკასიის მთებს შორის, იქცა პარტიის ელიტის დასვენებისა და თამბაქოს მთავარ მწარმოებელ ადგილად, რის გამოც მას „საბჭოთა რივიერა“ ეწოდა. ამ ეთნიკურად მრავალფეროვან და რთულ რეგიონში „აფხაზები“ მოსახლეობის უმცირესობას წარმოადგენდნენ, რომლებიც ცხოვრობდნენ იზოლირებულ სოფლებში და ჰქონდათ ურთიერთდახმარების, ჩვეული შურისძიებისა და გლეხთა თემის კრებების მიერ მიღებული გადაწყვეტილებების ძლიერი ტრადიციები. რეგიონის გეოგრაფიულმა მდებარეობამ და ბუნებრივმა რესურსებმა, პოლიტიკურმა კაპიტალმა, რომელიც ხელმისაწვდომი გახდა პარტიის ელიტებისთვის, ასევე საბჭოთა კავშირის ეროვნული პოლიტიკის დადებითი ქმედების შესაძლებლობებმა, საშუალება მისცა აფხაზეთის ადგილობრივ ლიდერებს

აეგოთ მძლავრი ადგილობრივი ეთნიკური „მანქანები“, რომლებიც, თავის მხრივ, საბჭოთა პოლიტიკაში „კავკასიური“ ქსელის გავლენიანი კომპონენტი გახდა, რამაც უბიძგა ხელისუფლების სათავეში ისეთი მსხვილი მოღვაწეების მოყვანას, როგორებიც არიან სტალინი, ორჯონიკიძე და ბერია. აფხაზეთის კონტროლი გახდა ჯილდო პატრონთა კონფლიქტებში, რომელმაც სტალინის პერიოდში და მას შემდეგ უფრო მაღალი პოლიტიკა განსაზღვრა.

საბჭოთა პერიოდში აფხაზეთი სასარგებლო შემთხვევას წარმოადგენს სსრკ-ში პატრონ-კლიენტთა ურთიერთობისა და ნაციონალური პოლიტიკის გადაკვეთის გასაგებად, ასევე, ეთნიკური ნიშნის პოლიტიზირებამ საბოლოოდ როგორ განაპირობა და გააძლიერა ეროვნული მტრობა, რამაც გამოიწვია ეთნიკური და სეპარატისტული კონფლიქტი და არა მოსალოდნელი პოსტ-ნაციონალური სოციალისტური უტოპია. მოხსენებაში წარმოდგენილი იქნება პატრონაჟის პოლიტიკის კონტურები და მათგან წარმოშობილი პოლიტიკური და ეთნიკური კონფლიქტები. ასევე, განვიხილავთ აღნიშნულ რეგიონში საარქივო კვლევის ჩატარების გამოწვევებს.

ანოტირებული ბიბლიოგრაფია:

1. აბას-ოლგი, ადილე, არ შემიძლია დავიწყება (მოსკოვი: ACT, 2005).

ნესტორ ლაკობას მეუღლის რძლის მემუარები, რომელიც ლაკობებთან გადავიდა, როგორც ახალგაზრდა ქალი 1930-იან წლებში.

2. ბლაუელტი, ტიმოთი, „აფხაზეთი: პატრონაჟი და ძალაუფლება სტალინის ეპოქაში“, *Nationalities Papers*, ტ. 35, ნ. 2 (2007), გვ. 219-223.

სტალინის პერიოდში 1953 წლამდე აფხაზეთის მიმოხილვა და რეგიონის თავისებურებები საბჭოთა უმაღლეს პოლიტიკაში.

3. ბლაუელტი, ტიმოთი, „ბერიას საიდუმლო პოლიტიკის პატრონაჟის ქსელი და საბჭოთა კრიპტოპოლიტიკა“, *კომუნისტური და პოსტკომუნისტური კვლევები*, ტ. 44, ნ. 1 (2011), გვ. 73-88.

პოლიტიკაში ბერიას პატრონაჟის გამოყენების შესწავლა ამიერკავკასიის საიდუმლო პოლიციაში ძლიერი ჯგუფის შექმნით, რომელმაც ჩაანაცვლა მანამდე დომინანტი ამიერკავკასიის პარტიის ქსელი.

4. ბლაუელტი, ტიმოთი, „წინააღმდეგობა და განსახლება სტალინურ პერიოდში: გლახთა აჯანყება აფხაზეთში“, *Ab Imperio*, ნ. 3 (2012), გვ. 78-108.
დანვრილებითი საარქივო შესწავლა აფხაზეთში 1931 წლის გლახთა აჯანყების ფონის, მიზეზების, რეზოლუციისა და მნიშვნელობის შესახებ, კოლექტივიზაციის წინააღმდეგ პროტესტის ნიშნად.

5. კაპელო, ანა, ზურაბ ლაკირბაია და ომარ თუშურაშვილი, დიდი ტერორი აფხაზეთში (3 ტომი) (თბილისი: ევროპის საბჭო, 2017).

ქართველი და აფხაზი მეცნიერების თანამშრომლობა (სამტომეული), განხორციელებული ევროსაბჭოსა და საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს საარქივო ადმინისტრაციის თანამშრომლობით, მათ შორის, გამოქვეყნებულია აფხაზეთში დიდი ტერორის შესახებ მრავალი საარქივო დოკუმენტი და რამდენიმე კომენტარი.

6. კოპეტერსი, ბრუნო, „სამშობლოს დასაცავად: ინტელექტუალები და ქართულ-აფხაზური კონფლიქტი“, B. Coppeiters და M. Huysseune (გამომც.), *Secession, History and the Social Sciences* (ბრიუსელი: VUBPRESS, 2002), გვ. 89-116.

1950-70-იანი წლებში წინააღმდეგობრივი ქართული და აფხაზური ნარატივების (და განსაკუთრებით ე.წ. „ინგოროყვას თეორიის“) გარშემო არსებული პოლიტიკის კვინტესენციალური შესწავლა.

7. დე ვაალი, თომას, *კავკასია: შესავალი, მე-2 გამოცემა* (ოქსფორდი: ოქსფორდის უნივერსიტეტის პრესა, 2018), თავი 5.

სამხრეთ კავკასიის სრულყოფილი შესავალი, მე-5 თავი კარგად ასახავს ქართულ-აფხაზური კონფლიქტის შესახებ ისტორიულ მიმოხილვას.

8. ჰიუიტი, ჯორჯ ბ. (გამომც.), *აფხაზები: სახელმძღვანელო* (ლონდონი: Routledge, 1998).

კრებული სხვადასხვა საკითხებზე (ისტორია, დემოგრაფია, ენა და ა.შ.) სადავო ბრიტანელი მეცნიერის ჰიუიტის მიერ. განიხილება, როგორც მნიშვნელოვანი ნაშრომი ფართო გაშუქებით, მაგრამ ხშირად აკრიტიკებენ პრო-აფხაზური მიკერძოების გამო.

9. ლაკობა, სტანისლავ, *აფხაზეთის ისტორიის საკითხები* (სოხუმი: ალაშარა, 1990).

სტანისლავ ლაკობა ალბათ ყველაზე ცნობილი ამჟამინდელი აფხაზი ისტორიკოსია და ეს მისი ყველაზე ხშირად ციტირებული ნაშრომია, კერძოდ, თავი “Ya-Koba; Ty – Lakoba” ლაკობას პერიოდისა და სტალინთან მისი ურთიერთობის შესახებ, რომელიც მრავალჯერ იქნა დაბეჭდილი (სულ ბოლოს, კრებულში დიდი ტერორი აფხაზეთში, რომელიც ზემოთ არის მოხსენიებული).

10. მარტინი, ტერი, „ნეო-ტრადიციონალიზმის მოდერნიზაცია?“ Sheila Fitzpatrick (გამომც.) *Stalinism: New Directions* (ლონდონი: Routledge, 2000), გვ. 348-367.

უმნიშვნელოვანესი სტატია საბჭოთა ეროვნებების პოლიტიკის არსისა და იმის შესახებ, თუ როგორ გადაიქცა ადრეული ბოლშევიკების მიერ შექმნილი კონცეფცია ეროვნული იდენტობის შესახებ პრიმორდიალისტად სტალინური პოლიტიკისა და დოკუმენტაციის შედეგად.

11. <http://apsnyteka.org/> - აფხაზური ინტერნეტ-ბიბლიოთეკა – მასიური ონლაინ რესურსი, რომელიც შეიცავს თითქმის ყველა წიგნს, რომელიც რუსულად არის დაწერილი აფხაზეთის შესახებ, ასევე მრავალ რესურსს სხვა ენებზე.

მოდული 3.

თამარ ქორიძე

აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) საკათალიკოსო (IX-XVIII სს.)

აფხაზეთის საკათალიკოსო IX ს-ის 80-90-იან წლებში კონსტანტინოპოლის აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) საკათალიკოსო იყო ქართული მართლმადიდებელი ეკლესია, ქართული - ღვთისმსახურების ენით, დამწერლობით, საეკლესიო ტრადიციით, არქიტექტურით, კედლის მხატვრობით, ჭედური ხელოვნების ნიმუშებით, ეპიგრაფიკული ძეგლებით და ა.შ.

საპატრიარქოს დაქვემდებარებისაგან გათავისუფლებული დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო ცენტრების (ფაზისის სამიტროპოლიტო (მასში შემავალი ოთხი ეპარქიით - როდოპოლისი//ვარციხე, ცაიში, ძილანევი// გუდავა, პეტრა//ციხისძირი), აბაზგიის // სებასტოპოლისის და ნიკოფსიის საარქიეპისკოპოსოები) გაერთიანების შედეგად წარმოიქმნა.

ახლანდწარმოქმნილ აფხაზეთის საკათალიკოსოს პოლიტიკურ საფუძველს დასავლურ ქართული სახელმწიფო – „აფხაზთა“ სამეფო წარმოადგენდა, რამაც განაპირობა სამეფოს ანალოგიით მისი სახელწოდების „აფხაზთა საკათალიკოსოდ“ ფორმულირება.

აფხაზეთის საკათალიკოსოს კათედრალს ღვთისმშობლის სახელზე X საუკუნეში აგებული ბიჭვინტის ტაძარი წარმოადგენდა. ბიჭვინტის ღვთისმშობელი აფხაზეთის საკათალიკოსოს მთავარი მფარველი იყო.

აფხაზეთის საკათალიკოსოს წარმოქმნის შემდეგ საქართველოში ორი – ქართლისა (აღმ. საქართველოს) და აფხაზეთის (დას. საქართველოს) საკათალიკოსო აღმოჩნდა.

X საუკუნის ბოლოს, ჯერ აფხაზთა მეფეების, შემდეგ კი ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონების მეთაურობით საქართველოს გაერთიანებისათვის წარმოებული ბრძოლის პარალელურად მიმდინარე ეკლესიური გაერთიანების პროცესი წარმატებით დაგვირგვინდა. შეიქმნა საქართველოს ერთიანი ეკლესია უშუალოდ იესო ქრისტეს კვართზე დაფუძნებული და უფრო ძველი ავტოკეფალური ტრადიციის მქონე საეკლესიო ორგანიზაციის სათავეში მყოფი ქართლის (აღმოსავლეთ საქართველოს) კათოლიკოსის მეთაურობით, რის შემდეგაც ის „ყოვლისა საქართველოსა“ კათოლიკოსი გახდა და პატრიარქის პატივში იქნა აყვანილი.

აფხაზეთის საკათალიკოსო ქვეყნისა და ეკლესიის ერთიანობის ხანაში უწყვეტად არსებობდა, თუმცა მისი საჭეთმპყრობელი რეალურად ბიჭვინტის ეპისკოპოსს წარმოადგენდა და საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქს ექვემდებარებოდა. XV ს-ის მეორე ნახევარში საქართველოს ფეოდალური მონარქიის დაშლის პარალელურად მიმდინარე ეკლესიური დაშლის პროცესი ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელ ორ - დასავლეთ (აფხაზეთის//ლიხთ-იმერეთის) და აღმოსავლეთ (ქართლის) საქართველოს საეკლესიო

ორგანიზაციებად გაყოფით დასრულდა, რაც ქართლ-იმერეთის მეფის ბაგრატის ინიციატივით განხორციელდა და იმ ეტაპზე მისი სამეფოს - იმერეთის დამოუკიდებლობის განმტკიცებას ისახავდა მიზნად.

ჩრდილოეთ კავკასიის წარმართი ტომების ჩამონოლას საქართველოს ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში, საკუთრივ აფხაზეთის ტერიტორიაზე, ქრისტიანობის მოშლა-შევიწროება მოჰყვა, რის გამოც XVI ს-ის 60-იან წლებში აფხაზეთის საკათალიკოსო რეზიდენციამ ბიჭვინტიდან გელათის წმ. გიორგის ეკლესიაში გადაინაცვლა. XVII-XVIII სს-ში დასავლეთ საქართველოში მიმდინარე ეს პოლიტიკური პროცესი კიდევ უფრო გაღრმავდა. ჩამოსახლებულმა წარმართებმა, რომლებიც თავიანთ თავს „აფსუებს“, ხოლო მკვიდრი ქართული მოსახლეობა „აფხაზებს“ უწოდებდა, ოდიშის სამთავროს თანდათან ჩამოაცილეს მდ. ენგურს გაღმა მდებარე ტერიტორიები, რასაც შედეგად მოჰყვა მკვიდრი ქართული მოსახლეობის იძულებითი აყრა-გაქცევა, საკათალიკოსო სოფლების მოშლა, ყმათა გაყიდვა, ეპარქიების რიცხვის შემცირება. XVIII ს-ის დასაწყისში, როდესაც საზღვარი აფხაზეთისა და ოდიშის სამთავროებს შორის მდ. ენგურზე დაფიქსირდა, აფხაზეთის კათოლიკოსი ყმა-მამულს უკვე აღარ ფლობდა ამ მდინარის გაღმა, საკუთრივ აფხაზეთის ტერიტორიაზე. ეთნიკურ-რელიგიური ცვლილებების გამო, აფხაზეთის კათოლიკოსები ვეღარც ახერხებდნენ აფხაზეთის სამთავროს ტერიტორიაზე შესვლას, გზებზე უსაფრხოების გარანტიის არარსებობის გამო. ამავე საუკუნის მეორე ნახევარში მოღვაწე კათოლიკოსები, ფაქტობრივად, ვეღარ ახორციელებდნენ თავიანთ იურისდიქციას საკუთრივ აფხაზეთის ტერიტორიაზე, თუმცა ცდლობდნენ აფხაზეთის ხელახლა გაქრისტიანებასა და ბიჭვინტის დაცარიელებული ეკლესიის განახლებას.

რუსეთის მიერ ჯერ ქართლ-კახეთის, შემდეგ კი იმერეთის სამეფოების ანექსიის შემდეგ, მის მიერ გაუქმდა ჯერ აღმოსავლეთ (1811წ.), შემდეგ კი დასავლეთ საქართველოს (1814 წ.) ეკლესიის ავტოკეფალია.

1917 წელს საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის შემდეგ, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო ორგანიზაცია, როგორც საქართველოს ეკლესიის განუყოფელი ნაწილი, შევიდა ერთიანი საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესიის შემადგენლობაში და დაექვემდებარა სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის იურისდიქციას.

ძირითადი ლიტერატურა

1. არახამია გ., „ბიჭვინტის იადგარი“, თბ. 2008
2. არქანჯელო ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, ლევან ასათიანის წინასიტყვაობით, რედაქციით და შენიშვნებით, თბ. 1938
3. ახალაძე ლ. აფხაზეთის ეპიგრაფიკა როგორც საისტორიო წყარო, ტ. I, თბ. 2005
4. გეორგიკა, ბიზანტიელ მწერალთა ცნობები საქართველოს შესახებ, IV, ნაკვ. II, ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო სიმონ ყაუხჩიშვილმა, თბ. 1952
5. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები გამოცემული სარგის კაკაბაძის მიერ, ნ. I, ტფ., 1921; ნ. II, ტფ., 1921
6. ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, წგ.: ქართლის ცხოვრება, ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით, ტ. IV, თბ. 1973

7. ისტორიული დოკუმენტები იმერეთის სამეფოსა და გურია-ოდის სამთავროებისა (1466-1700 წწ.), წ. I, ტექსტი გამოსცა, წინასიტყვაობა და საძიებლები დაურთო შ. ბურჯანაძემ, თბ. 1958
8. ლომინაძე ბ., ბიჭვინტის სენიორიის ისტორიიდან XVI-XVII სს., ქართული ფეოდალური ურთიერთობის ისტორიიდან (სენიორიები), წ. I, თბ., 1966
9. საქართველოს სიძველენი. რედ.: ექ. თაყაიშვილი, ტ. I, ტფ. 1920; ტ. II, ტფ. 1909; ტ. III, თბ. 1913-1914.
10. ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. I, თბ. 1955; ტ. II, თბ. 1959
11. ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, თბ. 1970
12. ქართული წარწერების კორპუსი, II, დასავლეთ საქართველოს წარწერები. I. შემდგ.: ვ. სილოგავა, თბილისი, 1980
13. ქორიძე თ., ბიჭვინტის ღვთისმშობლის ხატი, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, ისტორიის, არქეოლოგიის... სერია, #321, თბ. 1996
14. ქორიძე თ., აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) საკათალიკოსოს საზღვრები XVI-XVIII საუკუნეები, ჟურნ. „კლიო“, #12, თბ., 2001
15. . ქორიძე თ., XI-XVI საუკუნეების აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათოლიკოსთა ქრონოლოგია, ჟურნ. „კლიო“, #15, თბ., 2002
16. ქორიძე თ., აფხაზეთის კათოლიკოსთა ტიტულატურა, შოთა მესხია 90, საიუბილეო კრებული მიძღვნილი შოთა მესხიას 90 წლისთავისადმი, თბ. 2006
17. ქორიძე თ., „მცნებაი სარჯულო“ და საქართველოს საპატრიარქოს ორ - დასავლეთ და აღმოსავლეთ ნაწილებად გაყოფა (XV ს-ის 70-იანი წლები), კრებული: ვალერი სილოგავა , მოგონებები , სამეცნიერო სტატიები, თბ. 2011
18. ქორიძე თ., დამოკიდებულება „ყოვლისა საქართველოჲსა“ კათოლიკოს-პატრიარქსა და აფხაზეთის კათოლიკოსს შორის (XI-XVIII სს.), რელიგიის ისტორიის საკითხები, II, თბ., 2013
19. ქორიძე თ., ქართველიშვილი თ., ეთნიკური ცვლილებები აფხაზეთში და აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათოლიკოსები (XVII-XVIII სს.), საქართველოს უნივერსიტეტის IX ყოველწლიური კონფერენცია ჰუმანიტარულ მეცნიერებებში, თბ. 2017
20. .Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae, Texte critique, introduction et notes par Jean Darrouzés, A. A. Paris, 1981
21. Бражба Х. С., Из истории письменности в Абхазии, Тб., 1967

თეა მართალიშვილი

აფხაზეთის საკათალიკოსო XV საუკუნიდან 1814 წლამდე

XV საუკუნეში აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) საკათალიკოსოს მცხეთის (აღმოსავლეთ საქართველოს) საკათალიკოსოსგან დამოუკიდებელ საეკლესიო ორგანიზაციად ჩამოყალიბება დასავლეთ საქართველოს პოლიტიკური მესვეურების ინიციატივით მოხდა და შესაბამისად, პოლიტიკური საფუძვლები ჰქონდა.

აფხაზეთის საკათალიკოსო 1814 წლამდე არსებობდა, ვიდრე არ გააუქმა რუსეთის იმპერიამ. საკათალიკოსო მოიცავდა მთელ დასავლეთ საქართველოს და აერთიანებდა პოლიტიკური სეპარატიზმის ნიადაგზე აღმოცენებულ, ერთმანეთის მიმართ დაპირისპირებულ სამეფო-სამთავროებს. აფხაზეთის კათალიკოსები აქტიურად მოღვაწეობდნენ საეკლესიო, პოლიტიკურ, დიპლომატიურ და კულტურულ ასპარეზზე.

აფხაზეთის საკათალიკოსოს კათედრა ბიჭვინთაში იყო, ხოლო XVI საუკუნიდან ცენტრმა გელათის წმ. გიორგის მონასტერში გადაინაცვლა. კათალიკოსს რეზიდენციები ჰქონდა მთელ დასავლეთ საქართველოში.

საკათალიკოსო სენიორია ორგანიზებული იყო საქართველოს სამეფო კარის მოდელის საფუძველზე. საკათალიკოსო იმართებოდა ცენტრალური და ადგილობრივი მოხელეების საშუალებით. კათალიკოსის მოხელეთა შორის იყვნენ როგორც სასულიერო, ისე საერო პირები.

საკათალიკოსო ყმა-მამულს ფლობდა მთელ დასავლეთ საქართველოში. საისტორიო დოკუმენტების მონაცემების მიხედვით დგინდება საკათალიკოსოს მიწისმფლობელობის გეოგრაფია.

აფხაზთა კათალიკოსი აქტიურად ერეოდა დასავლეთ საქართველოში მიმდინარე მნიშვნელოვან საკითხებში და ინდივიდუალურ ძალაუფლებასთან ერთად საეკლესიო კრებათა დადგენილების საფუძველზე მართავდა მოვლენებს.

ძირითადი ბიბლიოგრაფია:

წყაროები:

1. არახამია გ. „ბიჭვინთის იადგარი“, თბ. 2009
2. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები გამოცემული სარგის კაკაბაძის მიერ, წ. I, ტფ., 1921; წ. II, ტფ., 1921
3. ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, წგ.: ქართლის ცხოვრება, ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით, ტ. IV, თბ. 1973
4. ისტორიული დოკუმენტები იმერეთის სამეფოსა და გურია-ოდიშის სამთავროებისა (1466-1700 წწ.), წ. I, ტექსტი გამოსცა, წინასიტყვაობა და საძიებლები დაურთო შ. ბურჯანაძემ, თბ. 1958

- ქართული სამართლის ძეგლები, ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ი. დოლიძემ, ტ. III, თბ., 1970.

ლიტერატურა:

- ლომინაძე ბ. ქართული ფოთალური ურთიერთობის ისტორიიდან, თბ. 1956
- ქორიძე თ. აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათალიკოსები და კათოლიკოს-პატრიარქები, წგ.: საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქები, თბ., 2000.
- გამახარია ჯ. აფხაზეთი და მართლმადიდებლობა, თბ., 2005.
- ქართველიშვილი თ. ქორიძე თ. აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) საკათალიკოსოს იერუსალიმის საპატრიარქოსთან ურთიერთობის ისტორიიდან (XV-XVIII სს.), საქართველოს უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა მეოთხე ყოველწლიური კონფერენციის შრომები. თბ. 2012.
- ქართველიშვილი თ. ქორიძე თ. აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველო) საკათალიკოსოს ცენტრალური და ადგილობრივი მმართველობა XVI-XVII საუკუნეებში (დიპლომატიკური წყაროების მიხედვით), ჩვენი სულიერების ბალავარი, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები VII, თბ. 2015.
- პაპასქირი ზ. „აფხაზეთის“ საკათალიკოსო და მისი ისტორიულ-სამართლებრივი სტატუსი, კრ.: ენათა ისტორიული საფუძვლები და მათი კულტურული უწყვეტობა, თბ., 2017.
- ჯოჯუა თ. XII საუკუნის გარეჯული კრებულის (Ven 4-ის) ერთი მინაწერი და აფხაზეთის უცნობი კათალიკოსი ბართლომე, საქართველოს სიძველენი, ტ. I, 2002.
- ჯოჯუა თ. აფხაზეთის კათალიკოსი ილარიონი (1657-1658, 1669/1672-1673 წწ.). კრებ.: „ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის შრომები“. X-XI. თსუ გამომცემლობის სტამბა. თბილისი. 2010/2011
- ჯოჯუა თ. აფხაზეთის კათალიკოსის სტეფანეს (1490-1516 წწ.) საკითხისათვის. კრებ.: გივი წულაია _ 80. თბილისი. 2014

თემა ზოგადი

აფხაზეთში მოღვაწე სასულიერო პირების ურთიერთობა საქართველოსა და უცხოეთის საეკლესიო ცენტრებთან

XI-XVI საუკუნეების აფხაზეთში მოღვაწე სასულიერო პირებს, პირველ რიგში კი, მაღალი რანგის საეკლესიო იერარქებს - აფხაზეთის კათალიკოსებს, ბედიელ, მოქველ და დრანდელ ეპისკოპოსებს, ინტენსიური ურთიერთობა ჰქონდათ საქართველოს სხვადასხვა პროვინციებში მოქმედ ეკლესია-მონასტრებსა და უცხოეთის ქართულ საეკლესიო ცენტრებთან.

ამ ხანგრძლივი და მრავალმხრივი ურთიერთობიდან განსახილველად გამოვყოფ ორ კონკრეტულ საკითხს:

1. XI-XVI საუკუნეების აფხაზეთში მოღვაწე საეკლესიო იერარქების კუთხური წარმომავლობა, საგვარეულო კუთვნილება და კულტურული იდენტობა.

2. XI-XVI საუკუნეების აფხაზეთში მოღვაწე საეკლესიო იერარქების მომლოცველობითი მოგზაურობა საქართველოსა და უცხოეთის ქართულ საეკლესიო ცენტრებში.

განსახილველი საკითხების შესახებ საინტერესო ცნობებს გვანვდის შუა საუკუნეების ქართული წერილობითი ძეგლები - ხელნაწერთა ანდერძ-მინაწერები, ალაპ-მოსახსენებლები და ეპიგრაფიკული ნიმუშები.

მაგალითისათვის მოვიტან რამდენიმე ასეთ ცნობას:

- გოსტიბეს კაბერის ეკლესიის 1014-1027 წლების ლაპიდარული წარწერა მოგვითხრობს, რომ ბედიელი ეპისკოპოსი სოფრონი წარმომავლობით ქართლიდან იყო და ადგილობრივი ფეოდალების - სანივაჯისძეთა საგვარეულოს ეკუთვნოდა.

- ფოთოლეთის მონასტრის XI საუკუნის წარწერა გადმოგვცემს, რომ ბედიელმა ეპისკოპოსმა დამიანემ ისტორიულ თორში იმოგზაურა, ფოთოლეთის მონასტერი მოილოცა და აქ, ეკლესიის კანკელზე, სავედრებელი წარწერა ამოკანრა.

- გარეჯში გადანერილი ხელნაწერის 1363 წლის მინაწერები და ვანის ქვაბების მონასტრის წარწერა გვაუწყებს, რომ მოქველი ეპისკოპოსი ლუკა წარმომავლობით სამცხიდან იყო და აფხაზეთში დამკვიდრებამდე ჯავახეთში მომლოცველობდა.

- იმავე გარეჯული ხელნაწერის XVI საუკუნის დასაწყისის მინაწერი გვამცნობს, რომ აფხაზეთის კათოლიკოსმა ბართლომემ იერუსალიმის ჯვრის მონასტერი მოილოცა და აქ დაცულ ხელნაწერზე სავედრებელი მინაწერი შეასრულა.

სანიმუშოდ მოტანილი და ჩვენამდე მოღწეული სხვა ცნობების შესწავლა აჩვენებს, რომ XI-XVI საუკუნეებში აფხაზეთი ერთიანი ქართული საეკლესიო-კულტურული სივრცის ორგანული ნაწილი იყო და ადგილობრივ სავანეებში მოღვაწე სასულიერო პირები ამ ერთიან სივრცეში სრულად იყვნენ ინტეგრირებული.

ძირითადი ბიბლიოგრაფია:

1. ელენე მეტრეველი. მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიისათვის (XI-XVII საუკუნეები). საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობის სტამბა. თბილისი. 1962 წ.
2. Русудан Меписашвили. Памятники архитектуры X-XI веков в селах Кабери и Гостибе. ჟურნ.: ქართული ხელოვნება. სერია A - ძველი ხელოვნება. ტომი 8. გამომცემლობა „მეცნიერება“. თბილისი. 1979 წ. გვ. 47-57.
3. თემო ჯოჯუა. XII საუკუნის გარეჯული კრებულის (Ven.4-ის) ერთი მინაწერი და აფხაზეთის უცნობი კათოლიკოსი ბართლომე (დაახლ. 1488-1519 წწ.). ჟურნ.: „საქართველოს სიძველენი“. 1. საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის საინფორმაციო ცენტრი. თბილისი. 2002 წ. გვ. 117-132.
4. თემო ჯოჯუა. მოქვის უცნობი ეპისკოპოსი ლუკა ოძრხელი (1360-იანი წწ.) და მისი ხუთი მინაწერი XII საუკუნის გარეჯული კრებულის (Ven.4-ის) აშოებიდან. კრებ.: „ისტორიულ-ეთნოგრაფიული შტუდიები“. VI. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის გამომცემლობა „მემატიანე“. თბილისი. 2003 წ. გვ. 33-52.
5. თამაზ გოგოლაძე. თორის ხეობის ეპიგრაფიკული კორპუსი, როგორც საისტორიო წყარო. თბილისი. 2019 წ.

ქეთევან კავლიაშვილი

თანამედროვე აფხაზეთში მიმდინარე საეკლესიო პროცესები და ე.წ.აფხაზეთის ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი

თანამედროვე აფხაზეთში მიმდინარე საეკლესიო პროცესების განსაზღვრისათვის უცილობელია იმ ძირითად საკითხებში გარკვევა, რაც აფხაზეთის ეპარქიაში პრობლემების წარმოშობის წანამძღვრებს და მიზეზ-საბაბს ჰქმნის, აყალიბებს შეხედულებებს მოსალოდნელ შედეგებზე და მათი დაძლევის სავარაუდო გზებზე. უკანასკნელი ათწლეულების მანძილზე ჩატარებული კვლევების შედეგები მკაფიოდ განსაზღვრავს აფხაზეთის პრობლემის ძირითად მიზეზებს, რომელთა სათავეები მომდინარეობს შემდეგი ასპექტებიდან:

1. აფხაზეთის ეპარქიის ისტორიული ადგილი საერთაშორისო პოლიტიკაში;
2. ე.წ. აფხაზეთის ეკლესიის ადგილი თანამედროვე საერთაშორისო პოლიტიკაში და მისი „ტროას ცხენის“ ფუნქცია საერთაშორისო ასპარეზზე საეკლესიო ძალთა გადანაწილებისათვის ბრძოლაში (ვატიკანის, კონსტანტინოპოლის და მოსკოვის საპატრიარქოებს შორის „ცივი ომის“ საკითხი);
3. ე.წ.აფხაზეთის ეკლესიაში სქიზმის (განხეთქილება) გამომწვევი წანამძღვრები,მიზეზები,საბაბი,მიზნები,მოსალოდნელი შედეგები და პრობლემის დაძლევის სავარაუდო გზები;
4. ე.წ. აფხაზეთის ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი; საეკლესიო დაჯგუფებები; ურთიერთდაპირისპირებული პოლიტიკურ-საეკლესიო ორიენტაციები;
5. ე.წ. აფხაზეთის ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი და კრეტას საეკლესიო კრება.

ირაკლი ბელენავა

კულტურული მემკვიდრეობა ოკუპაციის პირობებში (აფხაზეთის მაგალითზე)

რუსეთის მიერ ოკუპირებული აფხაზეთის ტერიტორიაზე დღეს მოცემულობა შემდეგია: ადამიანის ისეთი ფუნდამენტური უფლებების დარღვევა როგორებიცაა, სიცოცხლის, საკუთრების - პირადი ქონების ხელშეუხებლობის, მშობლიურ ენაზე განათლების მიღების, გადაადგილების, დასაქმების, მშობლიურ ენაზე ღვთისმსახურების და ა. შ უფლებები.

საოკუპაციო რეჟიმის მხრიდან ისტორიულ-არქიტექტურულ ძეგლებზე, კულტურულ ფასეულობებზე სისტემატურად ხორციელდება ვანდალური აქტები, აქტიურად მიმდინარეობს კულტურული მემკვიდრეობის სახით „ისტორიული მონუმენტების“ მოსპობის პროცესი, ოკუპანტებისა და სეპარატისტული ძალების საბოლოო მიზანს წარმოადგენს ისტორიულ-არქიტექტურული ნაგებობების იერსახის შეცვლა, დამახინჯება ან განადგურება, რათა უფრო მარტივად წარმართონ ჭეშმარიტი ისტორიის გაყალბებისა და ამ ისტორიით ახალგაზრდების აღზრდის პროცესი. მსგავსი ვანდალიზმი განხორციელდა შემდეგ ისტორიულ ნაგებობებზე: - ბედიის მონასტერი (X ს.), ილორის ეკლესია (XI ს.), დრანდის ეკლესია (VI ს.), ჭუბურხინჯის წმინდა გიორგის სალოცავი (XIX ს.) 2016 წლის შემოდგომაზე სრულიად მოისპო ანაკოფიის ციხის ეკლესიის საკურთხეველთან არსებული კედელი, 2017 წ. განადგურდა წებელდის ეკლესია (VIII-IX ს. აღდგენილი XIX ს.).

გადაუდებელ სარესტავრაციო/საკონსერვაციო სამუშაოებს საჭიროებენ: - ლიხნის ტაძარი (X ს.), მოქვის ტაძარი (X ს.), ცანდრიფშის ტაძარი 6 ს.), სიმონ კანანელის სახელობის ტაძარი (VII-VIII სს.), ამბარას ეკლესია (VII-VIII სს), კამანის ეკლესია (XI ს.), წებელდის ციხე (ადრე შუა საუკუნეები), ბაგრატის ციხე (X-XI სს), ბესლეთის ხიდი (X-XI სს.), აფხაზეთის მთავრების შერვაშიძეების სასახლის ნაშთები (XVI-XVII სს.) და სხვა ისტორიულ-არქიტექტურულ ნაგებობები.

აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლებისა და კულტურის სამინისტროს, მონაცემებით ამჟამად აფხაზეთის ტერიტორიაზე 176 ისტორიულ-არქიტექტურული ნაგებობაა, რომელთაგან მხოლოდ 8 ნაგებობაა კარგ მდგომარეობაში, 40-მდე საშუალო მდგომარეობაში, ხოლო დანარჩენი 140-მდე ნაგებობა საჭიროებს გადაუდებელ შესწავლასა და შესაბამის სარესტავრაციო/საკონსერვაციო სამუშაოებს. თუმცა რუსული ოკუპაციის გამო აღნიშნული სამუშაოების განხორციელება შეუძლებელია.

მანანა თაყვაძე

„აფხაზეთის ოკუპირებულ ტერიტორიებზე კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის საკითხები ჰააგის კონვენციის შესრულების ჟრილში“

სადისკუსიო თემის „აფხაზეთის ოკუპირებულ ტერიტორიებზე კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის საკითხები ჰააგის კონვენციის შესრულების ჟრილში“ შესავალი მოხსენება მიმოიხილავს შეიარაღებული კონფლიქტის შემთხვევაში კულტურულ ფასეულობათა დაცვის შესახებ 1954 წლის ჰააგის კონვენციის არსს და მისი შესრულების შესაძლებლობებს საქართველოში.

ჰააგის კონვენცია არის საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის ნაწილი, მას ასევე უწოდებენ ომის ან შეიარაღებული კონფლიქტის სამართალს. იგი მიიღეს მას შემდეგ, რაც საერთაშორისო საზოგადოება გახდა მეორე მსოფლიო ომის დამანგრეველი შედეგების მოწმე. კონვენცია და მისი პირველი ოქმი და აღმასრულებელი რეგლამენტი (1954) საქართველოსთვის ძალაშია 1992 წლიდან, ხოლო მის მეორე ოქმს (1999) საქართველო შეუერთდა 2009 წელს.

კონვენცია იცავს განსაკუთრებული ღირებულების მქონე უძრავ და მოძრავ კულტურულ ფასეულობებს განურჩევლად მისი წარმოშობისა და საკუთრების ფორმისა, კონვენციის ყველა წევრი სახელმწიფო ვალდებულია გაატაროს ზომები, რათა თავიდან აიცილოს კულტურული მემკვიდრეობის დამანგრეველი შედეგები.

მოხსენება შემდგომში მიმოიხილავს ოკუპირებული აფხაზეთის ტერიტორიაზე არსებული კულტურული მემკვიდრეობის მდგომარეობის მონიტორინგის საკითხს და იმ ქმედებებს, რაც ათწლეულებია ტარდება სახელმწიფოს მიერ.

ოკუპირებულ აფხაზეთში ოკუპაციამდე აღრიცხულია ორასზე მეტი უძრავი კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლი, რომელთა მდგომარეობის მონიტორინგის შესაძლებლობას ათწლეულებია მოკლებულია ქართული მხარე. თითქმის იგივე ითქმის საერთაშორისო ორგანიზაციებზეც, ვინაიდან კონფლიქტში მონაწილე ყველა მხარესთან შეთანხმების მიუღწევლობის მიზეზით დღემდე ვერ ხერხდება საერთაშორისო სპეციალისტების მიერ ძეგლების მდგომარეობის სრულყოფილი შესწავლა და მონიტორინგი. (იუნესკოს ერთადერთი მონიტორინგის მისია განხორციელდა 1997 წელს)

აღნიშნული ორი საკითხის მიმოხილვის საფუძველზე მოხსენება ეხება ჰააგის კონვენციის იმ დებულებებს, რომელთა, თუნდაც თეორიულად, ამოქმედების მცდელობის საშუალებაც არსებობს. მიუხედავად მათი განხორციელების სირთულისა, რაც დაკავშირებულია კონფლიქტის პოლიტიკურ კონტექსტთან, განხილულია ის მექანიზმები, რომელთა ამოქმედების საკითხი უნდა დადგეს სახელმწიფოს მხრიდან იუნესკოს წინაშე. ესენია: 1. სპეციალური დაცვის სტატუსის მინიჭება განსაკუთრებული მნიშვნელობის ძეგლებისთვის ოკუპირებულ აფხაზეთში, 2. დელეგატების და კულტურული ფასეულობების გენერალური კომისიის დანიშვნა, კონვენციის აღმასრულებელი რეგლამენტის მიხედვით. (თავი 1. მუხლი 2. კონტროლის ორგანიზება, მუხლი 4, 6.) ხოლო გარდა ამისა, გაეროს ყველა შესაძლო პლატფორმის გამოყენებით მოითხოვოს მისი მუხლი 5.1.-ის შესრულება, რომელიც ამბობს: „მაღალმა ხელშემკვრელმა მხარეებმა, რომლებმაც სხვა მაღალი

ხელშემკვერელი მხარის ტერიტორიის მთლიანი ან ნაწილობრივი ოკუპაცია მოახდინეს, შესაძლებლობის ფარგლებში მხარი უნდა დაუჭიროს ოკუპირებული ტერიტორიის ეროვნული ხელისუფლების ძალისხმევას მისი კულტურული ფასეულობების დაცვისა და შენარჩუნების უზრუნველსაყოფად.“

გარდა ზემოაღნიშნულისა, მოხსენება შეეხება აგრეთვე კონვენციის მე-2 ოქმით გათვასლიწინებული შესაძლებლობების გამოყენებას საქართველოს მხარის მიერ, კერძოდ:

- ▶ ითანამშრომლოს ჰააგის კონვენციის კომიტეტთან აფხაზეთში საერთაშორისო მისიის მივლენის მოთხოვნით,
- ▶ მოითხოვოს ტექნიკური და ფინანსური დახმარება სხვადასხვა მიზნით, მათ შორის საზოგადოების გასათვინცნობიერებელი კამპანიების განსახორციელებლად,
- ▶ შეიმუშაოს მე-2 ოქმით გათვალისწინებული გაძლიერებული სტატუსის მისაღებად საჭირო დოკუმენტაცია ერთ გამორჩეულ ძეგლზე.

მოხსენების დასკვნით ნაწილში მიმოხილულია აგრეთვე ის საქმიანობა, რომლის განწევა შეუძლიათ არასამთავრობო თუ კვლევით ორგანიზაციებს ზემოაღნიშნული ქმედებების ხელშესაწყობად. ეს საქმიანობა უკავშირდება კვლევას, მონაცემთა მოგროვებას, გადამონმებას, ანალიზსა და გავრცელებას სხვადასხვა თანამედროვე ტექნოლოგიური საშუალების დახმარებით, როგორიცაა დისტანციური ზონდირება, მათ შორის სატელიტური ფოტოგრაფირება, გეოსაინფორმაციო სისტემები და სხვა სივრცული თუ გეომონაცემების დაცვის და ანალიზის ხელსაწყობები.

ბიბლიოგრაფია:

1. 1954 წლის ჰააგის კონვენცია შეიარაღებული კონფლიქტის შემთხვევაში კულტურულ ფასეულობათა დაცვის შესახებ და მისი ორი (1954 და 1999) ოქმი, ლურჯი ფარის საქართველოს ეროვნული კომიტეტი, თბილისი, 2017
2. Boylan, Patrick J, Review of the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: the Hague Convention of 1954, Paris, 1993 <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000100159>
3. თევზაძე, მანანა, მემკვიდრეობის დაცვა შეიარაღებული კონფლიქტის პირობებში: საქართველოს მაგალითი, მოხსენებათა კრებული - საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობა ოკუპირებულ ტერიტორიებზე - აფხაზეთი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისი, 2012

მოდული 4

ლია ახალაძე

„აფხაზთა სამეფოს“ კულტურა და წერილობითი ძეგლები

„აფხაზეთა სამეფო“, რომელიც ისტორიოგრაფიაში ეგრის-აფხაზეთის სამეფოს სახელითაც გვხვდება, თავდაპირველად მთელ დასავლეთ საქართველოს, ხოლო მოგვიანებით ქართლის მნიშვნელოვან ნაწილს და ჯავახეთსაც მოიცავდა. ძველი ქართული საისტორიო ტრადიცია, რომელიც „აფხაზთა სამეფოს“ ძირითად საისტორიო წყაროს წარმოადგენს, ამ სამეფოს ისტორიას VIII - X საუკუნეებით ათარიღებს.

როდესაც ვსაუბრობთ „აფხაზთა სამეფოს“ კულტურაზე მხედველობაში გვაქვს ამ პერიოდის არქიტექტურული და წერილობითი ძეგლები. არქიტექტურული ძეგლები წარმოდგენილია საეკლესიო და საერო ხუროთმოძღვრებით, ხოლო წერილობითი ძეგლებიდან ჩვენამდე მოაღწია, საეკლესიო ლიტერატურამ და ისტორიული შინაარსის წარწერებმა.

აფხაზთა სამეფოს საეკლესიო ხუროთმოძღვრულ ძეგლებს მიეკუთვნება დრანდის ტაძარი, მსიგვას მთის მიქაელ და გაბრიელ მთავარანგელოზების ეკლესია, მოქვის ღმრთისმშობლის ტაძარი, ხუაფის წმ. ნიკოლოზის ტაძარი, ამბარისა და მუგუძირხვას ეკლესიები, ოთხარას კლდოვანი კელიები და ა. შ. აფხაზთა სამეფოს ეპოქის საეკლესიო არქიტექტურა გვხვდება თანამედროვე იმერეთის, სამეგრელოს, გურიის, სვანეთის, ქართლისა და ჯავახეთის ტერიტორიებზე და მათ მნიშვნელოვან ნაწილზე დაცულია ისტორიული შინაარსის მრავალრიცხოვანი წარწერები.

„აფხაზთა სამეფოს“ წერილობითი კულტურის ძეგლებიდან ყურადღებას იქცევს საეკლესიო ლიტერატურა და აფხაზთა მეფეთა ეპიგრაფიკული ძეგლები. ნიშანდობლივია რომ სწორედ „აფხაზთა“ სამეფოში მოღვაწეობდნენ ქართული კულტურის გამოჩენილი წარმომადგენლები, საეკლესიო და საერო პირები, რომლებმაც თავიანთი საქმიანობით უკვდავყვეს საკუთარი სახელები. ამ მხრივ მნიშვნელოვანია X საუკუნის ქართველი ჰიმნოგრაფისა და მთარგმნელის, სტეფანე სანანოხსძის სამწერლო მოღვაწეობა მარტვილის ტაძარში, რომელიც გიორგი II-ის დროს გადაიქცა ქართული კულტურის მნიშვნელოვან კერად. იმავე გიორგი II-ის მფარველობით სარგებლობდა დიდი ქართველი ჰიმნოგრაფი, შესანიშნავი „აღდგომის საგალობლების“ ავტორი იოანე მინჩხი. „აფხაზთა“ სამეფოს მკვიდრი იყო მიქაელ საბანმინდელის მარტვილობის „აბუკურას“ ავტორი. კონსტანტინე „აფხაზთა“ მეფის დაკვეთით ქართულ ენაზე დაიწერა „აფხაზთა“ მეფეთა დივანი“, რომელიც წარმოადგენს ეგრის-აფხაზეთის მეფეთა VIII-X საუკუნეების მატიანეს.

„აფხაზთა სამეფოს“ ისტორიისა და „აფხაზთა მეფეთა“ ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი იდენტიფიკაციის პრობლემების შესწავლისას გვერდს ვერ ავუვლით აფხაზთა მეფეთა სახელით ჩვენამდე მოღწეულ წერილობით ძეგლებს. მათ შორისაა ზემოთ დასახელებული ერთი ისტორიული თხზულება და ქართული ასომთავრულით შესრულებული ოცამდე ეპიგრაფიკული ეპიგრაფიკული ძეგლი.

რეგიონის წერილობითი კულტურის შესწავლის, ისტორიულ-წყაროთმცოდნეობითი და პალეოგრაფიული ანალიზის საფუძველზე აშკარად გამოიკვეთა „აფხაზთა სამეფოში“

მიმდინარე მოწინავე კულტურულ-ისტორიული ტენდენციები. მაგალითად, იგი ერთ-ერთი პირველი ეხმაურება ქართულ ასომთავრულში მიმდინარე ცვლილებებს. ამის დასტურია დასავლეთ საქართველოში ყველაზე ადრეული ქართული ასომთავრული დამწერლობის ნიმუშების აფხაზეთის, კერძოდ, გუდაუთის მუნიციპალიტეტის მსიგხვას მთის ეკლესიის ნანგრევებში აღმოჩენა. უფრო მეტიც, ამ მხარეში საფუძველი ჩაეყარა ქართული სადამწერლო კულტურის ერთ-ერთ შესანიშნავ კიდურწაისრული დამწერლობის ქვის კალიგრაფიულ სკოლას, რომელიც აფხაზეთიდან გავრცელდა დანარჩენ საქართველოში

აფხაზთა სამეფოს დროინდელი ხუროთმოძღვრება და წერილობითი კულტურის ძეგლები თავისი მხატვრული ფორმებით, შინაარსითა და თავისებურებებით ადრეშუასაუკუნეების საქართველოს კულტურულ ფენომენს ქმნიდა.

ლია ახალაძე

აფხაზეთის ეპიგრაფიკული ძეგლები

საქართველოს ეპიგრაფიკული ძეგლების მრავალრიცხოვან ფონდს ქმნის ქართლის, კახეთის, იმერეთის, სამეგრელოს, აფხაზეთის, აჭარის, რაჭა-ლეჩხუმის, სვანეთის, ჯავახეთის, სამცხის, ტაო-კლარჯეთის ტერიტორიებზე დაცული ისტორიული მნიშვნელობის წარწერები. მათი უმნიშვნელოვანესი ნაწილი შემორჩენილია ჩრდილო-დასავლეთ საქართველოს, დღევანდელი აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ტერიტორიაზე.

შუა საუკუნეების აფხაზეთის ეპიგრაფიკული ძეგლებიდან ჩვენამდე მოღწეულია ლაპიდარული (ქვაზე ღრმა კვეთით შესრულებული), ქედური (ხატებზე, ჯვრებზე, საეკლესიო ნივთებზე ამოკვეთილი) და ფრესკული (საღებავით შესრულებული) წარწერები.

ლაპიდარული წარწერები გვხვდება ქართულ, ბერძნულ, ლათინურ, ოსმალურ (არაბული დამწერლობით) ენებზე. ხოლო ფრესკული წარწერები მხოლოდ ქართულ და ბერძნულ ენებზეა დაცული. მათ შორის ქართული წარწერების რაოდენობა ასამდე აღწევს და მათი ქრონოლოგია VIII-XIX საუკუნეებს მოიცავს. ბერძნული წარწერები ძირითადად IX საუკუნემდეღია, თუმცა გვხვდება XI საუკუნის ბერძნული გრაფიტოებიც. შემორჩენილია რამდენიმე ოსმალური და ლათინური წარწერა.

ქართული ლაპიდარული და ფრესკული წარწერების უმრავლესობა შინაარსობრივად საამშენებლო ხასიათისაა და ამოკვეთილია საეკლესიო და საერო დანიშნულების ძეგლებზე. გარდა ამისა, გვაქვს მემორიალური და იურიდიული შინაარსის წარწერები. ქართული წარწერების უმრავლესობა ასომთავრული ანბანითაა შესრულებული, თუმცა გვაქვს ნუსხა-ხუცური და მხედრული წარწერებიც.

ფასდაუდებელი წყაროთმცოდნეობითი და პალეოგრაფიული მნიშვნელობა აქვს ისტორიული შინაარსის წარწერებს მსიგხვას, ხუაფის, ბედიის, ილორის ლიხნის, მოქვის, ღუმურიშის, წკელიკარის, დიხაზურგას, ჭალის, გუდაყვის, წებელდის, წარჩეს და სხვა სამონასტრო კომპლექსებიდან და ტაძრებიდან. სოხუმის თაღოვანი ხიდის წარწერას, სახვადასხვა სოფლებში გაფანტულ საფლავის ქვის ეპიტაფიებსა და ანტიფიქსებს.

მრავალფეროვანია აფხაზეთის ქართულ ეპიგრაფიკულ ძეგლებში დასახელებულ ისტორიულ პირთა სოციალური სპექტრი. წარწერებში ვხვდებით მოსახლეობის თითქმის ყველა ფენას: მეფეების, მხარის გამგებლების, მაღალი საეკლესიო იერარქიის, მღვდლების, ოსტატ-მშენებლების და უბრალო მლოცველების სახელებს. წარწერებში დასახელებულია: „აფხაზთა“ სამეფოსა და გაერთიანებული საქართველოს მეფეები: გიორგი II (922-957), ბაგრატ III (978-1014), ბაგრატ IV (1027-1072), გიორგი II კურაპალატი (1072-1089), კონსტანტინე მეფეთა მეფე (დავით ნარინის ძე) (1293-1227); მსხვილი სამეფო მოხელეები, მხარის გამგებლები და ადგილობრივი მსხვილი ფეოდალები: ერისთავთ-ერისთავი და მეჭურჭლეთუხუცესი აბულასან იოზის ძე, მწიგნობართუხუცესი და ჭყონდიდელი, ვაჩე პროტოსპათარი და იპატოსი, გიორგი ბასილის ძე, გიორგი გურგენიძე, „დეოფალთ დეოფალი“ საგდუხტი, ერისთავთ ერისთავი და მანდატურთუხუცესი გიორგი დადიანი, „დეოფალთ დეოფალი“ მარიხი, ერისთავთ ერისთავი და მანდატურთუხუცესი ოზბეგ დადიანი, ლევან I დადიანი, „ანაკოსიის“ მთავარი რაბია; საეკლესიო პირები: ხოფის (ხუაფის) ტაძრის მაშენებელი უცნობი „მამადმთავარი“, მთავარეპისკოპოსი გიორგი, აფხაზეთის კათალიკოსი ნიკოლოზ გონგლიბაისძე, სოფრონ ბედიელი, მთავარეპისკოპოსები და მიტროპოლიტები ანტონ ჟუანისძე, კირილე ჟუანისძე, გერმანე ჩხეტიძე, გრიგოლ მოქველი. ილორის საყდრის მღვდელი გიორგი ქოჩოლავა, წკელიკარის ტაძრის ხუცესი მერკილი, გუდავის ეკლესიის დეკანოზი და ა.შ. ტაძრის მაშენებლები: სვიმონ გალატოზთუხუცესი, გრიგოლ გალატოზთუხუცესი, გიორგი გალატოზი, მიქაელ გალატოზი, ლუკა მარტინავა, საბა მლელის ძე. წარწერებში დასახელებულია უბრალო მლოცველები, ადგილობრივი მოსახლეობა მიქაელი, გიორგი, ფაშაძე, როშა, ნუგამნირა და ა.შ. ეს არის იმ ისტორიულ პირთა არასრული ნუსხა, რომლებიც მთელი შუა საუკუნეების მანძილზე თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე მატერიალურ და სულიერ კულტურას ჰქმნიდნენ.

ლია ახალაძე

მულტიკულტურული აფხაზეთი

საქართველოს ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში მდებარეობს აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკა, რომელიც მოიცავს ძველი საქართველოს ისტორიულ გეოგრაფიულ პროვინციებს - აფხაზეთს და ნაწილობრივ სამეგრელოს/ოდიშის ტერიტორიას. მისი დედაქალაქია სოხუმი, ისტორიული წყაროების თანახმად იგივე ცხუმი.

წერილობითი ისტორიული წყაროები მოწმობენ, რომ აფხაზეთის ეთნიკური რუკა, საუკუნეების მანძილზე მრავალფეროვანი და ცვალებადი იყო - განსაკუთრებით ზღვის ზოლის დასახლებები. ამას განაპირობებდა ტრადიციული საზღვაო - სავაჭრო ურთიერთობები და დიდი აბრეშუმის გზის მარშრუტი, რომელიც თანამედროვე აფხაზეთზე გავლით ევროპისა და აზიის ძირითადი ბაზრებისკენ მიემართებოდა. ამ ფაქტორებმა ხელი შეუწყო აფხაზეთის სანაპირო ზოლის ქალაქის ტიპის დასახლებულ პუნქტებში ეკონომიკური და კულტურული ურთიერთობების განვითარებას, კერძოდ, ცხუმში ქალაქური ცხოვრების სტილისთვის დამახასიათებელ კულტურული სიმბოლოს გავლენას. ეს სიმბოლო

განსაკუთრებით იგრძნობა ძველი ბერძნების, რომაელების, გენუელებისა და ოსმალთა გავლენის დროს. მიუხედავად აფხაზეთის ზღვის ზოლში არსებული ეთნიკური მრავალფეროვნებისა, ამ ურთიერთობებმა თვალსაჩინო გავლენა ვერ დატოვა შუა საუკუნეების აფხაზეთის ყოფით ცხოვრებასა და მატერიალურ კულტურაზე, თუმცა ტრადიციად აქცია მულტიკულტურული ცხოვრების წესები.

შუა საუკუნეების აფხაზეთში საზოგადოებრივ ურთიერთობებში გადამწყვეტ როლს თამაშობდა ნათესაობა, ძუძუმტეობა, ძმადნაფიცობა, სტუმარმასპინძლობა, სუფრის ტრადიცია და ა. შ. იდენტური ვითარება გვაქვს საქართველოს სხვა ისტორიულ-გეოგრაფიულ რეგიონებშიც, განსაკუთრებით მთის ზონის სოციალურ-ეკონომიკურ სფეროში. მიუხედავად, ეთნიკური მრავალფეროვნებისა, საერთო კულტურულ ღირებულებათა ერთობლიობა ქმნიდა საქართველოს ერთიან კულტურულ-ისტორიულ სივრცეს და მულტიკულტურულ ურთიერთობათა ასპექტში, ამ სივრცისგან მოწყვეტით არც აფხაზეთი განიხილება.

შუა საუკუნეებისაგან განსახვავებით, მოსახლეობის აღწერის დავითრებით, მეტი სიზუსტით შეგვიძლია ვისაუბროთ XIX, XX და XXI საუკუნეების აფხაზეთის ეთნიკურ და კულტურულ მრავალფეროვნებაზე. ამ პერიოდის აფხაზეთი ძირითადად ქართველებით, აფხაზებით, ბერძნებითა და ებრაელებით იყო დასახლებული, მაგრამ რუსეთის იმპერიის დემოგრაფიული პოლიტიკის წყალობით ეთნიკური რუკა ნელ-ნელა შეიცვალა. XIX საუკუნის აფხაზეთში გვხვდება ქართული, აფხაზური, ბერძნული, რუსული და სომხური დასახლებები. XX საუკუნეში აფხაზეთის ეთნიკური სპექტრი გაფართოვდა, მოსახლეობის აღწერის დავითრებით ჩანს, რომ არსებულ მულტიეთნიკურ სპექტრს დაემატნენ უკრაინელები, ბელორუსები, ოსები, აზერბაიჯანელები, ასირიელები, ქურთები და სხვა. ბუნებრივია, მოსახლეობის ეს ფენები აქტიურად იყვნენ წარმოდგენილი საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა სფეროში, რაც მრავალფეროვან მულტიკულტურულ სურათს ქმნიდა. აფხაზეთში, ისევე როგორც საქართველოს სხვა მხარეებში, საბჭოთა პერიოდში სხვადასხვა კულტურულ და ეთნიკურ ჯგუფებს შორის არსებული მულტიკულტურული ურთიერთობები საუკუნეების მანძილზე უცხო ეთნოსებთან და კულტურებთან კავშირების ტრადიციულ ფორმებს და გამოცდილებას ეყრდნობოდა. პირველ რიგში, ეს იყო ქართველთა და აფხაზთა ტრადიციული ურთიერთობები, რომელსაც ნაციონალური იდენტობის საერთო სიმბოლოები და მენტალობა ედო საფუძვლად.

XX საუკუნის 80-იან წლების მეორე ნახევარში საბჭოთა კავშირის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში დაწყებულმა პროცესებმა და საბჭოთა იმპერიის გადარჩენის პოლიტიკურმა ავანტიურამ შეინიშნა საუკუნოვან ტრადიციებზე დამყარებული მულტიკულტურული მშვიდობა.

პოსტსაბჭოთა, ოკუპირებულ აფხაზეთში განყდა კავშირი წარსულსა და თანამედროვეობას შორის, დარღვეულია კულტურისა და იდენტობის სიმბოლოების ერთობლიობა: საერთო ენა, მატერიალური კულტურა, წეს-ჩვეულებები. ბუნებრივია, დევალვაციას განიცდის ტრადიციული მულტიკულტურული ურთიერთობები, რომელიც იკარგება და არ ხდება კოლექტიური მეხსიერების ნაწილი. თანამედროვე აფხაზეთში კულტურისა და იდენტობის კორელაციის შედეგად დარღვეულია სხვადასხვა ეთნიკურ და კულტურულ ჯგუფებს შორის საუკუნეების მანძილზე არსებული ტრადიციულ ურთიერთობების ისტორიული კანონზომიერება.

ამ ფონზე მრავალსმეტყველია ის სევდა, რომელსაც ტრადიციული ქართულ-აფხაზური ურთიერთობების მიმართ იჩენს ქართული და აფხაზური კულტურული სკოლები. ნიმუშად და მომავლის იმედად მოგვყავს აფხაზი პოეტის შამილ ფილიას ლექსი:

„ვხედავ ჩვენს შორის ჩამდგარა ტყვია, ერთუროს ამაგი ვერ დაგუფასეთ, მაგრამ რა ვუყო ამ გულს, რომელიც ვერ დაივინყებს ნოდარ დუმბაძეს“.

ლიტერატურა:

1. საქართველოს მრავალეთნიკური და მრავალკულტურული რეგიონი აფხაზეთი. საკითხავი სალექციო კურსი: მრავალეთნიკური და მრავალკულტურული საქართველო. კურსის შედგენაზე მუშაობდნენ: ნინო ჩიქოვანი, ლია ახალაძე, დავით მაღაზონია, ქეთევან კაკიტელაშვილი, თამარ შინჯიაშვილი და სხვები... თბ., 2015.
2. ლია ახალაძე, თამარ შინჯიაშვილი. კულტურისა და იდენტობის კორელაციის საკითხისათვის აფხაზეთში. საერთაშორისო კონფერენცია „ენა და ტერიტორია 2“, თეზისები, ილია სახელმწიფო უნივერსიტეტი. თბ., 2015. საერთაშორისო პერიოდული გამოცემა „განათლება“. თბილისი. 2014.
3. სალომე ბახია - ოქრუაშვილი, აფხაზთა ეთნიკური ისტორიის პრობლემები. თბ., 2010.

თაა ქართველიშვილი

სამნიგნობრო კულტურა აფხაზეთში

აფხაზეთი (აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ტერიტორია), ქართული სამნიგნობრო კულტურის ორგანული ნაწილი იყო. ამ რეგიონში საკათალიკოსო ცენტრისა (XVI საუკუნის შუა ხანებამდე) და საეპისკოპოსო კათედრების არსებობამ ხელი შეუწყო სამნიგნობრო საქმიანობის ინტენსიურ განვითარებას. შემორჩენილი ხელნაწერი მემკვიდრეობა მოწმობს, რომ აფხაზეთში კულტურის ეს დარგი მაღალ დონეზე იდგა. აფხაზეთის ხელნაწერი მემკვიდრეობა, პირობითად, შეიძლება სამ ნაწილად გავყოთ:

1. ხელნაწერები, რომლებიც გადაინერა ან განახლდა აფხაზეთში არსებულ სამნიგნობრო კერებში.
2. ხელნაწერები, რომლებიც, მართალია, არ შექმნილა აფხაზეთში, მაგრამ ხელნაწერი წარმოადგენდა აფხაზეთის რომელიმე სამნიგნობრო ცენტრის კუთვნილებას.
3. აფხაზეთთან შინაარსობრივად დაკავშირებული ხელნაწერები, რომელთა უმრავლესობა XIX საუკუნიდან შემოგვრჩა.

ხელნაწერი წიგნების გარდა, მნიშვნელოვანია, როგორც აფხაზეთის რეგიონში შექმნილი საისტორიო დოკუმენტები, ასევე აფხაზეთის შესახებ ინფორმაციის შემცველი საბუთები. აფხაზეთის ხელნაწერ მემკვიდრეობაში დიდი ადგილი უკავია აფხაზეთის საკათალიკოსო საბუთებს (XVI-XVII სს.). მართალია, ეს დოკუმენტები დიდწილად მთელ დასავლეთ საქართველოს ეხება, მაგრამ მათში სხვა სამეფო-სამთავროებთან ერთად, აფხაზეთის

რეგიონზეც, როგორც საკათალიკოსოს შემადგენელ ნაწილზე არის საუბარი. საბუთები ძირითადად, საკათალიკოსოს გამოსავლის დავთრებია, რომლებშიც განსაზღვრულია აფხაზეთში მოსახლე საკათალიკოსოს კუთვნილი ყმა-მამული. აღნიშნული აქტები მდიდარ მასალას იძლევა სხვადასხვა საუკუნეში აფხაზეთის ეთნოდემოგრაფიულ ვითარებაზე, ონომასტიკონსა და ტოპონიმიკაზე, ამასთან, სამართლებრივ ნორმებსა და ფინანსურ ურთიერთობებზე.

მნიშვნელოვანია აფხაზეთა მთავრების სიგელები კათალიკოსებისადმი, რომლებიც პირობის წიგნებს წარმოადგენენ და საკათალიკოსო ყმების დაცვასა და გაუყიდველობას ეხება.

XIX საუკუნის საბუთებიდან, ძირითადად, გვაქვს აფხაზეთა მთავრებისა თუ თავადების პირადი წერილები.

აფხაზეთის საისტორიო საბუთები, გარდა იმისა, რომ ინერებოდა ქართულად მნიშვნელოვანია თავისი შინაარსით, სტრუქტურულად გამართულია ქართულ დიპლომატიკაში მიღებული სტანდარტის მიხედვით. აქტებში ასახულია ის სამართლებრივი ნორმები, რომლებიც საქართველოს სამეფო-სამთავროებში მოქმედებდა. აფხაზეთში მოსახლე საკათალიკოსო ყმების ვალდებულება სიუზერენის მიმართ იგივე იყო, რაც საქართველოს სხვა კუთხეებში მოსახლე ყმებისა. მოქმედებდა ერთიანი საგადასახადო სისტემა, რომელიც აფხაზეთის მთავრებსაც და გლეხებსაც ერთნაირად ეხებოდა.

აფხაზეთა მთავრების მხრიდან იურიდიული შინაარსის დოკუმენტებისა და პირადი წერილების ქართულ ენაზე შედგენა ნათლად მეტყველებს, რომ მათი საკანცელარიო და საკომუნიკაციო ენა იყო ქართული. (ენაც და დამწერლობაც ქართულია) ამასთან, მნიშვნელოვანია, რომ შარვაშიძეთა პირად ბეჭედზე ამოტვიფრული ლეგენდა ქართულად იყო შესრულებული. მთავრის მიერ გაცემული დოკუმენტის ლეგალიზაცია მხოლოდ მისი პირადი ბეჭდით ხდებოდა. რომელიც მისი წარმოადგენდა.

მთავრის ძალაუფლების სიმბოლოს – ბეჭდის ქართულ ენაზე არსებობა, აფხაზეთის მთავრებისა და თავადების კანცელარიის ქართულ ენაზე არსებობა, საეკლესიო თუ საერო შინაარსის ხელნაწერი წიგნების ქართულ ენაზე არსებობა, კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ აფხაზეთი კულტურულად და პოლიტიკურად ქართული სივრცის განუყოფელი ნაწილი იყო.

ძირითადი ბიბლიოგრაფია:

1. ქართველიშვილი თ. აფხაზეთის ხელნაწერი მემკვიდრეობა (ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული კოლექციების მიხედვით), გივი წულაია-80, თბ., 2014.
2. საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობა აფხაზეთი, ალბომი, ტ. I, თბ., 2007; გ. არახამია, აფხაზეთის ხელნაწერები, კრ: საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობა ოკუპირებულ ტერიტორიებზე, აფხაზეთი, თბ., 2012.
3. ხელნაწერთა აღწერილობა, (H კოლექცია), ტ. V. რედ. აღ. ბარამიძე, თბ., 1949
4. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ყოფილი მუზეუმის ხელნაწერები (H კოლექცია). ტ. VI. რედ. აღ. ბარამიძე, თბ., 1953.

5. ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ახალი (Q) კოლექცია, ტ. I, რედ. ილ. აბულაძე, თბ., 1957.
6. ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ახალი (Q) კოლექცია, ტ. II, რედ. ილ. აბულაძე, თბ., 1958.
7. ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის (A) კოლექციისა. ტ. II, რედ. ე. მეტრეველი, თბ. 1973.
8. ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის (A) კოლექციისა. ტ. III, რედ. ე. მეტრეველი, თბ., 1986.
9. ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S) კოლექცია, ტ. III, რედ. ე. მეტრეველი, თბ., 1963.

მინო ქავთარია

ხელოვნება შუა საუკუნეების აფხაზეთში (აფხაზეთის რეგიონის ართვანძეების ხელოვნებათმცოდნეობითი ანალიზი)

საქართველოს ერთ-ერთი ძველესი რეგიონი - აფხაზეთი - ბრინჯაოს ხანიდან მოყოლებული აქტიური კულტურული ცხოვრებით გამოირჩეოდა. უძველესი სამაროვნები, ძველი ქალაქები, ციხე-სიმაგრეები, ხიდეები თუ ეკლესია-მონასტრები ამის ნათელი დადასტურებაა. უძველესი მეგალითური ნაგებობების, დოლმენების გვერდით აქ უძველეს ქრისტიანულ ტაძრებსაც ვხვდებით.

შუა საუკუნეების აფხაზეთის კულტურული მემკვიდრეობა, იქ შემორჩენილი არქიტექტურული ძეგლები, რელიეფები, ფერწერული ხელოვნების ნიმუშები თუ მხატვრულად გაფორმებული ხელნაწერი წიგნები ე.წ. „შავიზღვისპირეთისათვის“ სახასიათო მხატვრული თავისებურებების ანარეკლსაც შეიცავს. თავდაპირველად ეს იყო ბერძნული, შემდეგ ელინისტურ-რომაული და ბოლოს ბიზანტიის კულტურული მემკვიდრეობის გავლენა და ამ ტრადიციების შერწყმა ადგილობრივ მხატვრულ კულტურასთან.

საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ადრექრისტიანული ტაძრები ბიჭვინთის (ბერძნულად პიტიუნტი) ნაქალაქარზეა აღმოჩენილი და IV საუკუნით თარიღდება. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ 325 წლის ნიკეის საეკლესიო კრებაში მონაწილეობას ბიჭვინთის ეპისკოპოსი სტრატოფილეს იღებდა. აქ ორი უძველესი, სამნავიანი ბაზილიკის არსებობაც ბიჭვინთაში დასტურდება. განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია ერთ-ერთ ბაზილიკაში აღმოჩენილი მოზაიკური მხატვრობის ნიმუშები, ქრისტიანული სიმბოლოებით. როდესაც ბიჭვინთის მოზაიკებზე ვსაუბრობთ არ უნდა გამოგვრჩეს აქვე ნაპოვნი ორი საერო მოზაიკის ფრაგმენტი: ტრიტონითა (III სს) და სპილოებით (V-VI სს). მოზაიკური მხატვრობის ეს ნიმუშები გვიანანტიკური და ადრექრისტიანული ხელოვნების მხატვრული ტრადიციების ამსახველია და ნათლად მიგვანიშნებენ მეზობელი ქრისტიანული აღმოსავლეთის მხატვრული ტრადიციების გავლენაზე.

ამ ადრეულ ხანას განეკუთვნება VII საუკუნით დათარიღებული ნებელდის კანკელის ორი ფილა სახარებისეული სიუჟეტებით.

გამორჩეული მხატვრული ნიშნებით ხასიათდება თითქმის თავდაპირველი სახით შემორჩენილი ძველი გაგრის ტაძარი (VI ს), რომელსაც გ.ჩუბინაშვილმა „სამეკლესიანი ბაზილიკა“ უწოდა. ასევე დრანდის ეკლესია (VIII ს) ადრებიზანტიური არქიტექტურის კვალდაკვალ მცხეთის ჯვრისათვის სახასიათო ნიშნებსაც შეიცავს. სახასიათოა განთიადის ბაზილიკა, რომლის მშენებლობაც ბიზანტიის იმპერატორის იუსტინიანეს სახელს უკავშირდება.

აფხაზეთის VIII-X სს არქიტექტურა ე.წ. „ჩანერილი ჯვრის“ ტიპისაა და ერთი სტილისტური მიმართულების სხვადასხვა ფაზას წარმოადგენს: ბზიფის (IX ს), ანაკოფიის წმ.სიმონ კანანელის ეკლესია (X ს), ლიხნეს ტაძარი (IX-X სს), მოქვისა (X ს) და ბედიის (X ს) ეკლესიები. ამ ტაძრების განხილვისას თვალნათელია ძლიერი ბიზანტიური გავლენა; სავარაუდოა, რომ აქ ბიზანტიაში განსწავლული მშენებლები ან მშენებლობაში ბერძენი ოსტატები მონაწილეობდნენ. ასევე შეინიშნება კავშირი აღმოსავლეთ საქართველოს ძეგლებთან.

შუა საუკუნეების აფხაზეთის მოზაიკური და მონუმენტური მხატვრობისათვის თვალის გადავენება გვიჩვენებს, რომ ის მისდევს ქართული კედლის მხატვრობის განვითარების ზოგად მიმართულებას.

გამორჩეული მოხატულობები გვხვდება ბედიის ტაძარში (XIII-ის ბოლო -XIV დასაწყისი), ლიხნეში (XIVს), ბიჭვინთის გუმბათოვან ეკლესიაში (XVI ს), ცხელკარში (XVI-XVII სს) და სხვ.

ლიხნეს მოხატულობის განხილვისას თვალშისაცემია ბიზანტიური გავლენა, თუმცა ზოგიერთ იკონოგრაფიულ დეტალს ანალოგი არ ეძებნება (მაგ. აბრაამის მსვლელობის კომპოზიცია).

სავარაუდოდ, ადგილობრივ მხატვრულ ტრადიციებთანაა დაკავშირებული მაშაპ-ოხუამეს მხატვრობა (XVს).

ამდენად, მოზაიკურ და კედლის მხატვრობაში მეტ-ნაკლებად ჩანს გავლენები: ერთ შემთხვევაში (ბიჭვინთის მოზაიკებში) ელინისტური და ადრექრისტიანული, მეორე შემთხვევაში (ლიხნე) -პალეოლოგოსური, ბიზანტიის დედაქალაქური სკოლის გავლენა და მესამე შემთხვევაში კი თვალნათელია ათონის მთის მხატვრულ ტრადიციებთან სიახლოვე (ბიჭვინთის გუმბათიანი ტაძრის საძვალე).

აფხაზეთის კულტურული მემკვიდრეობა არამხოლოდ არქიტექტურული ძეგლებითა და კედლის მხატვრობის ნიმუშებითაა გამორჩეული, არამედ იქვე გადანერილი და შექმნილი ხელნაწერი მემკვიდრეობითაც. როგორც ცნობილია, აფხაზეთის ტერიტორიაზე მოქმედებდა ქართული კულტურის უმნიშვნელოვანესი კერები: მოქვი, ბედია, ილორი, ლიხნი, ნებელდა, წარჩე და სხვა.

ხელნაწერი წიგნები აფხაზეთის ტერიტორიაზე არსებული ეკლესია-მონასტრებიდან არ არის მრავალრიცხოვანი, მსგავსად საქართველოს სხვა კუთხეებისა, თუმცა მათი მნიშვნელობა და მხატვრული ღირებულება, მათი ადგილი ქართული ხელნაწერი მემკვიდრეობის შესწავლის საქმეში განუსაზღვრელია.

ბიჭვინთის ოთხთავი (H-2120) მისი ბოლოდროინდელი დაცულობის ადგილის მიხედვითაა სახელდებული. ხელნაწერი XIX საუკუნის 70-იან წლებამდე ბიჭვინთის ღმრთისმშობლის ეკლესიის საკუთრება იყო, საიდანაც იგი სანკტ-პეტერბურგის საჯარო ბიბლიოთეკაში გადაიტანეს. ერთად-ერთი წარწერა, რომელიც ხელნაწერს ახლავს

ვერცხლით მოჭედილი ყდის ზედა არეზე, ჯვარცმის სცენის თავზე იკითხება. წარწერის თანახმად, ხელნაწერის ყდა სოლომონ შერვაშიძეს და მის ვაჟს, აზრაცანს გურიელსა და ლიპარ დადიანზე გამარჯვების ნიშნად მოუჭედავთ და ბიჭვინთის ღმთიმშობლის ეკლესიისათვის შეუწირავთ. ბიჭვინთის ოთხთავის ძუნწად შემორჩენილი მოხატულობა ადგილობრივ ტრადიციებს აგრძელებს და გარკვეულწილად აჩენს ქართული მინიატურული მხატვრობის თვითმყოფად ხასიათს.

ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული მოქვის სახარება (Q-902), XIII-XIV საუკუნეების მიჯნის ქართული კალიგრაფიული ხელოვნებისა და მინიატურული მხატვრობის გამორჩეული ნიმუშია. ხელნაწერი 1300 წელს, სავარაუდოდ, მოქვის მონასტრის სკრიპტორიუმში, მოქველი მთავარეპისკოპოსის, დანიელის, დაკვეთით ბერ ეფრემს გადაუწერეს. ხელნაწერი XIII-XIV საუკუნეებისათვის უჩვეულო მინიატურების სიუხვითაც გამოირჩევა; მის განსაკუთრებულ მხატვრულ თავისებურებას კი ფურცლოვან ოქროზე შესრულებული მინიატურები წარმოადგენს; ხელნაწერის მხატვრული სახე ტექსტში ჩართული მინიატიურებითა და გაფორმების სახასიათო დეტალებით განისაზღვრება; ხელნაწერის მხატვრული ანსამბლი ადრეპალეოლოგოსური ხელოვნების საუკეთესო ნიმუშია ქართულ და ზოგადად, ქრისტიანულ კულტურულ ტრადიციაში მათში გამჟღავნებული სიახლეებისაკენ სწრაფვა და ეპოქის მოწინავე მხატვრული ტენდენციების ასახვა მოქვის სახარების საეტაპო მნიშვნელობას განაპირობებს, ხოლო მინიატურათა შესრულების უნიკალური ტექნიკა (ფურცლოვან ოქროზე დადებული ფერადოვანი ლაქები) კი მას მსოფლიო კულტურის უბრწყინვალეს ძეგლთა ნუსხაში აქცევს.

XVII-XVIII საუკუნეების ხელნაწერია ბედიის გულანი, რომელშიც თავმოყრილია შემდეგი წიგნები: სახარება, სამოციქულო, ფსალმუნი, 12-ვე თვის საგალობლები, მარხვანი, ზატიკი, სვინაქსარი და სხვ. ბედიელ გერმანეს გულანის გადასწერად შავშეთიდან მოუწვევია კალიგრაფი გაბრიელ ლომსანიძე, გადანერაში მონაწილეობდნენ სხვა კალიგრაფებიც: ამბროსე კარგარეთელი და სვიმეონ ევფრატელი, იგივე სვიმეონ გიორგის ძე. ეს სამივე ხელნაწერი დღესდღეობით ინახება კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში.

ლითონმქანდაკელობის ნიმუშებიდან ყურადღება გამახვილდება ბედიის ბარძიშსა და ბიჭვინთის ჭედურ ხატზე.

ბედიის ბარძიშზე ნათლად ჩანს X-XI საუკუნეების ქართული ოქრომჭედლობისათვის დამახასიათებელი ნიშნები — პლასტიკური სკულპტურული გამოსახულების ძიება. ბარძიშის ზედა ნაწილში ერთსტრიქონიანი ასომთავრული წარწერაა: აფხაზეთის მეფე ბაგრატ და მისი დედა გურანდუხტი ბარძიშს სწირავენ მათ მიერვე ახლად აშენებულ ბედიის ეკლესიას.

ძირითადი ბიბლიოგრაფია

1. ლ.მენაბდე, ძველი ქართული მწერლობის კერები, I, თბილისი, 1962;
2. დიდი პიტიუნტი, ტ.1-2-3, თბ., 1975-77-78.
3. R.Mepisashvili, W.Zinzadze, Die Kunst des alten Georgien, Leipzig, 1977;

4. A.Alpago-Novello, V.Beridze, J.Lafontaine –Dosogne, E.Hybsch, G.Ieni G, N.Kauchtschishvili N, Art and Architecture in Medieval Georgia, Louvaine-la-Neuve, 1980;
5. W.Beridze, E. Neubauer , Die Baukunst des Mittelalters in Georgien, Berlin, 1980;
6. Л.Шервашидзе, Средневековая монументальная живопись в Абхазии, Тб., 1980;
7. Л.Рчеулишвили, Купольная архитектура VIII-X веков в Абхазии, Тб., 1988;
8. ი.ჭიჭინაძე, მოქვის ოთხთავის გაფორმების მხატვრული პრინციპები, თბილისი, 2004;
9. დ.თუმანიშვილი, ქრისტიანული ხელოვნება აფხაზეთში, კრებულში „გზავარდინზე“, თბ., 2008;
10. M.Didiebulidze, Cultural Heritage of Abkhazia (Apkhazeti), 2009, <https://www.gaccgeorgia.org/Symposium/NY2009/Papers/Didebulidze.pdf>
11. ნ.ქავთარია, მოქვის ოთხთავი, თბილისი, 2012;
12. კულტურული მემკვიდრეობა აფხაზეთში, თბ., 2015.

თამარ აბულაძე

კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის კოლექციები

კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი წარმოადგენს საქართველოს უმდიდრეს სიძველეთსაცავს, რომლის კოლექციებში თავმოყრილია 10000-მდე ქართული და 5000-მდე უცხოენოვანი ხელნაწერი (V-XIX ს.), 40000 ქართული და უცხოენოვანი ისტორიული საბუთი, მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა 188 არქივი.

კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი (შემდგომში, ცენტრი) შეიქმნა 1958 წელს საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა განყოფილების ბაზაზე. ცენტრში გაერთიანდა ის კოლექციები, რომლებსაც თავი მოუყარეს საეკლესიო მუზეუმის, წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებისა და საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების მესვეურებმა მე-19 - მე-20 სუკუნეებში.

ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება ქართველი საზოგადო მოღვაწეების, ილია ჭავჭავაძის, დიმიტრი ყიფიანის, იაკობ გოგებაშვილისა და სხვათა ინიციატივით დაარსდა 1879 წელს, თბილისში. დღეს ეს კოლექცია ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში, S ფონდშია გაერთიანებული.

A ფონდი შეიცავს იმ ხელნაწერებს, რომლებიც გაუქმებამდე თბილისის საეკლესიო მუზეუმის კოლექციას შეადგენდა. საეკლესიო მუზეუმი დიმიტრი ბაქრაძის ინიციატივით 1889 წელს დაარსდა თბილისში. 1921 წელს საეკლესიო მუზეუმი გაუქმდა და მისი ხელნაწერთა კოლექცია გადაეცა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტს, 1930 წელს — საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა განყოფილებას, მოგვიანებით კი, ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის დაარსების შემდეგ, ეს ხელნაწერები A ფონდის შემადგენლობაში ცენტრის კოლექციაში გაერთიანდა.

საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება 1907 წელს, თბილისში ექვთიმე თაყაიშვილის ინიციატივით დაარსდა. 1922 წ. საზოგადოებას სათავეში ჩაუდგა ივ. ჯავახიშვილი. საზოგადოების კუთვნილი ხელნაწერები ამჟამად დაცულია ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის H ფონდში.

Q ფონდი ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ახალი და დღემდე მზარდი ერთადერთი ფონდია. ფონდი 1919 წელს თბილისში, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ფარგლებში შეიქმნა.

ცენტრის ფონდებში დაცულია უცხოენოვან ხელნაწერთა მდიდარი კოლექციები: ბერძნული, ებრაული, სირიული, სომხური, ლათინური, ეთიოპური და სხვ.

არაბული, სპარსული და თურქულენოვანი ხელნაწერები თავმოყრილია ცენტრის ყაჯართა, შუააზიურ და ადგილობრივ კოლექციებში; ქვეკოლექციადაა გამოყოფილი დალესტნური წარმოშობის ხელნაწერები და ფრაგმენტები.

ისტორიული დოკუმენტები: ქართული დოკუმენტების ფონდში თავმოყრილია 30 000-ზე მეტი საბუთი. დოკუმენტები თარიღდება IX-XIX საუკუნეებით. ფონდში წარმოდგენილია როგორც საერო, ისე საეკლესიო ხასიათის დოკუმენტები, ასევე, ქართულ-სპარსული ისტორიული საბუთები; მათგან, დედნების სახით მოღწეული XI-XIII საუკუნის საბუთები. ქართული დოკუმენტების ფონდი დაყოფილია ოთხ Ad, Sd, Hd და Qd ფონდად.

კოლექციაში თავმოყრილია 500-მდე სპარსული დოკუმენტი (XVI-XIX):: ფირმანები, ჰოქმები, ნასყიდობის საბუთები, არზები ირანის შაჰების, ქართველი მეფეებისა და სხვა სახელმწიფო მოხელეების რეზოლუციებით. ასევე, სხვადასხვა ფორმულარის 300-მდე ოსმალური დოკუმენტი (ძირითადად, დედნები).

ცენტრის საარქივო ფონდი აერთიანებს ქართველი და უცხოელი მეცნიერების, მწერლების, პოეტების და საზოგადო მოღვაწეების, მხატვრების, პოლიტიკურის, სახელმწიფო და სამხედრო მოღვაწეების, ემიგრაციის მოღვაწეების, სასულიერო პირების, აგრეთვე საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების და სინოდის კანცელარიის არქივებს. არქივში დაცული მასალიდან განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია ქართველი პაპიროლოგის გრიგოლ წერეთლის კუთვნილი კოლექცია, რომელშიც წარმოდგენილია ძვ.წ. II – XV საუკუნეებით დათარიღებული 170-მდე პაპირუსი.

საგანგებოდ უნდა გამოიყოს საქართველოს ოკუპირებულ რეგიონებში, ქართული კულტურის ისტორიულ კერებში, აფხაზეთსა და სამაცაბლოში, შექმნილი ხელნაწერები: მოქვის ოთხთავი (1300 წ.), ბიჭვინთის ოთხთავი (მე-12 ს.) ლარგვისის ზატიკი (მე-15 ს.) და სხვ.

ცენტრის მრავალფეროვანი კოლექციების გამორჩეული ხელნაწერების შესახებ ლექცია-გამოფენის ფარგლებში საუბარი იქნება შემდეგ ნუსხებზე:

ქართული - სასულიერო (ალავერდის ოთხთავი-A-484,1054 წ.; პალიმფსესტი H-999, მე-5-მე-6, მე-13-მე-14 სს.; იოანე სინელის “კლემასი” -H- 1669, მე-12-მე-13 სს. ფსალმუნი -H- 1665, მე-17 ს.), საერო („ვეფხისტყაოსანი“- H-999, 1646 წ, ასტრონომიული ტრაქტატი - A-65. მე-12 ს., „ქიშია“ - S-3721 , მე-18 ს.; ვახუშტის რუკა A-717,1752 წ.)

უცხოენოვანი - სპარსული („შაჰ-ნამე“-PL-620, 1590 წ.,), არაბული (ავიცენას ტრაქტატი - ArK-9, მე -14ს.), თურქული („გურჯისტანის ვილაეთის დიდი დავთარი“, TurL-1, 1595 წ.), ბერძნული (ბასილი დიდის თხზულებათა კრებული, Gr.-48, მე-11 ს.), სომხური (ბიბლიის

ფრაგმენტები, Arm.-102, მე-9-მე-10 სს.), ებრაული თორა, სირიული (ავგაროზი, Syr -2), მანჯურიული, ლათინური ხელნაწერები, პაპირუსი.

ისტორიული დოკუმენტები - ქართული (სოლომონ მეორის სიგელი, Hd-1529, 1804 წ., მეფე ერეკლე მეორის მიერ გაცემული სიგელი, Hd-8607, 1774 წ.), სპარსული (შაჰ-სულთან ჰუსეინის ჰოქმი, Pd-47, 1708წ.), ოსმალური (სულთან მუსტაფა მესამის ბერათი, Turd-270, 1758 წ.).

საარქივო მასალა: ქართველი ისტორიკოსის, არქეოლოგისა და საზოგადო მოღვაწის, „საქართველოს მეჭურჭლეთუხუცესის“, ექვთიმე თაყაიშვილის ბიოგრაფიის ამსახველი ერთეულები და დიდი ქართველო მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის ილია ჭავჭავაძის უბის წიგნაკი.

ძირითადი ბიბლიოგრაფია:

1. ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა (A, H, S, Q კოლექციები), 23 ტომი, 1946-1977
2. <https://manuscript.ge/manuscript/>
3. ქართული ხელნაწერი წიგნი V-XIX სს. შეადგინეს: მაია კარანაძემ, ლელა შათირიშვილმა, ნესტან ჩხიკვაძემ, თამარ აბულაძემ; ნესტან ჩხიკვაძის რედაქციით; (ქართულ და ინგლისურ ენებზე), თბილისი, 2012; განმეორებითი გამოცემა - თბილისი, 2018; <http://geomanuscript.ge/>
4. ქართული ხელნაწერი, on-line ენციკლოპედია, <http://ka.georgica.ac.ge/>
5. მოხატული ისტორიული დოკუმენტები საქართველოს სიძველეთსაცავებიდან; ავტორები: დარეჯან კლდიაშვილი, ცისანა აბულაძე, თამარ აბულაძე, ირინა კოშორიძე, ზაზა სხირტლაძე, დარეჯან კლდიაშვილის რედაქციით; თბილისი, 2011; <http://illuminateddocument.ge/>
6. ქართული პალიმფსესტები ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში , ავტორები: ჭლამარა ქაჯაია, ხათუნა გაფრინდაშვილი, ციციწო გულედანი, ნათია მიროტაძე, დალი ჩიტუნაშვილი, ირმა ხოსიტაშვილი; რედაქტორები: ზაზა ალექსიძე, დალი ჩიტუნაშვილი, ISBN: 978-9941-9515-9-6 , თბილისი, 2017
7. ხელნაწერი, კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის სამეცნიერო-პოპულარული წიგნების სერია, I, ავტორები: მზია სურგულაძე, ელენე მაჭავარიანი, მაია კარანაძე, თამარ დვალიშვილი; ზაზა აბაშიძის რედაქციით, თბილისი, 2017
8. არაბულ, სპარსულ და თურქულ ხელნაწერთა კატალოგი, K კოლექცია, შემდგენლები: რ. გვარამია, მ. მამაცაშვილი, ც.აბულაძე, თბილისი, 1969
9. კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის სპარსულ ხელნაწერთა კატალოგი, AC კოლექცია, შემდგენელი მ. მამაცაშვილი, თბილისი, 1977
10. სპარსულ ხელნაწერთა კატალოგი, შემდგენლები: სეიფულა მოდებბერი, მაია მამაცაშვილი, 3 ტომი, თეირანი, 2005 – 2008, (სპარსულ ენაზე)
11. კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის/ეროვნული ცენტრის არაბულ ხელნაწერთა კატალოგი (L. AC კოლექციები), 3 ტომი, ქართულ და რუსულ ენებზე, შემდგენლები: რ. გვარამია, ნ. ყანჩაველი, ლ. მამულია, ლ. სამყურაშვილი, თბილისი, 1978-2002 წწ.

12. ასტრონომიული ხელნაწერები საქართველოში, ელექტრონული წიგნი, ავტორები: ირაკლი სიმონია, თამარ აბულაძე, ლიანა სამყურაშვილი, ნესტან ჩხიკვაძე, ციციწო სიმონია, ქეთევან პატარიძე, გიორგი მელაძე; ქართულ და ინგლისურ ენებზე, თბილისი, 1915
13. ვებ-გვერდი: <http://astronomicalmanuscripts.ge/>
14. ანდრეა შმიდტი, სირიულ ხელნაწერთა მიმოხილვა, მრავალთავი, 25, თბილისი, 2017, გვ. 211-227
15. ძველი ქართული სამნიგნობრო კერები: ორენოვანი მონაცემთა ბაზა და ელექტრონული რუკა.
16. შემდგენლები: სალომე ბუჩუკური, რუსუდან გოგინაშვილი, ნინო კობაური, თამაზ კოჭლამაზიშვილი, ეკატერინე ჟვანია; რედაქტორი: თამაზ კოჭლამაზაშვილი; ISBN: 978-9941-9637-0-4, თბილისი, 2019
17. <http://scriptorium.manuscript.ge/>
18. არქივების ელექტრონული აღწერილობები, <http://archive.manuscript.ge/>

ესაა მანია, ირინა გომონია

აფხაზეთი ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის საარქივო ფონდებში (ინფორმაციული პროგრამა)

საარქივო მასალა, ერთი მხრივ, არტეფაქტის ღირებულების, ხოლო, მეორე მხრივ, რეტროსპექტიული კვლევითი საჭიროებისთვის სისტემატიზებულ გარკვეულ საბუთთა კრებული, შეიძლება პირობითად დაიყოს ორ ნაწილად: ოფიციალურ დოკუმენტაციად და პერსონიფიცირებულ სეგმენტად.

ოფიციალური დოკუმენტაცია – აქტები, ოქმები, ანგარიშები, საქმიანი მიმონერა, როგორც ისტორიული წყარო, ობიექტური რეალობის მხოლოდ რეგლამენტირებულ ფორმატს ასახავს, რადგან ამ სახის საბუთები ნებისმიერ დროს, ნებისმიერ ქვეყანაში ექცევა სოციალური და პოლიტიკური დირექტივების თუ ბიუროკრატიული ეტიკეტის ჩარჩოებში. ასეთ ვითარებაში კიდევ უდრო საინტერესოა, რამდენად ადეკვატურია ამ სახის საარქივო ინფორმაციის ობიექტურობისა და მიუკერძოებლობის ხარისხი მრავალკულტურული საზოგადოებებით დასახლებულ საზღვრისპირა რეგიონებში, სადაც ფასეულობრივი სისტემები ინტენსიურად განიცდის მარგინალიზაციას.

საარქივო მასალის პერსონიფიცირებულ სეგმენტს – მოგონებებს, დღიურებს, პირად მიმონერას, ჩანაწერებს, როგორც სრულიად განსხვავებული ტიპის საისტორიო წყაროს, უნიკალური მახასიათებლები აქვს. ის ხშირ შემთხვევაში ავსებს და აზუსტებს, ზოგჯერ კი საკმაოდ ლეგიტიმური კითხვის ნიშნების ქვეშ აყენებს ოფიციალურად აღიარებულ ისტორიულ მონაცემებს.

საზოგადო მოღვაწეთა (გაბრიელ ქიქოძე, ამბროსი ხელაია, კირიონ საძაგლიშვილი, პეტრე კონჭოშვილი, თედო სახოკია, იაკობ გოგებაშვილი...) ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრის პირად საარქივო ფონდებში დაცული აფხაზეთის ისტორია პერსონიფიცირებულია. აქ ფაქტები, მოვლენები, პროცესები ე. წ. „ფსიქოლოგიური გახსნილობის“, ავტობიოგრაფიული პრიზმიდან განიხილება, რადგან საარქივო საბუთები ასახავს მოვლენების უშუალო მონაწილეების პირად შეხედულებებსა და განცდებს.

ჩვენი საკვლევი საარქივო მასალის თემატური კონფიგურაცია არცთუ მწირია, თუმცა, ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის საერთაშორისო სკოლის პროგრამის მოდულების თემატიკიდან გამომდინარე, ყურადღებას გავამახვილებთ ენობრივი, საგანმანათლებლო, სახელმძღვანელოების, სამონასტრო ინფრასტრუქტურისა და მათ მომიჯნავე პრობლემატიკაზე.

ამ საარქივო დოკუმენტების საფუძველზე მომზადებულ ინტერაქტიულ პროგრამაში ყურადღებას ვამახვილებთ ამ დოკუმენტების, როგორც ისტორიული წყაროს, აქტუალიზაციაზე, მათი სამეცნიერო მიმოქცევაში შეტანის საჭიროება-მიზანშეწონილობაზე; პერსონიფიცირებულ წყაროში ობიექტური ინფორმაციის ხარისხის კოეფიციენტებზე, რეალური ფაქტისა და ცნობიერების ფაქტის ერთმანეთისგან გამიჯვნაზე, ამ მასალის ფუნქციურ ტიპოლოგიაზე; კვლევის ფოკუსს მივმართავთ არა იმდენად ისტორიული მოვლენების (ისტორიულ ხდომილებათა) ასახვაზე, არამედ თანამედროვეთა მიერ ამ მოვლენების პერცეფციებზე, რაც განაპირობებს ალტერნატიული ისტორიული ინტერპრეტაციების დაშვებას, შესაბამისად, ბევრად უფრო ლიბერალურ სამეცნიერო გარემოს, რაც აუცილებელი პირობაა კონსტრუქციული ნაბიჯების გადასადგმელად როგორც აქტიური, ისე ე. წ. გაყინული კონფლიქტების მოგვარების საქმეში.

ინტერაქტიულ პროგრამაში აქცენტირებულია საარქივო მასალა, როგორც თავისთავად ფორმირებული საკვლევი სივრცე, შესაბამისად, როგორც ტენდენციებისა და ვითარებების ავთენტური ინდიკატორი. ხაზგასმულია კერძო ინიციატივა, როგორც მაღალი სამოაქალაქო მნიშვნელობის აქტი განსაკუთრებით რეგიონისა და ცენტრის ურთიერთმიმართების კონტექსტში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ირინა გოგონაია. სიმულაციური თამაშის გამოყენება საარქივო მასალის საფუძველზე შემუშავებულ სამუზეუმო საგანმანათლებლო პროგრამებში (სიმულაციური თამაში „არქივისტი“ ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის საგანმანათლებლო პროგრამების ფარგლებში). საერთაშორისო კონფერენციის „არქივთმცოდნეობა, წყაროთმცოდნეობა, სიძველეთმცოდნეობა - ტენდენციები და თანამედროვე გამოწვევები“ მასალები. - თბილისი, 2016

2. ირინა გოგონაია, ვლადიმერ კეკელია, შორენა მურუსიძე, ესმა მანია. ზეპირი ისტორიები როგორც საგანმანათლებლო რესურსი (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის პროექტის „მშვიდობის მშენებლობა კულტურის განათლების გზით - ახალგაზრდული ბანაკი აფხაზეთიდან დევნილი მოსწავლეებისათვის). ICOM-ICLM 2015 წლის კონფერენციის მასალები. – ICOM. პარიზი. – 2016 (ინგლისურ ენაზე).

3. ესმა მანია, ეთერ ქავთარაძე, ქართველ მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა საარქივო მასალები აფხაზეთის შესახებ, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „მემკვიდრეობა“, ბათუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2013, კონფერენციის მასალები – www.fsac.net;

4. მარიამ ჩხარტიშვილი - ისტორიული მეცნიერების შესავალი: სალექციო კურსის კონსპექტური გადმოცემა, გამომცემლობა უნივერსალი, თბილისი, 2009 წ., 134 გვ.

გამოყენებული წყაროები:

1. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, იაკობ გოგებაშვილის არქივი, №329

2. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, იაკობ გოგებაშვილის არქივი, №455
3. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ალექსანდრე ოქროპირიძის არქივი, №93
4. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, საქართველოს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების არქივი, №1085
5. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, საქართველოს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების არქივი, №1109
6. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, კირიონ საძაგლიშვილის არქივი, № 285
7. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, კირიონ საძაგლიშვილის არქივი, № 287
8. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, კირიონ საძაგლიშვილის არქივი, № 289
9. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ამბროსი ხელაიას არქივი, № 223
10. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ამბროსი ხელაიას არქივი, № 227

ნაწილი თარგამაძე

კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული ქართული ნაბეჭდი წიგნები და ორი აფხაზური გამოცემა

1629 წელს რომში დაიბეჭდა პირველი ქართული ნაბეჭდი წიგნები: ქართულ-იტალიური ლექსიკონი და ქართული ანბანი ლოცვებითურთ.

ხსენებული წიგნები გამოცემულია კათოლიკური „სარწმუნოების პროპაგანდის“ მიერ. ამ პერიოდში (XVII ს. დასაწყისი) რომის კათოლიკე მისიონერები ქართული ენის შესწავლით იყვნენ დაინტერესებულნი. ქართულ-იტალიური ლექსიკონის ავტორად იტალიურად დაბეჭდილ თავფურცელზე სტეფანე პაოლინის გვერდით ნიკიფორე ირბახი, იგივე ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი იხსენიება.

ნიკიფორე ჩოლოყაშვილი - თეიმურაზ I-ის ელჩი ევროპაში, განათლებული, ენების მცოდნე, „ქართული ანბანისა და ლოცვების“, „ქართულ-იტალიური ლექსიკონის“ შემდგენელი, პირველი ქართული მხედრული შრიფტის ჩამოსხმის მონაწილე.

რომში ქართულად დაბეჭდილი წიგნებიდან იშვიათობაა მაჯოს ქართული გრამატიკის პირველი, 1643 წლის გამოცემა. საქართველოში მისი არცერთი ეგზემპლარი არ არის აღრიცხული. ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში 1670 წლის, მეორე გამოცემის, ერთი ეგზემპლარია დაცული.

1741 წელს რომში მღვდელ ივანე ჯიგანანთის დამსახურებით დაიბეჭდა ტლუკაანთ დავითის მიერ შედგენილი „საქრისტიანო მოძღვრება გინა წვრთვნა შვიდთა საიდუმლოთა ზედა“. გორელ ტულუკაანთ დავითს წიგნი იტალიურად შეუდგენია, შემდეგ თვითონვე თარგმნა ქართულ ენაზე.

ამ გამოცემებით შემოიფარგლა რომში „კათოლიკური სარწმუნოების“ გამავრცელებელი საზოგადოების სტამბა „პოლიგლოტაში“ დაბეჭდილი ქართული წიგნები.

1709 წელს თბილისში დაარსდა ვახტანგ VI სტამბა, რომელიც პირველი იყო კავკასიაში. სტამბის დაარსებამ განსაკუთრებული წვლილი შეიტანა ქართული ეროვნული კულტურის განვითარების ისტორიაში.

ვახტანგის სტამბამ 13 წელი იარსება (1709-1722 წწ.) ეს იყო წარმატებული საქმიანობა, რაც მრავალმა ფაქტორმა განაპირობა: მიხეილ ისტვანოვიჩის (მესტამბე ოსტატის) პროფესიონალიზმმა, ქართველი სტამბის მუშაკების (ნიკოლოზ ორბელიანის, მიქელ დეკანოზის შვილის, გიორგი მხატვრის, გაბრიელ მღვდლის, იოსებ სამეხელის) თავდადება, გონივრულმა საქმიანობამ, ტექნიკურად ტექსტის გამართვის დიდმა ოსტატობამ, ჩართული გრაფიკერების, შრიფტის და საბეჭდი ქაღალდის მაღალმა ხარისხმა.

ვახტანგის სტამბაში დაბეჭდილი წიგნებიდან დაწვრილებით განვიხილავთ შემდეგ გამოცემებს: სახარება, სამოციქულო, კონდაკი, გერმანე, სწავლა ვითარ მართებს მოძღვარსა სწავლება მოწაფისა; ვეფხისტყაოსანი.

ვახტანგის სტამბაში დაიბეჭდა ოცი გამოცემა. უნდა ვიფიქროთ, რომ ვახტანგის სტამბის გამოცემებს ჩვენამდე სრულად არ მოუღწევია. 1722 წელს ქვეყნის პოლიტიკური მდგომარეობის გაუარესებამ ვახტანგ VI აიძულა რუსეთში გახიზნულიყო.

ქართული წიგნის ბეჭდვის საქმემ გადაინაცვლა მოსკოვში. საქართველოში მეოთხედი საუკუნის მანძილზე წიგნის ბეჭდვა შეფერხდა, მაგრამ განაგრძობს განვითარებას მოსკოვში. ვახტანგ VI და ბაქარ ბატონიშვილის ინიციატივით, იოსებ სამეხელის, ქრისტეფორე გურამიშვილის და სხვათა დახმარებით მოსკოვში გაიმართა ქართული სტამბა. 1737 წელს გამოდის პირველი წიგნი „დავითნი“. შვიდი წლის მანძილზე ქართველი ემიგრანტები ახერხებენ თერთმეტი დიდგანიანი წიგნის გამოცემას, მათ შორის, 1741 წელს „მარხვანს“ (დიდმარხვის საგალობლები), 1743 წელს ბიბლიის და სხვა თხზულებების დაბეჭდვას.

იოსებ სამეხელის სტამბის გაჩერების შემდეგ მოსკოვში კვლავ აღდგა ქართული წიგნების გამოცემა 1761 წელს რუსეთის სინოდის ნებართვით, თავისი წარსაგებელით, ნება დართეს თბილისის მიტროპოლიტს ათანასე ამილახვარს მოსკოვში სტამბის დაარსებისა. ჯვართამაღლების ეკლესიასთან არსებულმა სტამბამ იარსება 1768 წლამდე და დიდი როლი შეასრულა ქართული კულტურის წინაშე: საღვთისმეტყველო ლიტერატურით ამარაგებდა ქართულ ეკლესია-მონასტრებს. სტამბა გაუქმდა 1768 წელს.

მოსკოვის სტამბის წიგნები განიცდიან რუსული გამოცემების გავლენას. ორიგინლობა მხოლოდ ბაგრატიონთა ღერბის გაფორმებას შერჩა. მოსკოვის სტამბა მხოლოდ ნუსხურ შრიფტს ხმარობს.

1749 წელს ერეკლე II მეფობისას შეიქმნა ხელსაყრელი პირობები სტამბის აღდგენისათვის. ამ საქმეში გადამწყვეტი როლი შეასრულა ანტონ პირველმა.

1751 წელს დაიბეჭდა წიგნი - ანტონ I კათალიკოსის „ქადაგება“ და „კონდაკი“. ამის შემდეგ, მთელი თორმეტი წლის მანძილზე წიგნი არ გამოცემულა. სტამბის დახურვის მიზეზი კათალიკოს ანტონ I -ის საქართველოდან განდევნა იყო. 1763 წელს სტამბა განახლდა. 1781-1782 წწ. სტამბამ საფუძვლიანი რეკონსტრუქცია განიცადა. 1795 წელს ერეკლე II -ის სტამბას ქრისტეფორე კუყერაშვილი ჩაუდგა სათავეში. ალა-მაჰმად ხანის შემოსევამ სტამბაც გაანადგურა. ერეკლეს სტამბაში დაიბეჭდა 40 დასახელების წიგნი.

ერეკლეს სტამბის მესამედ აღდგენა მისმა შვილმა, გიორგი XIII იტვირთა. მისი ბრძანებით, კეჟერაშვილმა „გარჯითა დიდითა“ გამართა სტამბა. მესამედ აღდგენილ სტამბაში მხოლოდ ორი წიგნი გამოვიდა.

ერეკლე II-ის სტამბის დახურვის შემდეგ, ქართული წიგნის ბეჭდვა-გამოცემის ცენტრმა იმერეთში გადაინაცვლა. 1799 წელს სოლომონ II სპეციალურად გზავნის მოსკოვს მესტამბე გიორგი პაიჭაძეს, სტამბის საჭირო მოწყობილობის ჩამოსატანად. 1800 წელს ქუთაისში დაიბეჭდა პირველი წიგნი - „დავითნი“.

1803 წელს ქუთაისში იწყებს მოღვაწეობას რომანოზ რაზმაძე-ზუბაშვილი. ამავე წელს იმერეთის სტამბა სოლომონ II-მ ზურაბ წერეთელს იჯარით გადასცა. ზურაბ წერეთელმა სტამბა რაჭაში სოფელ წესში გადაიტანა, სადაც დაუბეჭდავთ „ღვთისმშობლის სავედრებელი“ „გამოკრებული სადღესასწაულო“. წესში სულ ორი წიგნი დაიბეჭდა. 1810 წელს იმერეთის სამეფო გაუქმდა. სტამბაც დაიხურა.

ზურაბ წერეთლის მცდელობა სტამბის აღდგენის თაობაზე უშედეგო აღმოჩნდა. ამიტომ სტამბა საგვარეულო მამულში, საჩხერეში მოაწყო. 1815-1817 წწ. საჩხერეში, ზურაბ და გრიგოლ წერეთლების კარზე ბეჭდავენ წიგნებს, სადაც დავით ზუბაშვილი (რომანოზ ზუბაშვილის შვილი) მუშაობდა. უკანასკნელი წიგნი კი 1817 წელს დაიბეჭდა.

ქართველი და აფხაზი ხალხების კულტურულ-ლიტერატურულ ურთიერთობას მდიდარი ტრადიციები გააჩნია. ამ ტრადიციის დასტურია ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული ორი უმნიშვნელოვანესი წიგნი. ერთი - „აფხაზური ანბანი“, პირველშედგენილი ქართული გრაფემებით, ივანე ჯავახიშვილის მემორიალურ კაბინეტშია დაცული, ხოლო მეორე, შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ აფხაზური თარგმანი (ქართული მხედრული შრიფტით შესრულებული), კორნელი კეკელიძის საკუთრება იყო და მისსავე სახელობის მემორიალურ კაბინეტშია განთავსებული.

WHO IS WHO

ლექტორების შესახებ

About Lecturers

ზურაბ პაპასკირი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი, ექვთიმე თაყაიშვილის სახელობის საქართველოს საისტორიო საზოგადოების აფხაზეთის ორგანიზაციის თავმჯდომარე, გიორგი შარვაშიძის სახელმწიფო პრემიის ლაურეატი (1998), რუსთაველის სტიპენდიანტი (2010), დაჯილდოებულია ღირსების ორდენით (2013).

მისი სამეცნიერო ინტერესები აფხაზეთის ისტორიის კვლევასთანაა დაკავშირებული. დაცული აქვს სადისერტაციო ნაშრომები თემებზე: „საქართველო და აღმოსავლეთი ევროპა XI-XII საუკუნეებში“ და „შუა საუკუნეების საქართველოს საერთაშორისო მდგომარეობა. X ს. 70-იანი – XI ს. 80-იანი წლები“.

ზურაბ პაპასკირი არის 230-მდე სამეცნიერო პუბლიკაციის ავტორი, რომელთაგან აღსანიშნავია მონოგრაფიები და წიგნები: „У истоков грузино-русских политических взаимоотношений“ (1982), „ერთიანი ქართული ფეოდალური სახელმწიფოს წარმოქმნა და საქართველოს საგარეო-პოლიტიკური მდგომარეობის ზოგიერთი საკითხი“, „აფხაზეთი საქართველოა“ (1998), „ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის ისტორიული წარსულიდან“ (ნაკვ. I. 2004, ნაკვ. II. 2007); „და აღმოცისკრდა საქართველო ნიკოფსიიდან დარუბანდამდე“ (2009); „Абхазия. История без фальсификации“ (2010); „Моя Абхазия. Воспоминания и размышления“ (2012); „საქართველო. ისტორიული წარსული და თანამედროვეობა“ (2016).

ელ-ფოსტა/e_mail: zpapaskiri@gmail.com

Zurab Papaskiri – Dr. Habil. of Historical Sciences, Professor of Sokhumi State University, the Chairman of the Abkhazian Organization of Ekvtime Takaishvili Historical Society of Georgia, the laureate of Giorgi Sharvashidze State Prize (1998), Rustaveli Foundation Scholarship winner (2010), the owner Order of Honour (2013).

Born in 1950 in Zugdidi; in 1972 he graduated with honors the Faculty of History of Tbilisi State University. From 1972 to 1975, he was a post-graduate student of the Lomonosov Moscow State University where he received a PhD in history for his thesis: *“Georgia and Eastern Europe in 11th-12th centuries.”* In 1991 he received his habilitation on the following thesis: *“International Situation of Medieval Georgia. 970s – 1080s.”* In 1994 he was awarded the title of Professor. From 1976 Zurab Papaskiri has worked at Sukhumi State Pedagogical Institute (Since 1979 – Abkhazian State University) on the position of a teacher, docent and as a Deputy Chair. In 1989-2005 he was the Chair of History of Georgia at Sokhumi Branch of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University. He also was the Deputy Director in Research. After the transformation of the institution to Sokhumi State University (2007), he was the Head of Scientific-Research Repartment (until 2019). In 1994-2006 he also worked in the Research Centre of the History of Georgian State and Popular Diplomacy at Ivane Javakhishvili Tbilisi State University and was the Deputy Head of the Centre.

Zurab Papaskiri is the author of about 230 scholarly publications, from which should be highlighted the following monographs and books: *“At the Origins of the Georgian-Russian Relations”* (1982, in Russian); *“Emergence of United Georgian Feudal State and Some Questions of Georgia’s Foreign-Policy Status”* (1990, in Georgian); *“Abkhazia is Georgia”* (1998, in Georgian); *“Studies in History of Present-Day Abkhazia”* (Part I, 2004, Part II, 2007); *“And Georgia Has Risen from Nikopsia to Daruband”* (2009, in Georgian); *„Abkhazia. Unfalsified History”* (2010, in Russian); *“My Abkhazia. Memoirs and Recollections”* (2012, in Russian); *“Georgia. Historical Past and Present”* (2016, in Georgian).

თეიმურაზ გვანცელაძე

აფხაზური ენის სპეციალისტი, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის მთის იბერიულ-კავკასიურ ენათა განყოფილების მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი. სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტში დააარსა აფხაზური ენისა და კულტურის ინსტიტუტი და იყო მისი დირექტორი. არის აფხაზური ფილოლოგიის საბაკალავრო პროგრამისა და უნივერსიტეტის სამშვიდობო განათლების ცენტრის აფხაზეთის კვლევების მიმართულების ხელმძღვანელი.

გამოქვეყნებული აქვს 350 სამეცნიერო ნაშრომი (მათ შორის 29 წიგნი). შედგენილი აქვს აფხაზური ენის სახელმძღვანელოები, ელექტრონული სასწავლო პროგრამები და ამ ენის შესასწავლად აუცილებელი თვალსაჩინოებანი. არის აფხაზური ენის რამდენიმე ვიდეოლექციის ავტორი.

ელ-ფოსტა/e_mail: gvantseladzet@gmail.com

Teimuraz Gvantseladze Was born on September, 27, 1951

In 1974 graduated from Tbilisi State University, department of Caucasian languages at the faculty of Philology.

In 1974-78 studied at the faculty of graduate studies at the Institute of Linguistic at the Academy of Science of Georgia (academic adviser – Academician Qetevan Lomtadze).

In 1982 he supported his thesis and became a Candidate of Science. In 1997 he took the second doctorate and became a Doctor of Philosophy.

In 1977 -2009 he worked at the Arnold Chikobava Institute of Linguistics (now Arnold Chikobava Institute of Linguistics at Tbilisi State University) at the department of Iberian-Caucasus Languages of Mountainous regions. From 2017 up to now is the leading research expert of the same department.

From 1998 he works at Sokhumi State University. Till 2008 was the visiting professor at the Faculty of philology.

In 2008-2027 worked as a director, in the founded by him, the Institute of Abkhaz Language and Culture at Sokhumi State University. From 2010 he has been the head of the bachelor's program in Abkhaz Philology.

In 2018 he was elected as a professor at the Faculty of Humanities at Sokhumi State University and was elected as the head of the center of Peace Education in the study of Abkhaz questions.

He gave course of lectures on the Abkhaz and Georgian languages, General linguistics and in other disciplines of Caucasiology at various universities.

He has published 350 scientific works (among them 29 books). He is the author of course books in the Abkhaz Language, electronic study programs and the visual materials necessary for studying this language. He is the author of a number of video lectures on the Abkhaz Language.

On April 9, 1991 as the member of the Supreme Council (Parliament) of the Republic of Georgia he signed the Act of Restoration of State Independence of Georgia.

გიორგი ანჩაბაძე,

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორ-ემერიტუსი. ლექციებს კითხულობს აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტში (სოხუმი). ამავე დროს იგი სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის (თბილისი) რექტორის მრჩეველი.

გიორგი ანჩაბაძის სამეცნიერო ინტერესების სფერო საკმაოდ ფართოა: საქართველოსა და კავკასიის ხალხების ისტორია, სამხედრო ისტორია, წყაროთმცოდნეობა, ისტორიოგრაფია, ისტორიული კარტოგრაფია და სხვ. გამოქვეყნებული აქვს 170-მდე სამეცნიერო ნაშრომი, მათ შორის 23 წიგნი (მონოგრაფიები, საავტორო სტატიების კრებულები, სასწავლო ლიტერატურა, ისტორიული დოკუმენტების კრებულები და სხვ.).

ელ-ფოსტა/e_mail: giorgi_anchabadze@iliauni.edu.ge; anchabadzegeorge@gmail.com

George Anchabadze was born in Tbilisi in 1949, to the family of historian Zurab Anchabadze (the rector of the Abkhaz State University).

After finishing school he continued his studies at the Faculty of Oriental Studies at Tbilisi State University, (1966-1971). In 1975 he completed a post-graduate course at the Institute of History and Ethnography at the Georgian Academy of Sciences. He worked there from 1975-2010. During this period he defended his candidate (1975) and doctoral (1990) dissertations.

Along with scientific-research work G. Anchabadze has been teaching at various universities of Georgia since 1984. In 1991, he was elected as a professor at the Abkhaz State University, and in 2000 he was awarded the scientific and pedagogical title of professor by the decision of the Tbilisi State University Board of Professors.

In 2008-2018, George Anchabadze was a full professor at Ilia State University, and since 2018 he has been a professor emeritus at the same university. Since 2001 George Anchabadze has also been lecturing at Abkhaz State University (Sokhumi). At the same time he is an advisor to the Rector of Sokhumi State University (Tbilisi).

George Anchabadze's field of scientific interests is quite broad: History of the peoples of Georgia and the Caucasus, military history, source studies, historiography and historical cartography, etc. He has published about 170 papers, including 23 books (monographs, collections of author articles, study literature, collections of historical documents, etc.).

შალვა გლოველი

ისტორიის დოქტორი. კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრის სამეცნიერო-ანალიტიკური და საგამომცემლო-სარედაქციო განყოფილების უფროსი, მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი. მუშაობს ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტში (სამეცნიერო ბიბლიოთეკის გამგე);

შალვა გლოველის სადისერტაციო ნაშრომი შესრულებულია თემაზე: „აფხაზთა სამეფო“.

მას ნაკვლევია აქვს საკითხები: ეგრის-აფხაზეთის სამეფოს ჩამოყალიბების ისტორიიდან; ბედია; „აფხაზთა სამეფო“; ქართველ პოლიტიკოსთა ბრძოლა საქართველოს გაერთიანებისათვის; „აფხაზთა სამეფო“ და „მამასახლისის“ ინსტიტუტი; „აფხაზთა სამეფო“ და სენიორალური სისტემა; ეგრისის სამეფო; საქართველოში „თანამეფობის“ ინსტიტუტის ისტორიიდან; დასავლურ-ქართული სახელმწიფოს „აფხაზთა სამეფოს“ ჩამოყალიბება (პრობიზანტიური და ანტიპრობიზანტიური პოლიტიკა); სვანეთის საერისთავო „აფხაზთა სამეფოს“ შემადგენლობაში; „მეფეთა დივანი“ როგორც საისტორიო წყარო; დასავლურ-ქართული სახელმწიფო „აფხაზთა სამეფო“ და მისი საზღვრები; ქართველ მეფეთა ტიტულატურის შესახებ - „მეფეთა-მეფე“; „აფხაზთა სამეფოს“ შესახებ;

შალვა გლოველი არის 20-მდე სამეცნიერო კონფერენციის მონაწილე და რამდენიმე სამეცნიერო კრებულის სარედაქციო საბჭოს წევრი. ასევე 7 საგრანტო პროექტის ხელმძღვანელი თუ მონაწილე.

ელ-ფოსტა/e_mail: gloveli1972@gmail.com

Shalva Gloveli, Ph.D. historian. Head of the scientific-analytical and publishing-editorial department, Chief Researcher of the Korneli Kekelidze Georgian National Centre of Manuscripts. He works at Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, He works at the Institute of History and Ethnology (Head of the Scientific Library); Shalva Gloveli's Dissertation is named "The Kingdom of Abkhazians". His scientific researches are about: The Formation State - "The Kingdom of Egrisi-Abkhazians"; Bedia; "The Kingdom of Abkhazians"; The Kingdom of Abkhazians and struggle of the Georgian Politicians for the Unification of Georgia; The Abkhaz Kingdom and "Mamasakhlisi" Institution; The Abkhaz Kingdom, Signoral system; The Egrisi Kingdom; The Pieces on History of the Joint Reigning in Georgia; The Formation of West Georgian State - "The Kingdom of Abkhazians"; The principality of Svaneti in the "Abkhazian Kingdom"; "Mepeta Divani" as a Historical Source; West Georgian State - "The Kingdom of Abkhazians" and boundaries; About the Title of the Georgian Kings - "Mepeta-Mepe"; About The Kingdom of Abkhazians"; Shalva Gloveli is a participant in about 20 scientific conferences and he is a scientific member of the Editorial Board, as well as 7 grant project manager or participant.

ბეჰან ხორავა

ისტორიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი. იკვლევს საქართველოსა და კავკასიის ხალხთა ისტორიის საკითხებს. მისი ნაშრომები გამოცემულია ქართულ, რუსულ, ინგლისურ, თურქულ ენებზე. 2011 წელს წიგნის „*ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან. აფხაზეთი უძველესი დროიდან დღემდე*“ ქართულ (2007), რუსულ (2009), ინგლისურ (2011) ენებზე მომზადებისა და გამოცემისათვის, ავტორთა კოლექტივთან ერთად აფხაზეთის უმაღლესი საბჭოს საპატიო სიგელით დაჯილდოვდა. 2011 წელს წიგნისათვის „*აფხაზეთის სამთავროს გაუქმება და მიხეილ შარვაშიძე*“, გიორგი შარვაშიძის პრემია მიენიჭა. დაჯილდოებულია უწმიდესისა და უნეტარესის, საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, ილია II-ის მადლობის სიგელით. არჩეულია აფხაზეთის მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიისა და წმინდა ამბროსი მარტირის (ისტორიის, ჰერალდიკის, გენეალოგიის, სამართლის) საერთაშორისო აკადემიის (იტალია) წევრად.

ელ-ფოსტა/e_mail: bxorava@yahoo.com

Bezhan Khorava

Doctor of History, Professor of Sokhumi State University. Researches the issues of the history of Georgia and Caucasian people. His works are published in Georgian, Russian, English and Turkish languages. In 2011 he was awarded with a Certificate of Appreciation of the Supreme

Council of Abkhazia together with the team of authors for preparation and publishing of the book *“Assays from the History of Georgia. Abkhazia from ancient times till the present days”* in Georgian (2007), Russian (2009) and English (2011) languages. In the same year, he was awarded with a State prize of Giorgi Sharvashidze for the book *“Abolition of the Princedom of Abkhazia and Mikhail Shervashidze”*. He was awarded with a Certificate of Appreciation of Catholicos-Patriarch of All Georgia, His Holiness and Beatitude Ilia II. He is a member of Abkhazian Regional Academy of Sciences (Georgia) and of International Academy of Saint Ambrose Martyr (History, Heraldry, Genealogy, and Justice) (Italy).

პანა კვაშილაშვილი

ისტორიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი. ლექციებს კითხულობს რამდენიმე აკრედიტირებულ (სახელმწიფო და კერძო) უნივერსიტეტში. არის საერთაშორისო რედკოლეგიის წევრი ჟურნალისა „Black Sea Journal of Public and Social Science“ (თურქეთის რესპუბლიკა); აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლებისა და კულტურის სამინისტროს „მადლობის სიგელი“ /ორგზის/ „ქ. თბილისის საჯარო სკოლებში საგანმანათლებლო პროექტის „გავირღმავოთ ცოდნა აფხაზეთის ისტორიის შესახებ“ წარმატებით განხორციელებაში შეტანილი წვლილისათვის“;

მისი სადისერტაციო თემა იყო „ისტორიული სამურზაკანო. XVII-XVIII სს. მიჯნა – 1840წ.“
გამოქვეყნებული აქვს 50-მდე სამეცნიერო ნაშრომი (მათ შორის – 3 მონოგრაფია)
ქართულ, თურქულ, რუსულ და ინგლისურ ენებზე როგორც საქართველოში, ასევე –
თურქეთსა და პოლონეთში.

იკვლევს ახალი და უახლესი პერიოდის აფხაზეთის ისტორიას, ქართულ-აღმოსავლური
(ოსმალეთ/თურქეთი, ირანი, ავღანეთი) ურთიერთობათა ისტორიას. ტელეფონი: 577 96 38
18;

ელ-ფოსტა/e_mail: : kvashilava@sou.edu.ge

Kakha Kvashilava – Journalist, PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State
University;

Born January 15th, 1974 in Sokhumi. 1980-1991 was teaching at the Akaki Tsereteli Sokhumi
Public School #6. In 1997 graduate with honors specialty History of Faculty of History and Law
of Sokhumi Branch of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University.

In 2002-2012 he worked at Association of Journalists “PostFactum” as a Journalist, radio
presenter, script writer, project manager, member of the editorial board, Editor. There main
directions were educational programs and IDPs’ rights.

In 2002 he became a post-graduate student of Sokhumi Branch of Ivane Javakhishvili Tbilisi
State University. His dissertation topic, which was defended in 2009, was “Historical
Samurzakano. Turn of 17th-18th Centuries – 1840”.

Till 2009 up today he has been working at Sokhumi State University. As an invited lecturer, he
conducts lectures at several accredited (state and private) universities.

He is member of International editorial board of “ The Black Sea Journal of Public and Social
Science” (Republic of Turkey); Twice received Ministry “Certificate of Appreciation” of
Education and Culture of the Autonomous Republic of Abkhazia “For the successful
implementation of the educational project “Deepening Knowledge of the History of Abkhazia” in
Tbilisi Public Schools”; From 1998 Member of Intellectual Club “What? Where? When?”;
Researcher of the Village History Researching Center of the Georgian Patriarchate.

Author of approximately 50 scientific works (including 3 monographs) in Georgian, Turkish,
Russian and English languages in Georgia and as well as In Turkey and Poland.

He explores the history of Abkhazia in the new and recent times, the history of Georgian-
Eastern relations (Ottoman/Turkish, Iranian, Afghan) relations.

He is a veteran of the war, involved in hostilities in Abkhazia.

Married.

ოლივერ რაისნერი

ევროპულ-კავკასიური კვლევების სრული პროფესორი, ოლივერ რაისნერი, 2016 წლის სექტემბრიდან 2018 წლის აგვისტომდე იყო ჟან მონეს კათედრის ხელმძღვანელი. 2000 წელს მიღებული აქვს ფილოლოგიის დოქტორის ხარისხი გოტინგენის წმინდა ავგუსტინეს უნივერსიტეტში, აღმოსავლეთ-ევროპის ისტორიის მიმართულებით ძირითადი თეზისით „ქართული ეროვნული მოძრაობის ფორმირების შესახებ“. იგი ჩართული იყო საქართველოს ისტორიის სახელმძღვანელოების შექმნასა და შემუშავებაში, იგი აგრეთვე ხელმძღვანელობდა პირველ სამაგისტრო პროგრამას „ცენტრალური აზია/კავკასია-შესახებ ბერლინში ჰუმბოლდტის უნივერსიტეტში. 2000-2003 წლებში მონაწილეობდა ევროკავშირის მიერ დაფინანსებულ სამოქალაქო ინტეგრაციის პროექტში „ახალგაზრდების თანამშრომლობისთვის“. World Vision International-ში 2003-2005 წწ. იყო ჩართული. შემდგომ კი 2005-2015 წწ. იყო საქმი ევროკავშირის წამომადგენლობის საქმეთა მენეჯერი ან მმართველი. მის საქმიანობაში შედიოდა განათლების ახალგაზრდობის ეთნიკური უმცირესობების წარმომადგენლებთან თანამშრომლობა. მან აგრეთვე თავი მოუყარა ვრცელ ინფორმაციას საქართველოს სხვადასხვა რეგიონიდან. გარდა ამისა, ევალეზოდა საქართველოს ევროკავშირის თანამშრომლობის შეფასება და მონიტორინგი. ასევე, ჩართული იყო გაეროს განვითარების პროგრამის მიერ

მხარდაჭერილ ახალგაზრდა ქართველ პოლიტიკოსთა პირველ პროექტში, ამიტომ იგი მჭიდროდ არის დაკავშირებული ახალგაზრდობის ფართო სპექტრთან და სხვადასხვა ორგანიზაციასთან მთელი ქვეყნის მასშტაბით. უახლოეს პერიოდში გამოაქვეყნა სტატიები ქვეყნის ევროპეიზაციის, რელიგიის, სამოქალაქო საზოგადოების შესახებ. მისი ავტორობით დაინერა საქართველოს „ბერტელსამანის ტრანსფორმაციის ინდექსი“ 2016, 2018, 2020 წლების ანგარიშები. ის არის ერთ-ერთი დამფუძნებელი/ალმასრულებელი წევრი „კავკასიის ევროპული კვლევების ასოციაციაში“ (AESC) აგრეთვე მრჩეველთა კომისიის საბჭოს წევრი „უმცირესობათა უფლებების ევროპულ ჟურნალში“ (EJM). გამოქვეყნებული აქვს მონოგრაფია და 20-ზე მეტი სხვადასხვა კვლევა გერმანულ, ქართულ და ინგლისურ ჟურნალებში და ამჟამად აქტიურადაა ჩართული სამეცნიერო საქმიანობაში. ამჟამად ხელმძღვანელობს კვლევით პროექტს „საქართველოს მცირე ურბანულ ერთეულებში სოციალური ურთიერთობების შესახებ“ (რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდი) რომელიც განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს ახალგაზრდებს შორის თანამშრომლობას. ამრიგად, ის ამ პროექტში, როგორც მის წვლილ საქმიანობაში, ერთმანეთთან აერთიანებს აკადემიურ ცოდნას კულტურათა ურთიერთობას და პრაქტიკულ გამოცდილებას.

ელ-ფოსტა/e_mail: oliver.reisner@iliauni.edu.ge

Oliver Reisner is full professor in European and Caucasian Studies, holder of Jean Monnet Chair from September 2016 until August 2018. He received his Dr. phil. degree in East European History for a thesis on the formation of the Georgian national movement at Georg-August-University Gottingen in 2000. He was involved in assessing Georgian history textbooks at Georg Eckert Institute in Brunswick (Germany) and coordinated the first post-graduate MA programme “Central Asia / Caucasus” at the Central Asian Studies Department of Humboldt University Berlin (2000-2003). After managing an EU-funded civic integration project “Intercommunal Centre for Youth” (EIDHR) with World Vision International (2003-2005) he worked as operations manager at the Delegation of the European Union to Georgia (2005-2015). There he was in charge of cooperation in the field of education, youth, minorities and thus collected a wide array of insights from Georgia’s regions. Besides that he was in charge of monitoring and evaluation of the EU-Georgia cooperation. He was involved in the participatory elaboration of the first youth policy of Georgia supported by UNDP and is therefore well connected to a broad range of youth and other organisation all over Georgia. Recently he published articles on Europeanisation, religion, the specifics of civil society in Georgia. He authored the country reports for Georgia of the Bertelsmann Transformation Index 2016, 2018 and 2020. He is a board member of the “Association of European Studies for the Caucasus” (AESC) and member of the advisory council of the “European Journal of Minority Issues” (EJM). He published a monograph and more than 20 papers in German, Georgian and English journals as well as in several volumes

so far. Currently he is leading a research project “In Search of Social Cohesion in Minor Urban Settings of Georgia” (Rustaveli National Science Foundation), which has a strong focus in youth and intergenerational dialogue. Thus, he combines academic country expertise with practical experience and intercultural awareness as his contribution to the project.

Email: oliver.reisner@iliauni.edu.ge

ტიმოთი ბლაუელტი

პროფესორი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის, საერთაშორისო განათლების ამერიკული საბჭოების სამხრეთ კავკასიის რეგიონული დირექტორი:
ACTR / ACCELS

ტიმოთი ბლაუელტი არის საბჭოთა და პოსტსაბჭოთა მიმართულებების პროფესორი ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტში, სადაც ის უძღვება კურსებს საბჭოთა კავშირის, კავკასიისა და რუსეთის პოლიტიკის შესახებ, და წყაროთა კვლევის ძირითადი მეთოდოლოგიის შესახებ. 2001 წელს მან დაიცვა დისერტაცია პოლიტიკის მეცნიერებებში მოქალაქეობისა და ნაციონალიზმის შესახებ საქართველოში ნიუ-იორკის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. ის ცხოვრობდა და

მუშაობდა ყოფილ საბჭოთა რეგიონში ორი ათეული წლის განმავლობაში. ამჟამად არის საერთაშორისო განათლების ამერიკული საბჭოების სამხრეთ კავკასიის რეგიონული დირექტორი. არის მრავალრიცხოვანი სტატიების ავტორი ეროვნული პოლიტიკის კლიენტალიზმზე, ენობრივი პოლიტიკისა და დამოკიდებულების შესახებ და ენის სწავლების შესახებ შემდეგ ჟურნალებში: *Ab Imperio*, *Europe-Asia Studies*, *Communist & Post-Communist Studies*, *Kritika*, *Nationalities Papers*, *War & Society*, *Revolutionary Russia*, *Central Asian Survey*, *The Journal of Language and Social Psychology*, and *Caucasus Survey*. ენისა და სოციალური ფსიქოლოგიის და კავკასიის კვლევებზე. გამოიცა წიგნი „საქართველო სტალინის შემდეგ“ ნაციონალიზმი და საბჭოთა ძალა რაუტლეჯის რედაქტორობით 2015 წელს.

მისი ამჟამინდელი პროექტი არის წიგნი მფარველ-კლიენტთა ქსელების შესახებ, 1920-1930 -იანი წლების აფხაზეთში. სათაური ამ წიგნის ასეთია: ნესტორ ლაკობას სასამართლო პროცესი, კლიენტელიზმი და ეროვნება ადრეულ საბჭოთა კავშირში.

ელ-ფოსტა/e_mail: timothy.blauvelt@iliauni.edu.ge

Timothy Blauvelt, Professor, Ilia State University; and Regional Director for the South Caucasus, American Councils for International Education: ACTR/ACCELS

timothy.blauvelt@iliauni.edu.ge

Timothy Blauvelt is Professor of Soviet and Post-Soviet Studies at Ilia State University in Tbilisi, Georgia, where he teaches courses on Soviet, Caucasus, and Russian political history and primary source research methodology. He defended his dissertation in Political Science on citizenship and nationalism in Georgia at the State University of New York at Buffalo in 2001, and has lived and worked in the post-Soviet region for two decades. He is also currently regional director for the South Caucasus for American Councils for International Education. He has published many articles on nationality policy, clientalism, language policies and attitudes, and language education in peer reviewed journals including *Ab Imperio*, *Europe-Asia Studies*, *Communist & Post-Communist Studies*, *Kritika*, *Nationalities Papers*, *War & Society*, *Revolutionary Russia*, *Central Asian Survey*, *The Journal of Language and Social*

Psychology, and Caucasus Survey. His co-edited book *Georgia after Stalin: Nationalism and Soviet Power* was published by Routledge in 2015. His current project is a book about patron-client networks in Abkhazia in the 1920s and 1930s, entitled *The Trials of Nestor Lakoba: Clientalism and Nationality in an Early Soviet Fiefdom.*

თამარ ქორიძე

ისტორიის დოქტორი. საქართველოს უნივერსიტეტის ხელოვნებისა და ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა სკოლის პროფესორი. მისი სამეცნიერო კვლევის ობიექტია შუა საუკუნეების საქართველოს ისტორია, საქართველოს, კერძოდ, დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის ისტორია. მისი სადისერტაციო ნაშრომი ეხებოდა აფხაზეთის საკათალიკოსოს ისტორიას. შესწავლილი აქვს აფხაზეთა საკათალიკოსოს საზღვრები, ურთიერთობა მცხეთის საკათალიკოსოსთან, აფხაზეთის კათალიკოსთა ტიტულატურა. ცალკეულ კათალიკოსთა ბიოგრაფია.

თ. ქორიძე არის 30-მდე სამეცნიერო ნაშრომის ავტორი, მონაწილეობს სამეცნიერო კონფერენციებსა და პროექტებში, თანამშრომლობს უცხოურ გამომცემლობებთან, იყო შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის სტიპენდიანტი.

ელ-ფოსტა/e_mail: tamark5@yahoo.com, t.koridze@ug.edu.ge

Tamar Koridze – Professor, Ph.D. Her major research interest is: History of Georgia in the Middle Ages, namely - History of Church of Georgia.

She graduated from Iv. Javakhishvili Tbilisi State University (TSU), faculty of history and Ph.D program in History of Georgia. Tamar Koridze worked as an assistant, and then an associated professor at TSU.

Currently she is a professor at the school of arts and humanities at the University of Georgia. Tamar Koridze delivers the courses for BA and MA programs (History of Georgia from the ancient times to XVI century; The New and Newest History of Georgia; History of Church of Georgia). She supervises the theses on MA and Ph.D levels.

Tamar Koridze is an author of about 30 scientific publications. She has participated in international scientific conferences and projects. She was an expert of high school text-book evaluation committee (the Ministry of Education and Science of Georgia). Tamar Koridze cooperates with the different foreign publishing houses. She was awarded with the stipend by Shota Rustaveli National Science Foundation.

Tamar Koridze

Ph.D in History of Georgia

Professor, Ph.D, School of Arts and Humanities, the University of Georgia

თეა ქართველიშვილი

ისტორიის დოქტორი, კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის, წყაროთმცოდნეობისა და დიპლომატიკის განყოფილების უფროსი მეცნიერთანამშრომელი.

მისი სადისერტაციო ნაშრომი ეხებოდა გურიის საეპისკოპოსოების ისტორიას (XV ს.-დან-1827 წლამდე). მის სამეცნიერო ინტერესების სფეროში შედის გვიანი შუა საუკუნეების დასავლეთ საქართველოში განვითარებული საეკლესიო პროცესების შესწავლა. ნაკვლევი და შესწავლილი აქვს აფხაზთა საკათალიკოსოს მცხეთის საკათალიკოსოსგან გამოყოფის საკითხები; გამოყოფის შემდეგ მათი ურთიერთობის სახე; ასევე ცალკეული კათალიკოსების მოღვაწეობა; საკათალიკოსოს მმართველობის ფორმები.

მისი ხელმძღვანელობით განხორციელდა შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ დაფინანსებული პროექტები. მონაწილეობა აქვს მიღებული ადგილობრივ თუ

საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციებსა და სიმპოზიუმებში. გამოქვეყნებული აქვს მონოგრაფიები და სტატიები. არის საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ისტორიის წყაროების კომისიის წევრი.

ელ-ფოსტა/e_mail: tkartvelishvili@manuscript.ac.ge

Tea Kartvelishvili, Ph.D. Senior Researcher, Department of Diplomats and Source Criticism, K. Kekelidze Georgian National Centre of Manuscripts.

Tea's dissertation thesis focused on the history of Bishoprics in the Guria region, West Georgia (from the XV c. to 1827). Her research interests include developments of Church affairs in West Georgia during the late middle ages; additionally, Tea has regarded questions on the secession of the Catholicosate of Abkhazia from the Mtskheta Catholicosate and the nature of their relations thereafter. She studied different practices of government of Catholicosate as well as roles of different Catholicos' therein and beyond.

Furthermore, Tea supervised the project, titled: "Digitalization of original historical documents and data base"; she oversaw yet, another project, titled: "Documentary sources (royal charters, epigraphic monuments, manuscript colophons) on the Kings of Kartli and Kakheti of the first half of the XVII century (1600-1662) (source publication and study). Both of these projects were financially supported by the Shota Rustaveli National Science Foundation.

თემო ჯოჯუა

ისტორიის დოქტორი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი, კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის წყაროთმცოდნეობისა და დიპლომატიკის განყოფილების უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი. სადისერტაციო ნაშრომის ფარგლებში კოდიკოლოგიური და ისტორიულ-წყაროთმცოდნეობითი კუთხით აქვს შესწავლილი ვენის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში დაცული 1160 წლის გარეჯული ხელნაწერი კრებული და მისი XII-XVIII საუკუნეების ანდერძ-მინაწერები. იკვლევს ქართულ ეპიგრაფიკულ ძეგლებსა და ისტორიულ დოკუმენტებს, ეკლესიის ისტორიის საკითხებსა და ფეოდალურ საგვარეულოებს, შუა საუკუნეების ქართულ ხელნაწერ წიგნებსა და მათ ანდერძ-მინაწერებს, წმიდა მინის ქართული კოლონიის ისტორიასა და უცხოეთში დაცულ ქართულ ხელნაწერთა კოლექციებს. გამოქვეყნებული აქვს 60-ზე მეტი სამეცნიერო ნაშრომი. მონაწილეობა აქვს მიღებული 20-მდე სამეცნიერო პროექტის განხორციელებაში. ხელმძღვანელობს შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ დაფინანსებულ ორ სამეცნიერო პროექტს: 1. „კრაკოვის ეროვნული მუზეუმის თავადი ჩარტორიისკების ბიბლიოთეკაში დაცული XI-XVIII საუკუნეების თერთმეტი ქართული ხელნაწერი წიგნისა და მათი ანდერძ-მინაწერების შესწავლა (ხელნაწერი წიგნების აღწერილობა; ანდერძ-მინაწერების კორპუსი; კოდიკოლოგიური და ისტორიულ-წყაროთმცოდნეობითი გამოკვლევა)“; და 2. „ავსტრიის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში დაცული X-XIV საუკუნეების ხუთი ქართული ხელნაწერი წიგნისა და მათი ანდერძ-მინაწერების შესწავლა (ხელნაწერი წიგნების აღწერილობა; ანდერძ-მინაწერების კორპუსი; კოდიკოლოგიური და ისტორიულ-წყაროთმცოდნეობითი გამოკვლევა)“.

ელ-ფოსტა/e_mail: temojjua2008@gmail.com

Temo Jojua - Doctor of History, Associate Professor at Ilia State University, Senior Researcher of the Department of Source Studies and Diplomacy at the Korneli Kekelidze Georgian National Center of Manuscripts. In the framework of his dissertation, T. Jojua studied the Gareji manuscript collection of 1160 preserved at the National Library of Vienna and its testaments and colophons of the 12th-18th centuries from the codicological, historical and

source-study point of view. The fields of Jojua's research interest are as follows: Georgian epigraphic monuments and historical documents, issues of the Church history and feudal families, medieval Georgian manuscripts and their testaments and colophons, the history of the Georgian colony on the Holy Land and collections of Georgian manuscripts preserved abroad. T. Jojua has published more than 60 scientific articles. He has participated in the implementation of up to 20 scientific projects. T. Jojua is the supervisor of two scientific projects funded by the Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia: 1. „The study of eleven Georgian manuscript books and their testaments and colophons of the 11th-18th centuries preserved in the Library of the Prince Czartoryski at the Krakow National Museum (description of the manuscript books; corpus of testaments and colophons; codicological, historical and source-study research)“, and 2. „The study of five Georgian manuscripts and their testaments of the 10th-14th centuries preserved at the Austrian National Library (description of manuscripts; corpus of testaments and colophons; codicological, historical and source-study research)“.

ქეთევან კავლიაშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი. მისი სადისერტაციო თემები იყო - „ვატიკანის პოლიტიკა საქართველოსა და ირანის მიმართ 17 საუკუნის პირველ ნახევარში“ და „საქართველოს საეგზარქოსო 1900-1917 წლებში“; იგი არის 9 მონოგრაფიის, 4 სახელმძღვანელოს და 200-ზე მეტი სამეცნიერო სტატიის ავტორი, ასევე სასწავლო-საგანმანათლებლო პროგრამების ავტორი: სამაგისტრო „ქრისტიანობის ისტორია“, თსუ, 2008-დღემდე; სამაგისტრო „ფილოსოფია-რელიგიის კვლევები“, ქუთაისის აკ.წერეთლის სახ.სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2016-დღემდე; სადოქტორო „ქრისტიანობის კვლევები“ საპატრიარქოს წმ.თამარ მეფის სახ.უნივერსიტეტი, 2018-დღემდე.

ქეთევან პავლიაშვილი არის ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი და ამავე აკადემიის რელიგიასმცოდნეობის ინსტიტუტის დირექტორი. არის რამდენიმე სამეცნიერო რეფერირებადი ჟურნალის რედკოლეგიის წევრი; ქ. კონსტანცას (რუმინეთი) თეოლოგიისა და ეკლესიის ისტორიის სადისერტაციო საბჭოს წევრი.

ელ-ფოსტა/e_mail: ketevan.pavliashvili@yahoo.com

Ketevan Pavliashvili

In 1971 finished the 1st Public/Experimental school in Tbilisi; In 1971-1976 I studied in the Il.Chavchavadze Foreign languages state pedagogical institute, Tbilisi on the faculty of English language and literature faculty. In 1976-1978 was studying at the Iv. Javakhishvili Tbilisi State University on the faculty of history.

In 1980-1985 I finished the post graduate course at Iv.Javakhishvili institute of history and ethnography. In 1989 I defended the candidate dissertation "Vatican policy in Georgia and Iran in the first part of XVII-th century". In 1995 defended doctoral dissertation "The Georgian Egzarchate in 1900-1917".

she is the author of 9 monographs, 4 text-books and more than 200 scientific articles. She took part in more than 50 International and regional conferences and simpoziums.

She is the author of M and D programs: M "The history of Christianity" TSU, 2008-up today; M "Philosophy and Religious Studies" Kutaisi State University 2016-up today; D "Christian Studies" St.Tamar university 2018-up today.

She is academician of the Tskhum-Abkhazian Academy and director of "Religious Studies" institute at the same Academy.

From 1998 I'm the professor of TSU and St.Tamar university; invited professor/lecturer in the Kutaisi state university and in the Tbilisi Technical University.

ირაკლი გელენავა

ისტორიის დოქტორი. 2000 წლიდან ეწევა საგანმანათლებლო-პედაგოგიურ და სამეცნიერო საქმიანობას საქართველოს სხვადასხვა უმაღლეს სასწავლებლებში, არის საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის პროფესორი.

კვლევის მიმართულებებია: ქართულ-აფხაზური ურთიერთობები, პოლიტიკა, კულტურული მემკვიდრეობა, კონფლიქტები. მისი სადისერტაციო თემაა: „კულტურა და საგანმანათლებლო საქმიანობა აფხაზეთში 1900-1921 წლებში“

2015 წელს მიენიჭა გ. შერვაშიძის სახელობის სახელმწიფო პრემია - დოკუმენტების კრებულის: - ქართული პერიოდული პრესის მასალები 1900-1921 (აფხაზეთი - რელიგია, განათლება, კულტურა), შედგენისა და გამოცემისათვის.

საგანმანათლებლო-სამეცნიერო საქმიანობაში შეტანილი პირადი წვლილისათვის მიღებული აქვს აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოსა და აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლებისა და კულტურის სამინისტროს მადლობის სიგელები;

არის 50-მდე შიდა და რამდენიმე საერთაშორისო პროექტის მონაწილე, მათ შორის 2007-2008 წლებში მონაწილეობდა ევროკომისიის მიერ დაფინანსებულ პროექტში „დევნილთა ინტეგრაცია განათლების გზით“.

არის 4 მონოგრაფიისა და 40-ზე მეტი სამეცნიერო ნაშრომის ავტორი, მათ შორის გამოცემული უცხოეთში.

არის 30-მდე შიდა საერთაშორისო კონფერენციების, სიმპოზიუმების, ფორუმების მოწყობის ორგანიზატორი და მონაწილე.

ელ-ფოსტა/e_mail: irakli-gelenava@yahoo.com

Irakli Gelenava *Professor of the Faculty of Law and International Relations*

of Georgian Technical University.

Irakli Gelenava was born on July 4 , 1973 in Gali , the Autonomous Republic of Abkhazia, Georgia. He graduated from the Faculty of History and Law of Sokhumi branch of Tbilisi State University and earned a master's degree in History in 1998. He graduated from Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology in 2004, defending his doctoral dissertation on: "Culture and educational activity in Abkhazia in 1900-1921". Since 2006 he has been working in the Ministry of Education and Culture of the Autonomous Republic of Abkhazia , from 2009 he held managerial positions. Since 2019 he has been the Head of Administration of the Ministry.

Since 2000 he has been engaged in educational-pedagogical and scientific activities in different higher educational institutions of Georgia. Currently he is a Professor of the Faculty of Law and International Relations of Georgian Technical University.

He is a participant of about 50 local and several international projects, including project "Integration of IDPs through education" funded by the European Commission in 2007-2008.

He is the author of 4 monographs and more than 40 scientific works, including those published abroad.

Directions of the research are: Georgian-Abkhazian relations, politics, cultural heritage, conflicts.

In 2015 he was awarded Giorgi Shervashidze State Prize – for compilation and publication of Collection of Documents: - Georgian Periodical Press Materials 1900-1921 (Abkhazia - Religion, Education, Culture).

For personal contribution to educational and scientific activities he has received certificates of gratitude of the Supreme Council of the Autonomous Republic of Abkhazia and the Ministry of Education and Culture of the Autonomous Republic of Abkhazia.

He is the organizer and participant of up to 30 local , international conferences, symposiums and forums.

მანანა თევზაძე

ლურჯი ფარის საქართველოს ეროვნული კომიტეტის თავმჯდომარე. განათლებით კულტურული მემკვიდრეობის მართვის სპეციალისტი (ბრანდენბურგის ტექნიკური უნივერსიტეტი, გერმანია) თხუთმეტი წელია მუშაობს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის სფეროში.

მისი სამუშაო გამოცდილება უკავშირდება როგორც საჯარო სამსახურს (საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტროს კულტურის დეპარტამენტი და იუნესკოს საქმეთა ეროვნული კომისია – 2005-2006 წწ.), ასევე სამუზეუმო (საქართველოს ეროვნული მუზეუმის საერთაშორისო პროექტების კოორდინატორი – 2006-2009) და კერძო სექტორს (არტ-ვილა გარიყულა 2009-2010).

ბოლო წლებია აქტიურად მუშაობს არასამთავრობო სექტორში (ICOMOS საქართველო 2011-2014) და ეწევა საგანმანათლებლო საქმიანობას (ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის მონვეული ლექტორი). 2013 წელს ლურჯი ფარის საქართველოს ეროვნული კომიტეტის დაფუძნებისას არჩეულ იქნა ორგანიზაციის თავმჯდომარედ. მას შემდეგ ის კიდევ ორჯერ იქნა არჩეული ამავე პოზიციაზე და გეგმავს და ხელმძღვანელობს ლურჯი ფარის პროექტებს. 2016 წელს მანანამ გაიარა ICCROM-ის (კულტურულ ფასეულობათა დაცვისა და რესტავრაციის კვლევის საერთაშორისო ცენტრი) საერთაშორისო ტრენინგი თემაზე „კულტურული მემკვიდრეობის პირველად დახმარება კრიზისების დროს“ და მას შემდეგ

იკრომის მეთოდოლოგიით ატარებს ტრენინგებს როგორ საქართველოში, ისე საზღვარგარეთ.

იგი არის არაერთი სტატიისა თუ პროფესიული ლიტერატურის თარგმანის ავტორი და რედაქტორი. 2017 წელს საერთაშორისო ლურჯი ფარის გენერალურ ასამბლეაზე აირჩიეს საბჭოს წევრად 3 წლის ვადით.

ელ-ფოსტა/e_mail: manana@blueshield.ge

Manana Tevzadze - The chairman of Georgian National Committee of the Blue Shield.

Manana Tevzadze is a graduate of international master's course in World Heritage Studies at Brandenburg University of Technology Cottbus Senftenberg, Germany.

She has almost 15 years of experience working in cultural heritage management in Georgia. Her experience ranges from working for the public sector (Ministry of Foreign Affairs of Georgia, Department of Culture, UNESCO National Commission and the Georgian National Museum) to private sector (Contemporary Arts center and residence Art Villa Garikula) and academia (Tbilisi State Academy of Arts and Ilia State University.)

She is a member of ICOM and ICOMOS Georgia since 2007. Manana has been chairing the Georgian National Committee of the Blue Shield since its establishment in 2013. Manana is an alumna of ICCROM international course – First Aid to Cultural Heritage in Times of Crisis and has conducted several trainings nationally and internationally in first aid to heritage collections in times of crisis. She continues to teach part time at Ilia State University and holds voluntary trainings in heritage preservation to active youth leaders across Georgia. She has translated and edited a number of professional publications from English to Georgian.

Manana is also an elected board member of Blue Shield International since 2017.

ლია ახალაძე

ისტორიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი, განათლების მეცნიერებათა ფაკულტეტის დეკანი.

სწავლობდა აფხაზეთის ა.მ. გორკის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტსა და ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. დაამთავრა ისტორიის სპეციალობა ისტორიკოსის, ისტორიის მასწავლებლის კვალიფიკაციით. 1999 წელს თსუ-ს ასპირანტურის დასრულების შემდეგ, დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია თემაზე: „ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლები აფხაზეთში IX-XVII სს.“

იკვლევს საქართველოს ისტორიის წყაროთმცოდნეობისა და ისტორიოგრაფიის, ეპიგრაფიკისა და პალეოგრაფიის საკითხებს, ასევე ისტორიის სწავლების მეთოდებს, განათლების პოლიტიკასა და მულტიკულტურულ განათლებას. სამეცნიერო პუბლიკაციები გამოქვეყნებული აქვს ქართულ, ინგლისურ, ესპანურ, ჩეხურ, არაბულ, რუსულ, ფრანგულ და სხვა ენებზე.

ჩართულია საერთაშორისო აკადემიურ სისტემაში: მონაწილეობს საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციებსა და ფორუმებში. არის ევროკავშირის სამი საერთაშორისო საგრანტო პროექტის კოორდინატორი სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტში.

Lia Akhaladze, PhD (Doctor of historical Sciences)

Associate Professor, Dean of the Faculty of Educational Sciences, the Sokhumi State University.

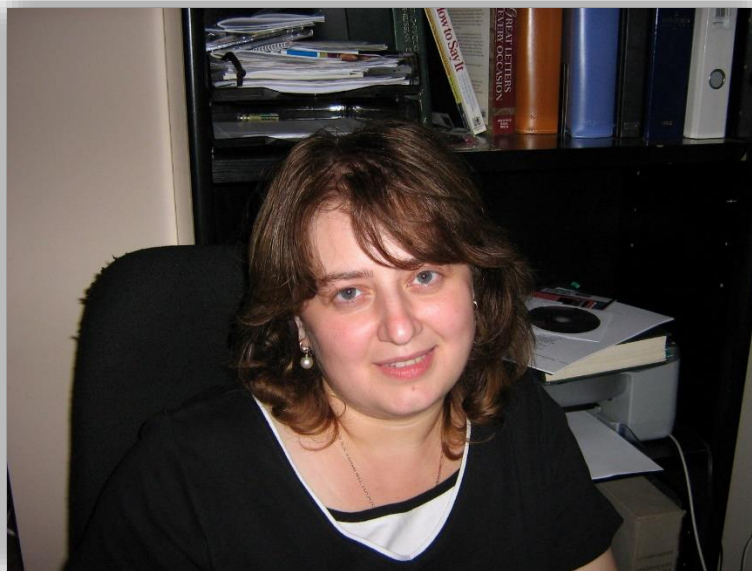
Studied at the A.M. Gorkiy Abkhazian State University and the Ivane Javakhishvili Tbilisi State University (TSU). Graduated from the Faculty of History and received qualification of the History teacher. Completed the post-graduate course at the TSU in 1999. Wrote PhD thesis: "The Georgian epigraphic works in Abkhazia during IX-XVII cc."

Lia Akhaladze's area of focus is historiography and source criticism as well as epigraphy and paleography of the History of Georgia.

Additionally, her interests include the teaching methodology, the educational policy and the multicultural education. Her academic works include publications in Georgian, English, Spanish, Czech, Arabic, Russian, French and other languages.

Her involvement within the international academic system is vigorous, it accounts for various international academic conferences and fora. In the capacity of coordinator she supervises three international grant projects funded by the EU at the Sokhumi State University.

ნინო ქავთარია

ნინო ქავთარია კ.კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ხელოვნებათმცოდნეობის განყოფილების ხელმძღვანელია. მან 2004 წელს დაიცვა დისერტაცია. სადისერტაციო ნაშრომი ეძღვნებოდა შავი მთის (ანტიოქია, ისტორიული სირია, დღეს თურქეთშია) ქართულ სკრიპტორიუმებში გადანერგულ და დასურათებულ ხელნაწერებს. მისი კვლევების სფერო მოიცავს ქართულ დასურათებულ ხელნაწერების შესწავლას, მათი იკონოგრაფიულ-სტილისტური და მხატვრული თავისებურებების წარმოჩენასა და ბიზანტიური და აღმოსავლეთ ქრისტიანული გავლენებისა და ტრადიციების ჩვენებას. ნინო ქავთარია აქტიურად მონაწილეობს საერთაშორისო კონგრესებსა და კონფერენციებში. მიწვეული მკვლევარის სტატუსით, ქართული ხელნაწერი მემკვიდრეობის შესწავლის მიზნით, მიწვეული იყო ვარბურგის ინსტიტუტში, დუმბარტონ ოქსში, ცენტრალური ევროპის უნივერსიტეტში, ათენის უნივერსიტეტში, მარბურგის უნივერსიტეტში, კოჩის უნივერსიტეტში, ერაზმუსით პროგრამით ლუვენის უნივერსიტეტში.

ელ-ფოსტა/e_mail: nino.kavtaria@manuscript.ac.ge

Nino Kavtaria is the head of Art History Department at K.Kekelidze Georgian National Center of Manuscripts. She completed her PhD in 2004 with a thesis dedicated to the illuminated Georgian manuscripts illustrated at the Georgian scriptoria of the Black Mountain (Antioch, historical Syria, now in Turkey). Her study focuses on the study of Georgian illuminated manuscripts, their iconographic-stylistic and artistic features, and the interrelation and influence Byzantine and East Christian cultures on the Georgian illustrated manuscripts. She also received fellowships for several research projects on the art of Georgian Book at Warburg Institute, Doaks, Athens University (IKY), CEU, DAAD, Koç university, Erasmus+.

Tamar Abuladze

Doctor of Philology, head and chief specialist of the Department of Manuscript Protection, Registration and Exposition at K.Kekelidze National Center of Manuscripts, chief researcher. She regularly implements the scientific projects with the finances of both local and foreign funds. Within years she is manager of these projects or chief executor. Her activities involve codicological and philological study of the Georgian and Oriental manuscripts, also research of Georgian, Persian and Georgian-Persian historical documents from the paleographic viewpoint. The area of her research embraces study of the manuscripts containing the works of Georgian and Oriental scientific content, among them the works of the astronomy, medical, chemistry and technology field. She has wide connections with the scientific circles abroad; participates in the international conferences and symposiums; is the author and co-author of monographs and more than 20 articles in the Georgian, English, Russian and Persian languages, among them in the foreign referral journals. She is the member of The Islamic Manuscript Association (Cambridge); she has close connection with Max Planck Institute for the History of Science (Berlin).

ესმა მანია

ესმა მანია - ფილოლოგიის დოქტორი, კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ხელნაწერ სიძველეთა დაცვის, აღიწვვისა და ექსპონირების დეპარტამენტის მეცნიერ-თანამშრომელია. ის მუშაობს მე -19 საუკუნის ქართველ საზოგადო მოღვაწეთა პირად არქივებზე. ის ავტორია არაერთი სტატიისა, რომლებშიც საარქივო დოკუმენტების მეტატექსტუალური მონაცემების გამოყენებით, ცდილობს გამოკვეთოს მოღვაწეთა ფსიქოლოგიური პორტრეტების კონტურები; იკვლევს უბის წიგნაკებისა და პირადი ჩანაწერების, როგორც დოკუმენტური პროზის ნიმუშების, ტექსტოლოგიურ და გამოცემათმცოდნეობით ბუნებას.

ელ-ფოსტა/e_mail: esmamania@manuscript.ac.ge

Esma Mania is a researcher at Korneli Kekelidze Georgian National centre of manuscripts at the department of ancient manuscripts preservation and registration. She works on the personal archives of Georgian public figures. She is the author of a number of articles in which by using metatextual data tries to highlight the contours of psychological portraits of public figures. She researches pocket notebooks and personal records as well as the samples of documentary prose and the nature of textual and editorial studies.

ირინა გოგონაია

პედაგოგიკის დოქტორი
სასწავლო და საკვალიფიკაციო პროექტების სამსახურის უფროსი
კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი

irinagogoniaia@manuscript.ge

irinagogoniaia@yahoo.com

www.manuscript.ge

ირინა გოგონაია არის ქიმიის მაგისტრი, პედაგოგიკის დოქტორი. ილია მეჩნიკოვის სახელობის ოდესის სახელმწიფო უნივერსიტეტის (ქიმიის ფაკულტეტი) დასრულების შემდეგ იგი მუშაობდა სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ზოგადი და არაორგანული ქიმიის კათედრის დოცენტის თანამდებობაზე.

საგანმანათლებლო რესურსცენტრის უფროსად მუშაობის პერიოდში (საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო), იგი ზედამხედველობას უწევდა 70-ზე მეტ საჯარო და კერძო სკოლას, ხელს უწყობდა ახალი ეროვნული სასწავლო გეგმების განხორციელებასა და მასწავლებელთა პროფესიულ განვითარებას.

მისი ამჟამინდელი სამუშაო პოზიციის სპეციფიკა დაკავშირებულია სხვადასხვა კულტურულ და საგანმანათლებლო პროექტებთან, რომლებიც მიზნად ისახავს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული კოლექციების შესწავლასა და

სამეცნიერო-საგანმანათლებლო სივრცეში აქტუალიზაციას (აშშ-ის საელჩოს ფინანსური მხარდაჭერით განხორციელებული პროექტი „უძველესი ქართული მოჭედის ძეგლების დიაგნოსტიკა (XI-XIII საუკუნეების ქართული ხელნაწერები)“, შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ დაფინანსებული პროექტები HE-17-54 „საქართველოსა და უცხოეთის სიძველეთსაცავებში დაცული ქართული სამედიცინო და ვეტერინარული ხელნაწერები“, საერთაშორისო საზაფხულო სკოლა "ქართული ხელნაწერი", საერთაშორისო საგაზაფხულო სკოლა" აფხაზეთი: შუა საუკუნეებიდან დღემდე (ისტორიულ-კულტუროლოგიური ასპექტები)".

იგი არის 40-ზე მეტი სამეცნიერო სტატიის ავტორი, თანაავტორია მასწავლებელთა პროფესიული განვითარების ეროვნული ცენტრის ტრენინგის პროგრამისა "მუზეუმის მასალების გამოყენება ქართული ენისა და ლიტერატურის ეფექტური სწავლებისთვის".

მისი კვლევითი ინტერესი მოიცავს არაფორმალურ განათლებას, სამუზეუმო განათლებას, კურიკულუმის დიზაინს და სწავლა/სწავლების ინოვაციურ მეთოდოლოგიას; საგანმანათლებლო პროგრამების შემუშავებას კულტურული მემკვიდრეობის პოპულარიზაციის მიზნით.

Irina Gogonaia

PhD in Educational Sciences

Head of the Educational and Qualification Projects Department

Korneli Kekelidze Georgian National Centre of Manuscripts

ელ-ფოსტა/e_mail: irinagogonaia@manuscript.ac.ge

irinagogonaia@yahoo.com

Irina Gogonaia is PhD in Pedagogy. After completing her studies in the Ilya Mechnikov Odessa State University (faculty of chemistry), she worked at Sokhumi State University on the Faculty of Exact and Natural Sciences. She was giving lectures on Analysis of Precious Metals and Gemstones, Chemistry Teaching Methodology, etc. Her dissertation was dedicated to the formation of students' research skills based on Lev Vygotsky's disciples' (Peter Galperin, Tatiana Talyzina) psychological approaches.

While working as the Head of the Educational Resource Centre (Ministry of Education and Science of Georgia), she was supervising more than 70 public and private schools, supporting the implementation of the new National Curricula and teachers' professional development.

Her working specifics at her current position are related to different cultural and educational projects, which are directed to study the manuscripts kept in the National Centre of Manuscripts: "Diagnostics of the Old Georgian Repoussé Metal Covered Manuscripts", "Georgian Medical and Veterinarian Manuscripts from the Depositories of Georgia and Abroad", International

Summer School "Georgian Manuscript", International Spring School "Abkhazia: From the Middle Ages to the Present (Historical-Culturological Aspects)".

She is the author of more than 40 scientific articles, co-author of the training program of the National Centre for Teacher Professional Development "Utilization of Museum Materials for Effective Teaching of Georgian Language and Literature".

Her research interest involves museum studies, curriculum development and innovative methodology; developing of educational programs, including cognitive computer programs, for promotion of cultural heritage.

თარგამაძე ნანული

კოდიკოლოგიისა და ტექსტოლოგიის განყოფილების კონსულტანტი. 1960 წლიდან მუშაობს ხელნაწერთა ინსტიტუტში (შემდეგში კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა

ეროვნული ცენტრი) რესტავრაციისა და კონსერვაციის ლაბორატორიაში - ლაბორანტი (1960-1969). ბიბლიოთეკის (შემდგომ ბიბლიოთეკა-მუზეუმის განყოფილების უფროსი 1970-2019), კოდიკოლოგიისა და ტექსტოლოგიის განყოფილების კონსულტანტი 2021 წლიდან. ცენტრის სამეცნიერო საბჭოს წევრი (2007-2010). სარესტავრაციო საბჭოს წევრი 2018 წლიდან დღემდე.

ნ. თარგამაძე მონაწილეობდა ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული ფონდების აღრიცხვისა და მასში არსებულ სიძველეთათვის კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის

სტატუსის მისანიჭებელი უწყებათშორისო საქმიანობის ფარგლებში ქ. შარაშიძის იშვიათ გამოცემათა კაბინეტში.

მონაწილეობდა სამეცნიერო ექსპედიციაში წმ. ეკატერინეს მონასტერში, სინის მთაზე 1994, 1996 წლებში.

საგრანტო

პროექტები:

„ქართული ნათარგმნი ჰომილიტიკა“ 2006-2008.

„ალბანური ლექციონარის გამოსაცემად მომზადება“ 2002-2003.

ქართველოლოგიის საზაფხულო სკოლა „ქართული ხელნაწერი“ 2014-2021.

საბიბლიოთეკო საქმე ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში (I საერთაშორისო სიმპოზიუმი „ქართული ხელნაწერი“) 2009.

მისი პუბლიკაციებია: 1. 1709 წლის სახარების მინაწერები (მუშაკი სულიერისა ვენახისა - კრებული ეძღვნება მიხეილ ქავთარიას 80 წლისთავს), 2012; 2. ვახტანგ VI-ის სტამბის ისტორიისათვის (მწიგნობარი, 2010), 3. ვახტანგ VI-ის სტამბის ისტორიისათვის (მწიგნობარი, 2011), 4. ძველნაბეჭდი ქართული გამოცემები (მწიგნობარი, 2011), 5. ბაქარ ბატონიშვილის პორტრეტისათვის (ტბელ აბუსერიძისადმი მიძღვნილი სხალთის საერთაშორისო კონფერენციის მასალები - „ტბელობა“ 2010), 6. მინაწერები ძველნაბეჭდ წიგნებზე (ანდრია პირველწოდებულისადმი მიძღვნილი სხალთის საერთაშორისო კონფერენციის მასალები - „დიდაქარობა“ 2010).

პროექტი ხმციელებდა შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის
მხაზაჭეხით (გხანგის ნომერი OTG-II-19-176)
The project is supported by Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia
(SRNSFG) [Grant Number OTG-II-19-176]

0193 თბილისი, მ. ალექსიძის 1/3 | 1/3 M. Aleksidze St, 0193 Tbilisi, Georgia

www.manuscript.ge